

Педагогічна майстерня

ВИХОВУЄМО ДІТЕЙ ЗМАЛКУ

Л. П. Бабаєва

ВИХОВУЄМО ДІТЕЙ ЗМАЛКУ

ВИДАВНИЦТВО
РАНOK

*нове
видання*

Педагогічна майстерня

Л. П. Бабаєва

**ВИХОВУЄМО ДІТЕЙ
ЗМАЛКУ**

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК
2008

ББК 84(4Укр) + 74.200.51
Б12

Серію «Педагогічна майстерня» засновано 2007 року

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Рецензенти:

- Н. Ф. Полохович*, учитель-методист, учитель вищої категорії, відмінник освіти України, директор Харківської загальноосвітньої школи № 147;
С. В. Свистун, учитель-методист, учитель вищої категорії, завідувача методичним кабінетом відділу освіти Дзержинської районної ради

Бабаєва Л. П.

Б12 Виховуємо дітей змалку.— Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2008.— 192 с. — (Педагогічна майстерня).

ISBN 978–966–08–2554–3

Посібник призначений для виховної роботи в початковій школі. Містить авторські оповідання й казки на етично-моральну тематику за мотивами народних казок, прислів'їв і приказок, зразки розробок занять за цими творами. У додатках подані вірші, прислів'я, афоризми та правила поведінки в громадських місцях, що стануть у пригоді під час підготовки й проведення виховних заходів.

Призначено для вчителів початкових класів, вихователів груп подовженого дня.

ББК 84(4Укр) + 74.200.51

Навчальне видання

Бабаєва Людмила Петрівна

Виховуємо дітей змалку

Редактор *Т. Г. Левченко*

Технічний редактор *О. В. Романова*

Коректор *О. Г. Неро*

Н293ЗУ. Підписано до друку 10.10.2007. Формат 60х90/16. Папір друкарський.

Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,0.

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 2540 від 26.06.2006.
 61064 Харків, вул. Бакуніна, 8а.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
 Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. Е-mail: office@ranok.kharkov.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-91-46, 712-91-47;

Києві — (044) 599-14-53, 417-20-80; Донецьку — (062) 304-67-02;

Житомирі — (0412) 41-27-95; Дніпропетровську — (0562) 43-46-95;

Львові — (032) 233-53-39; Сімферополі — (0652) 22-33-03;

Тернополі — (0352) 26-86-94, 53-32-01.

Е-mail: commerce@ranok.kharkov.ua

«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355. Тел. (057) 717-74-55.

Е-mail: pochta@ranok.kharkov.ua

www.ranok.com.ua

© Л. П. Бабаєва, 2008

ISBN 978–966–08–2554–3

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2008

Передмова

Виховання порядної, чесно́ї, чу́йної, люблячо́ї людини — чи не найперше завдання сучасних батьків і педагогів. У наш швидкоплинний час високих технологій основна увага приділяється освіті й розумовому розвитку дитини, а про моральність часом забувають.

Дана книга містить оповідання і казки на морально-етичні теми для дітей молодшого шкільного віку, а також зразки розробок занять, побудованих за наведеними в посібнику творами, і додатки з віршами, прислів'ями, афоризмами, переліком пісень і правилами поведінки в громадських місцях.

Частина оповідань написана за мотивами народних казок, притч, прислів'їв та приказок. Вдумливе, неспішне прочитання творів допоможе дітям розпізнати Добро і Зло, навчить піклуватися про тих, хто поряд, підкаже, як треба достойно чинити в житті, аби залишатися чесним і щирим перед людьми і перед собою.

Твори можуть бути використані як додатковий матеріал на уроках читання, а також на уроках розвитку мовлення, позакласного читання і в позакласній роботі.

У другій частині посібника подаються орієнтовні розробки занять на морально-етичні теми. Заняття умисне не розподілені по класах. Кожен учитель, знаючи свій клас, може вибрати те заняття, яке на даному етапі буде цікавим і доступним для учнів. Знаючи рівень розвитку своїх дітей, характер взаємовідносин у дитячому колективі, вчитель може сам вибрати послідовність проведення занять.

Заняття мають тривати не більше 20–25 хвилин, щоб не втомлювати учнів і не знижувати їх інтерес до роботи. Кожне заняття доцільно розпочинати або завершувати прослуховуванням відповідної до теми пісні. Перелік пісень, рекомендованих до застосування у виховній роботі, поданий у дод. 5.

Обов'язковими мають бути після прочитаного оповідання чи казки «Хвилинка осмислення прочитаного». Це привчає дітей

мислити, вдумливо ставитись до прочитаного, пробувати робити самостійні висновки, узагальнення, малювати в уяві почуте чи прочитане. Нехай одну чи дві хвилинки діти посидять мовчки, подумують, спробують відтворити в пам'яті прочитаний твір.

Добре, якщо для цих занять у дітей будуть спеціальні зошити (їх можна зберігати в класі й при потребі видавати учням), у яких школярі будуть записувати прислів'я, власні думки і почуття, висновки щодо прочитаних творів, малювати ілюстрації до казок та малюнки-мрії. Наприкінці навчального року можна зробити виставку цих зошитів, а на святі «Прощання з початковою школою» подарувати їх учням.

У посібнику подається значна кількість кросвордів, з якими особливо подобається працювати молодшим школярам. Якщо дітям важко розв'язувати кросворд, можна вписувати вибірково по одній чи по дві літери в кожен рядок.

Проводячи конкурси читців або розв'язування кросвордів, доцільно нагороджувати дітей призами (дрібними сувенірами, листівками, блокнотами та ін.). Це підвищить інтерес дітей, спонукатиме до активності. Вірші, які можна використовувати для проведення цих конкурсів, подані в дод. 1.

Для кожного заняття можна знайти допоміжні матеріали в додатках. Це вірші (дод. 1), прислів'я (дод. 2), афоризми (дод. 3), правила поведінки (дод. 4), перелік пісень, які можна використовувати під час занять (дод. 5). Не слід забувати, що наведені розробки занять подаються як зразки для проведення виховної роботи в початковій школі. Тому і матеріали додатків орієнтовані не лише на пропонувані заняття, а й на будь-які заходи з морально-етичного виховання. Вони урізноманітнюють заняття, доповняють запропонований автором матеріал або ж у поєднанні з будь-яким твором посібника стануть основою для нового заняття.

Оповідання та казки

День народження

День видався справді чудовим. Зранку пройшов теплий дзвінкий дощик, умив вулицю й будинки, змив пил з доріжок біля під'їзду — і все засяяло, заграло під теплими сонячними променями.

Вийшов Михайлик у двір і зупинився вражений: як гарно скрізь! Це тому, що сьогодні свято — Михайликові сім років виповнилося! Зранку мама пече смачний пиріг з полуничним варенням, а тато подарував новенький червоний автомобільчик, який працює на батарейках і навіть сам повертає наліво, направо. Ось Михайлик і вийшов у двір з новою іграшкою — показати друзям. Але у дворі нікого не було. Тільки в піску ліпила пасочки маленька дівчинка років чотирьох. Поруч на лавочці сиділа її бабуся, плела спицями щось біле й пухнасте.

— Ні, це мале дівча, а тим більше її бабуся не оцінять чудового подарунка, — подумав Михайлик, проходячи повз них.

Дійшовши до лавочки, що стояла під крилатим кленом, Михайлик присів і кілька разів запустив свій автомобільчик по доріжці.

Але гратися самому було не дуже весело. Хлопчик усівся на лавочку і, погойдуючи ногами, почав наспівувати пісеньку про день, який буває, на жаль, тільки раз на рік. Із гущавини клена обізвалась якась пташинка; вона весело присвиснула кілька разів і затихла. Михайлик знову заспівав. Пташка послухала й повторила свою нескладну пісеньку.

— Це вона мене вітає з днем народження, — здогадався хлопчик. Він підвів голову, щоб роздивитись свою нову приятельку, але в густих вітах пташки не було видно.

Вмощуючись на лавочці зручніше, хлопчик раптом помітив у траві біля лавки рогатку. Точно таку, яку колись бачив у Миколки. Миколка нею так здорово стріляв камінчиками по мішенях. А мішенями були консервні бляшанки, розвішані по стовпчиках паркану.

Михайлик підняв рогатку, оглянув її, кілька разів натягнув гумовий шнурок. Знайшов кілька камінців. Шкода, що ніде не знайти бляшанки. Він би зміг стріляти так само влучно, як Миколка.

Хлопчик приладнав камінчика, прицілювався і запустив його у стовпчик паркану. Не вийшло. Промазав. Спробував вдруге, втретє... Камінці летіли то вище стовпчика, то падали ближче.

— Цікаво, на яку висоту може полетіти камінчик, — подумав Михайлик, — чи долетить до верхівки клена?

Він знову приладнав камінця і вистрілював угору.

І раптом замість камінця до ніг Михайлика впала маленька сіренька пташка і, тріпочучи крильцями, забила на землі.

Михайлик на мить завмер, потім кинувся до пташки. Вона спробувала злетіти, але одне крильце волочилося по землі й не відпускало її вгору, на дерево. Хлопчик схопив пташинку, притиснув до себе і, забувши про свій автомобільчик, побіг додому. Пташка билась у його долоньках, пробувала вирватися. А серденько її калатало гучно-гучно...

У кімнаті пахло полуничним пирогом.

Михайлик підбіг до мами і, загинаючись, проказав:

— Мамо, мамо, пташечка, дивись, що з нею? Вона помирає?

Мама взяла пташку в руки, подивилась і, похитавши головою, сказала:

— Який же негідник поранив її?

— Це я... це я — негідник, — тихо прошепотів Михайлик. — Я ненароком, мамочко, я не хотів... Вона помре?

— Може, і не помре, — відповіла мама, — але вже ніколи не зможе літати. Як же ти міг так вчинити?

— Я не хотів, я не думав, — крізь сльози шепотів Михайлик.

— Оце й погано, що не думав, — відповіла мама.

...Сонце, як і раніше, заглядало в кімнату, але його промінці вже не були такими лагідними й привітними.

Як Хмарка землю напувала

Дощу давно не було, і земля висохла, потріскалась. І квіти, трави та дерева хотіли пити.

Пролітала одного разу над тим місцем Дошова Хмаринка. Хотіла вона полити землю, напоїти всіх, але налетів Вітер-Суховій і вихлюпнув геть воду з відерця Хмаринки.

Полетіла тоді Хмарка до Сонця й попросила допомогти їй землю полити. Подарувало Сонечко Дошовій Хмаринці різнокольорове коромисло. Опустила вона один кінець коромисла у воду Дніпра, набрала з нього водиці. Як не намагався Вітер-Суховій вихлюпнути воду з відерця Хмаринки, йому це не вдалося.

Напоїла Хмарка землю, ожило все, розцвіло, звеселіло. А люди те чудодійне коромисло веселкою назвали.

Злива

Цілий місяць стояла спека. Вигоріла трава, пожовкли квіти, сухо дзвеніли від вітру дерева. Вулиці вкрилися густим шаром сипучого пилу. Люди раз у раз поглядали на небо і, хитаючи головами, тихо зітхали: посуха!

Та ось одного разу вночі зібрав вітер дошові хмари в небі. Сяйнула блискавка, загримів грім, і пішов теплий літній дощ. Як довго всі на нього чекали! Квіти розкривали назустріч важким краплям свої ніжні пелюстки, трава відразу ставала яскравішою. Весело дзвеніли листям дерева, підставляючи запорошені крони життєдайним потокам.

— Лий, лий, не жалій! — співали пшеничні колоски в полі, простягаючи до неба тоненькі ручки.

Радісно дякував дощу високий жовтий соняшник. А маленькі дзвіночки, схиливши до землі сині голівки, пили воду просто з прозорих калюж. І тільки маленьке дурненьке курчатко, сховавшись від дощу під широким листком лопуха, тремтіло від страху:

— Як би мене не намочило! Як би не заляпало моє пір'ячко!

І нікого не було поруч, щоб пояснити йому, що в таку зливу треба бігати по калюжах, розмахувати крильцями, підставляти голівку теплим краплям і радісно вигукувати:

— Лий, лий! Не жалій!

Неправда

Маленький Сергійко був хорошим хлопчиком. Сірі допитливі очі з-під солом'яного чубчика, кирпатий носик, біленька сорочка, черевички аж поблискують, такі чистенькі. Жили вони удвох з мамою у невеличкій квартирі, де завжди було чисто й охайно.

Мама дуже любила свого синочка, намагалася, щоб він ні в чому не знав нужди. Були в нього гарні іграшки, цікаві книжки і навіть скринька, куди вони з мамою вкидали монетки, щоб улітку купити самокат — давню Сергійкову мрію.

Якось увечері, на самому початку весни мама сказала Сергійкові:

— Скоро жіноче свято, треба привітати Марину Павлівну. Подумай, що можеш їй подарувати.

Сергійко весь вечір малював квіти у вазі для вчительки.

— Мамо, а дівчата — це теж маленькі жінки? — спитав він у мами.

— Звичайно, — посміхнулась мама. — Молодець, що не забув про свою сусідку по парті.

Вони з мамою довго радилися, що подарувати Оленці.

Уранці мама дала Сергійкові грошей, і він купив вчительці й Оленці пухнасті гілочки чудернацьких квітів, що були схожі на малюсінських курчаток, листівки з такими ж намальованими квітами. Ще й на шоколадку гроші лишилися, тільки на одну. Тому, щоб ніхто не образився, довелося її з'їсти самому.

Увечері, напередодні свята, мама довго старанно прибирала квартиру, потім прасувала костюмчик Сергійка — завтра ж у школі свято. А Сергійко лежав у ліжечку й уявляв, як завтра привітає вчительку й Оленку, як вони зрадіють і похвалять Сергійка. Незчувся, як і заснув.

Наступного дня, коли збуджений і радісний Сергійко повернувся зі школи, вдома його зустріли мама й тітонька Наталя, давня подруга мами, з якою вони не бачилися кілька років.

— О, як ти виріс! Справжній чоловік! — радісно вигукнула тітка Наталя, побачивши Сергійка.

Хлопчик привітався і зайшов до кухні, де смачно пахло святковим обідом. Мама з подругою не могли наговоритися. Але ось

тітка Наталя знов перевела погляд на Сергійка й привітно спитала його:

— Ну, а ти як поживаєш? Як маму із святом привітав? Те, що у кімнаті прибрав, я помітила. Зразу відчувається чоловіча рука,— вона весело поплескала хлопчика по плечу. — А чим іще порадував свою матусю?

Хлопчик розгублено мовчав. У кухні зависла ніякова тиша. І тут тихо озвалася мама:

— Він у мене молодець. І в кімнаті поприбирав, і квіти мені подарував, і шоколадку.

Тітка Наталя якось дивно подивилася на Сергійка, на маму і перевела розмову на щось інше.

Увечері, провівши до автобусної зупинки тітку Наталю, мама із Сергійком поверталися додому. Накрапав ледь помітний дощ, мокрий асфальт тьмяно поблискував під ліхтарями.

— Мамочко,— після довгої мовчанки спитав Сергійко,— а чому ти сказала тітці Наталі неправду?

— Соромно було сказати правду,— тихо сказала мама й витерла солоні краплинки дощу, що скотилися по її щоках...

Ведмедик панда

Нарешті цей день настав!

Ще за тиждень Галина Петрівна збрала на перерві хлопчиків і сказала:

— Ви пам'ятаєте, яке свято наближається? Я знаю, що ви вже готуєте подарунки до свята мамам і бабусям. Але у нашому класі вчаться дівчатка, ваші однокласниці, вони також майбутні жінки. Думаю, що кожен з вас захоче привітати свою сусідку по парті, а може, і ще когось із своїх однокласниць.

Хлопчики жваво обговорювали пропозицію вчительки всю перерву: які приготувати подарунки? А що взагалі дівчаткам подобається? Ну, всілякі дрібнички — стрічки, закладки, наклейки, що там ще?..

Дмитрик залишив хлоп'ячий галасливий гурт і тихенько рушив до своєї парті.

— Ось і випала нагода,— радісно думав він.— Нарешті я зможу щось подарувати Даринці і, може, вона захоче дружити саме зі мною.

Даринка — русокоса красуня, відмінниця, улюблениця всього класу. Як вона гарно співає, як танцює! І зошити в неї найчистіші в класі, і читає вона голосно та виразно. Мабуть, багато хлопців захочуть привітати Даринку, тому подарунок треба вибрати такий, який би Даринці сподобався найбільше.

За роздумами Дмитрик і дзвінка на урок не почув.

Удома хлопчик дістав скриньку з монетками, які збирав на купівлю велосипеда, висипав усі гроші на стіл, перерахував — су-ма виходила досить пристойна.

— Велосипед почекає,— розмірковував Дмитрик, уявляючи радісне личко Даринки, коли вона побачить, який подарунок він вибрав для неї.

Кілька днів хлопчик ходив по магазинах. Листівки, ляльки, альбоми... Все не те, не те...

Нарешті погляд Дмитрика зупинився на великому пухнастому ведмедикові, білому, з чорними вухками, чорними лапками і великими чорними очима, які здавалися чомусь засмученими.

— Це ведмедик панда,— пояснила весела дівчина-продавщиця,— він дорогий, вистачить грошей?

Ось він, справжній подарунок для Даринки! Хіба такий може не сподобатись?

Наступного дня хлопці вітали своїх сусідок по парті та інших дівчаток. У класі було гамірно, весело.

Дмитрик піднявся з-за парти останнім. Він дістав з пакета ведмедика, розправив листочки на букетику жовтенької мімози і повільно рушив до парти Даринки. Ноги чомусь не слухалися, навіть руки ледь-ледь тремтіли. Чи сподобається Даринці подарунок? Ще здалеку побачив цілу купу дарунків на Даринчиній парті: альбоми для фотографій, фломастери, фарби, якась рамочка і ще всілякі дрібниці, які так любляють дівчатка. Але такого ведмедика, звісно ж, немає.

Несподівано Дмитрик, зачепившись ногою за чийсь портфель, спіткнувся і випустив з рук ведмедика. Він нагнувся, підняв іграшку, звів погляд і раптом... Раптом Дмитрик побачив очі... Ні,

навіть не очі, а відчай, який був у тих очах. Він завмер на місці, не годен ступити жодного кроку. Перед ним за партою сиділа Ніна і, притиснувши кулачки до грудей, дивилася на Дмитрика...

Ніна вчилася в їхньому класі перший рік. Вона була якоюсь тихою, непомітною. Русяве волоссячко заплетене у дві косички, наполоханий погляд сірих очей, скромна сукенка, невпевнений голос. Така собі сіра мишка. У класі її ніхто не помічав.

Сиділа Ніна з Миколкою на третій парті, якраз перед Даринкою. Але Миколка вже другий тиждень хворів, тому Ніна сиділа тепер одна.

Дмитрик перевів погляд на парту Ніни — вона була порожня. Ніну ніхто не привітав.

Хлопчик нерішуче переступив з ноги на ногу, притискаючи міцніше до себе ведмедика, глянув на радісну Даринку, яка роздивлялася свої подарунки, знову перевів погляд на Ніну і ступив крок до її парті. Він поклав ведмедика на парту перед Ніною і, простягнувши їй букет, тихо мовив:

— Ось... вітаю тебе, Ніно!

І раптом сталося справжнє диво! Ніби казкова фея торкнулася своєю чарівною паличкою дівчинки. Її очі спалахнули теплим сяйвом і, мабуть, від цього на щоках з'явився ніжний рум'янець, ніби від теплого сонечка. Сонячні промінчики заграли і в її косичках, від чого волосся стало золотим, очі засвітилися в лагідній розгубленій посмішці. І такою гарнесенькою вона стала — очей не відвести!

І від тієї світлої Ніниної посмішки Дмитрикові стало так радісно, ніби якась тепла хвиля наповнила його звідкілясь зсередини сонячною ласкою, ніби оце щойно йому зробили якийсь несподіваний неоціненний подарунок...

Удома, перед сном, гортаючи сторінки улюбленої книжки з казками, Дмитрик запитав у мами:

— Від чого люди стають красивими?

Мама посміхнулася задумливо синові:

— Який же ти в мене, синку, вже дорослий! — і, трохи помовчавши, додала:

— А красивими людей робить щастя.

...Засинаючи, хлопчик відчув, що його обличчя торкаються сонячні промінчики, якими виблискували щасливі очі Ніни. І він радісно посміхався уві сні.

Казка про щастя

Йшла стежиною Бабуся, несла великий кошик з яблуками. Спіткнулася Бабуся, впустила кошика з рук. Посипалися яблука по стежині. Старенька нахилилася, щоб їх позбирати.

Побачила це маленька Дівчинка, що гралася неподалік. Підбігла до Бабусі, допомогла.

Коли всі яблука були в кошику, Бабуся дала найбільше яблуко Дівчинці і сказала:

— Спасибі тобі, Дівчинко, я бачу, що ти хороша, добра дитина. Дай Бог тобі щастя! — та й пішла собі далі.

А Дівчинка задумалася:

— Щастя? А що таке щастя?

Оскільки вона була маленькою і ще багато чого не знала, то вирішила спитати в інших.

Побачила вона Пташку і звернулася до неї:

— Пташечко, що таке щастя?

— Щастя — це повернутися на батьківщину після довгої зими, звити гніздечко, вивести пташенят і вчити їх літати! — защебетала Пташка.

«Ні, мабуть, це не те щастя, про яке мені Бабуся казала», — подумала Дівчинка.

Вона пішла далі і спинилася перед чудовою Квіткою.

— Квітонько, скажи, що таке щастя? Ти знаєш?

— Звичайно, знаю, — залопотіла пелюстками Квітка. — Щастя — це ласкаве Сонечко і теплий Дощик.

Пішла Дівчинка до Дерева:

— Дерево, Дерево, як по-твоєму, що таке щастя?

Могутнє Дерево тихо зашелестіло буйним листям:

— Щастя, Дівчинко, це пережити зимові морози та завірюхи, прокинутись навесні від довгого сну і, знову одягнувши зелене вбрання, слухати дзвінкий щебет птахів на своїх гілках.

Далі зустріла Дівчинка Кішку.

— Киценько, а ти знаєш, що таке щастя?

— Знаю, знаю! Щастя — це гарно поїсти сметанки і грітися на сонечку. Що ж іще потрібно? — промуркотіла Кішка і ліниво потягнулася, вигинаючи спинку.

Пішла Дівчинка до Собаки, що спочивав у холодочку.

Почувши запитання Дівчинки, Собака відповів:

— Щастя — це вірно служити хазяїнові, який тебе годує, і бачити, що він тобою задоволений.

— Хто ж говорить правду? — думала Дівчинка.

Прийшла вона до Річки.

— Річечко, може, ти знаєш, що таке щастя?

— Знаю, знаю,— задзюркотіла Річка.— Щастя — це щоб вода моя була чистою та прозорою, щоб береги не замулювалися і щоб я могла повноводною добігти до самого моря.

— А по-твоєму, що таке щастя? — звернулася Дівчинка до Бур'янини, що росла у квітнику.

— Щастя — це так розростися, щоб задушити всі квіти, що ростуть поруч, і бути єдиною господинею в цьому квітнику.

Дівчинка повернулася додому і запитала у Мама, що таке щастя.

— Для кожної матері щастя — це коли щасливі і здорові її діти,— відповіла Мама.

— Мамочко, чому ж усі відповідають по-різному? — здивувалася Дівчинка.

— А ти сама подумай чому,— сказала Мама.

Довго думала Дівчинка, а потім промовила:

— Я зрозуміла. Щастя — у кожного своє. Який ти сам, таке й твоє щастя.

Казка про двох мишенят

Костик усього боявся. Ні, не подумайте, що він був боягузом.

Просто, дивлячись, як інші діти щось роблять, він думав, що сам так ніколи не зуміє, і боявся навіть спробувати.

От побіжать діти до ставка купатися. А Костик сидить на березі, дивиться на товаришів, що плескаються у воді, плавають і наввимашки, і на спині, а хто — просто «собачкою». «У мене ніколи так не вийде, не навчусь я так гарно плавати», — зітхає Костик і навіть у воду не заходить.

Увечері Оленка, розклавши на столі олівці та фарби, малює якихось чудернацьких звірів. Костик спостерігає за сестрою і думає: «Як це в неї здорово виходить? От би мені так навчитися!» Він бере пензлика, вмочує у фарбу, підносить руку до аркуша. З пензлика раптом падає на білий аркуш велика зелена пляма.

— Ну от, я так і знав, — Костик кладе пензлика й виходить із кімнати.

У вересні Костик уперше прийшов до школи. На уроці письма вчителька пояснила, як писати палички, щоб вони були рівненькі, і діти взялися до роботи. А Костик сидів над чистим зошитом і навіть не брав ручки в руки.

— Чому ти не працюєш? — зазирнувши в його зошит, спитала вчителька.

— У мене так гарно не вийде, я тільки зошит зіпсую, — тихенько відповів Костик, і на його очі навернулися сльози.

Учителька погладила Костика по руській голівці й звернулася до класу:

— Діти, покладіть ручки, відпочиньте і послушайте казочку, яку мені в дитинстві розповідала бабуся.

Було собі двоє мишенят. Були вони веселі та кмітливі. Цілими днями бігали, шукаючи поживи, і завжди щось знаходили — то зернинку, то краєць хлібця, то ще щось. А одного разу залізли вони до комори і, побачили там глечика зі сметаною, з якого дуже смачно пахло. Мишенята будь-що вирішили поласувати сметанкою. Довго намагалися вони вилізти по гладенькому глечику нагору і, нарешті, їм це вдалося. Та глечик був неповний і, щоб дістатися до сметани, мишенята перекинулися через його край, не втримались і попадали в сметану.

— Це кінець, — подумало перше мишенятко, — я ніколи звідси не виберусь! — воно навіть не намагалося вибратися з глечика й одразу ж потонуло.

А друге мишеня подумало:

— Не може бути, щоб я отак пропав, я обов'язково звідси виберусь! — І воно стало щосили бити лапками, намагаючись випливати на поверхню.

Сметана була густою, й вибратися з неї, справді, було дуже важко. Але мишеня не втрачало надії. Воно било й било лапками і через те не тонуло, тримаючись на поверхні.

Пройшов якийсь час, і завдяки старанням мишеняти в глечичку із сметани збилася тверда грудочка масла. Мишеня легко вискочило на неї і вистрибнуло з глечика, не забувши до того ще й відгризти шматочок масла.

Ось така історія трапилася з мишенятами, — закінчила свою розповідь учителька й посміхнулася до Костика.

— Я зрозумів, це ви для мене розповіли! — сказав Костик і взяв у руки ручку. — Я все зумію. Ось побачите!

Новенька учениця

Тимко не любив ходити до школи. Щодня рано вставати, вмиватися, своєчасно приходити. А ще ж на уроці треба гарно поводитися, старанно писати, читати оті букви, що ніяк не хотіли складатися у слова.

Подобалися Тимкові в школі тільки перерви. Отут уже й набігатися можна, і дівчаток за кіски посмикати, і на поручнях східців покататися, якщо чергові старшокласники не бачать.

Діти не хотіли сидіти з замазурою, який до того ж заважав їм на уроках. Тому, спробувавши сидіти майже з кожним учнем, Тимко, врешті-решт, поселився сам-один на останній парті.

Якось ранком Галина Петрівна привела до класу нову дівчинку й сказала, що звуть її Настунею і вона буде вчитися в цьому класі.

Глянув Тимко на ту Настуню — мале, худе дівчисько, світлі косички, тонкі, наче велосипедні спиці, ще й окуляри начепила.

— У нас у класі тільки одне вільне місце, — сказала вчителька. — Сідай, Настуню, поки що до Тимка, а потім подумаємо, куди тебе пересадити.

Діти зацікавлено подивилися на новеньку — як вона з ним сидітиме?

На перерві дівчатка підійшли до Настуні:

— Як ти сидиш із таким замазурою? Він же навіть не вмивається зранку!

— Нічого, — відказала Настуня, — може, в нього здоров'я слабеньке, не можна вмиватися холодною водою, застудитися може.

— Нормальне в мене здоров'я, побачила б, як я влітку у ставку купаюся, а там он яка вода холодна, — подумав Тимко, але промовчав.

На уроках у Тимка, як завжди, то підручника немає, то ручки, то зошита. Настуня свою читанку на середину парти поклала — хай Тимко читає, знайшла в портфелі запасну ручку, чистий зошит.

— Навіщо ти з ним ділишся, — дивуються діти, — йому самому ліньки носити підручники.

— Нічого, нехай моїми користується, він же, бачите, який слабенький, важко йому повний портфель носити.

«Подумаєш, „слабенький”! — обурився Тимко. — Та я ж на півголови вищий за неї, і м'язи в мене он які!» — Але вголос нічого не сказав. А коли виконували в зошиті завдання, Тимко навмисне штовхнув Настуню, і вона аж скрикнула, перекресливши написане слово. На очі набігли сльози.

— Що сталося? Це Тимко тобі підштовхнув? — заглянувши в її зошит, спитала вчителька.

— Він ненавмисне, — швидко відказала Настуня, — це я близько сіла, а він не помітив мою руку.

Наступного ранку Тимко встав раніше, довго вмивався, потім попросив у мами чисту сорочку і, склавши до портфеля підручники, побіг до школи.

На розі вулиці, що вела до шкільного подвір'я, Тимко дочекався Настуню і, підійшовши до неї, сказав:

— Давай понесу твій портфель, тобі ж, мабуть, важко, а я сильний, ось подивись, які в мене м'язи, — показав згинаючи руку. — Ти не носи всі підручники, будеш моїми користуватися. І якщо тебе хтось образить, скажи мені.

— Добре, — посміхнулася Настуня.

«А ходити до школи навіть приємно, — думав Тимко, крокуючи поряд з Настунею і несучи два портфелі. — А влітку я її плавати навчу, вона ж, мабуть, не вміє, он яка невеличка і слабенька».

Глобус

Сашко з Максимком чергували в класі. Полили квіти, дошку витерли. Сашко вирішив ще й пил витерти у книжковій шафі.

На верхній полиці стояв великий глобус. Сашко підставив стільця, щоб дотягтись до полиці, взявся за підставку глобуса і раптом, не втримавши його в руках, впустив додола.

Глобус вдарився об підлогу і розколовся на кілька великих черепків. Сашко завмер на місці, злякано дивлячись на ті черепки.

Підбіг Максимко.

— Ага, розбив! — вигукнув він. — Я зараз розкажу вчительці!

— Не треба, не розказуй, ти ж мені друг,— у розпачі благав Сашко.

— А що ж ми скажемо?

— Ну, давай щось придумаємо.

— Гарзд, скажемо, що вікно було відчинене і глобус від протягу упав,— вирішив Максимко.

Учителька здивувалася, що вітер розбив глобус, але допитуватись не стала.

А Сашкові так тяжко було на душі! Сам неправду сказав, та ще й Максимка примусив...

Минуло кілька днів. Якось Максимко не виконав завдання з математики, взяв тихенько зошит Сашка, почав списувати. Побачив Сашко, а Максимко йому:

— Я ж не розказав про глобус, ми ж друзі.

— Звичайно, друзі,— відповів Сашко,— списуй, будь ласка,— та й вийшов із класу.

Увечері хлопці грали у футбол. Максимко повчав малюків, як голи забивати. Розігнався, вдарив...

М'яч із свистом пролетів над головами хлопчиків і з дзенькотом влетів у вікно на першому поверсі. Посипалося скло, малеча кинулася врозтіч.

До хлопців підбігла літня жінка:

— Ах ви ж розбійники! — вигукнула вона.— Я бачила, це ти розбив,— звернулася до Максимка,— зараз підемо до батька, розкажеш йому, як ти в чужих вікнах шибки б'єш!

- Це не я, тітонько!
- А хто ж, коли я сама бачила?!
- Ні, не я, той хлопець утік звідси,— скиглив Максимко.— Скажи, Сашко, що не я, ти ж мені друг!
- Це не він,— почервонівши, сказав Сашко,— справді, не він...

Тітонька розгублено озирнулася навкруги, але хлопців уже й близько не було.

— Ну, гаразд, тобі я вірю,— сказала тітонька, звертаючись до Сашка,— я знаю, що ти чесний хлопчик.

Здається ж, похвалила вона Сашка, але це чомусь не додало йому радості.

Наступного дня Надійка принесла в клас мобільний телефон, хоча вчителька не дозволяла цього робити, бо телефони заважають працювати на уроках. Але в Надійки мама поїхала у відраження і залишила доньці телефон, щоб мати з нею зв'язок.

На перерві всі розглядали телефон, звичайно, трішки заздрячи однокласниці, бо він таки справді був гарний — невеличкий, сріблястий, з кришечкою, яка закривалася і відкривалася з мелодійним дзвоном.

Максимко бачив, що Надійка поклала телефон у бічну кишеньку рюкзака.

Перед уроком фізкультури, коли всі діти побігли до спортзалу, Максимко затримав Сашка в класі.

— Давай візьмемо телефон,— запропонував він другові,— я знаю, куди Надя його поклала.

— Як це — візьмемо?! Ти що?! Це ж справжня крадіжка,— обурився Сашко.

— Так ми не назовсім візьмемо, пограємось, а завтра повернемо,— вмовляв Максимко.

— Ні, я не хочу і тобі не раджу,— твердо відповів Сашко, дивлячись, як Максим дістав телефон і пробує відкрити кришечку.

У цей час хтось забіг до класу, і Максимко похапцем заховав мобільника до кишені.

Після фізкультури учні повернулися до класу, і Надійка зразу ж помітила пропажу. Вона в сльозах кинулася до вчительки.

— Віддай телефон,— пошепки попросив Сашко Максимка.

— Мовчи, ти ж мені друг,— відповів Максимко, затиснувши в кулаку телефон і ховаючи його глибше в кишеню.

— Віддай,— повторив Сашко.— Я розкажу вчительці.

— А я про тебе не розказував,— нагадав Максимко.

Сашко тяжко зітхнув, підвівся з-за парти і голосно, на весь клас, звернувся до вчительки:

— Галино Петрівно, то я розбив глобус! Вибачте, будь ласка! — і повернувшись до Максима, сказав: — Максимку, віддай Наді телефон! — і так йому стало спокійно і легко на серці...

Струмок і Річка

У широкій долині, між берегами, вкритими буйними травами та квітами, текла красуня Річка. Вона гордо й спокійно котила до моря свої срібні хвилі, поблискуючи золотими піщинками. У її прозорих хвилях плескалися жваві рибки, а в кущах, що росли на берегах, усе літо щебетали веселі пташки.

Маленький Струмок із дитинства був закоханий у річку — широку, повноводну й горду. Він збирав у долині коштовне каміння та золоті піщинки й ніс у дарунок красуні. Та найголовнішим його дарунком Річці був він сам. Усього себе, всю свою чисту, джерельну воду до останньої краплинки, ніс він свавільній Річці, натомість від неї нічого не вимагаючи.

Вона зневажливо приймала його дарунки і тільки посміхалася:

— Ну навіщо мені ці золоті піщинки? Вони тільки каламутять мою воду. А це коштовне каміння заважає мені вільно рухатись. А твоя вода? Так, вона чиста й прозора, але подивися, скільки в мене води, хіба можна тобі зрівнятися зі мною?! — Річка гордо дзвеніла своїми хвилями й текла собі далі, навіть не дякуючи Струмкові за чергові дарунки.

А він все ніс і ніс їй свою воду, свою любов, розчиняючись у її водах...

Від нерозділеної любові Струмок усе більше мілів, втрачав свої сили. Він уже не міг збирати коштовні камінці та золоті піщинки й щоразу приносив Річці все менше прозорої води. Врешті-решт, настав день, коли Струмок, пересихаючи, віддав Річці останню краплинку свого життя.

Спочатку Річка навіть не помітила, що Струмок загинув. Але минув якийсь час, і дно Річки почало замулюватись, бо не було в неї тих камінців, що, перекочуючись по дну Річки, чистили його від мулу. Без золотих піщинок вода в Річці перестала сяяти та іскритися, стала каламутною. До того ж, без струмкової води Річка теж почала міліти. Її береги поступово заростали очеретом і перетворювалися в болота. До неї перестали прибігати на водопій звірі, не співали в кущах на березі пташки.

І тоді згадала Річка про Струмок, який давав їй сили для життя. Та занадто пізно згадала. Тільки тепер зрозуміла вона, що мало в житті того, щоб тебе любили.

Щоб бути щасливим, треба навчитися самому любити тих, хто поряд з тобою.

Срібна пташка

У суботу встала Оленка рано-ранесенько, і пішли вони з татком до лісу по гриби.

Ліс — недалечко за селом, тільки перейти через гречане поле вузькою стежинкою, а далі лугом, по кладочці через потічок, ось уже й до лісу дійшли. Сонце вже піднялося майже до вершини берізки, що стоїть на узліссі, і засвітило іскринки роси на кожній травинці, наче бісер блищить під ногами. Весело й радісно бігти по стежині, підставляючи щічки теплим промінчиком!

Угорі розливається невгамовний пташиний щебет, наче невидимий диригент керує різноголосим хором. У лісі так радісно, наче потрапила Оленка з татусем на свято природи.

До полудня гуляли вони по лісу, але грибів чомусь не знаходили.

— Це, мабуть, тому, що дощу давно не було, — висловив здогадку тато, — бачиш, як сухо скрізь, а грибочки вологу люблять.

Врешті, втомившись, вирішили спочити на галявинці під грушею-дичкою. Дістали з кошика сніданок, що мама їм у дорогу приготувала.

Раптом у кущах щось ледве чутно зашелестіло й стихло. Оленка прислухалася — знову шелест.

— Татку, може, це вовк?

— Ну що ти?! У нашому лісі вовки не водяться, — засміявся тато і підійшов до куща. Він нагнувся, розгорнув руками гілки й гукнув доньку:

— Іди-но сюди, Оленко. Подивись, хто тут!

— Ой, їжачок! — вигукнула Оленка, заглянувши через татове плече. — Справжній живий їжачок! Тату, дістань його, давай роздивимось.

Тато обережно дістав їжачка й поклав на стежку перед Оленкою. Дівчинка простягла до нього руку, але їжачок якось кумедно сердито пирхнув і згорнувся у клубочок.

— Давай його нагодуємо! — Оленка відламала від бутерброда шматочок хліба і простягла їжачкові. Той знову сердито пирхнув, не розгортаючись і завмер, ніби неживий.

— Чому він не їсть?

— Боїться нас, — відповів тато, — та й їжу він звик сам шукати.

— Тату, давай візьмемо його додому, — попросила Оленка.

— Ні, доню, їжачок звик жити в лісі. Йому не буде добре в неволі.

— Татусю, я буду за ним доглядати, годувати його, йому буде добре, ось побачиш. Ну таточку, будь ласка, давай заберемо, — Оленка благально заглядала таткові в очі, і він, врешті, згодився.

— Ну, гаразд, тільки я не впевнений, що мамі це сподобається.

Вони поклали їжачка в кошик, прикрили хустинкою та рушили додому.

— Ну, покажите ваші гриби! — зустріла їх біля воріт мама.

— Ой, мамочко! Які там гриби! Поглянь-но, що ми знайшли! — Оленка урочисто поставила перед мамою кошик і підняла хустинку.

— Їжачок, — здивувалася мама. Вона торкнулася рукою його колючок. Їжачок знову пирхнув і згорнувся ще щільнішим клубочком.

— Навіщо ж ви його з лісу забрали? — спитала мама.

— Він у нас житиме! — радісно проголосила Оленка. — Дивись, який він гарненький, просто чудо! Ти ж не проти, мамочко, щоб він у нас жив? — з надією спитала Оленка.

— А яка вже різниця, чи я не проти. Адже ви його вже принесли, — відповіла мама.

Оленка принесла їжачка до кімнати, дала йому молока в блюдечку. Та їжачок навіть не скуштував молока. Відмовився він і від морквинки, і від яблучка.

Тоді Оленка намостила йому кубельце зі старої шапки та хустки поряд із своїм ліжком й поклала туди їжачка. Їжачок довго там лежав, а потім якось непомітно вибрався, забився в куточок під ліжком і там затих.

Увечері Оленка, лягаючи спати, заглянула під ліжко. Темний клубочок лежав на тому ж місці і не ворухився.

— Звикне, — подумала Оленка, — завтра знову спробую погодувати.

Зайшла до кімнати мама.

— Яку ти мені сьогодні казочку розкажеш? — спитала Оленка. — Давай про Червону Шапочку.

— Ні, — відповіла мама, — про Червону Шапочку я тобі нещодавно розповідала, а сьогодні розкажу тобі про пташку із срібним пір'ячком.

Оленка зручніше вмостилася в ліжку й приготувалася слухати.

— В одній далекій країні жив багатий купець, — почала мама.— Його палац стояв у великому саду, і кожного ранку, відкривши вікно, купець слухав чарівну пісню пташки незрівнянної краси. Тіло пташки було вкрите срібним пір'ям, а на крильцях і хвосту виблискували золоті пір'їнки. Вона так ніжно й мелодійно співала, що все навкруги завмирало, слухаючи її пісню. Затихав вітер, не шелестіла трава, і навіть струмок тихіше дзюрчав. Люди з усієї округи приходили послухати той чарівний спів, і від почутої пісні на душі в них ставало радісно й спокійно.

Та от якось купець подумав: «А що, як пташка полетить геть, і я більше ніколи не почую її пісні?» Наказав він слугам спіймати пташку й принести її в палац.

За кілька днів слуги виконали наказ хазяїна і спіймали срібну пташку. Коли її віддали купцеві, пташка почала просити людським голосом:

— Відпусти мене на волю, я ніколи не покину твого саду і щоранку співатиму тобі пісень.

Та купцеві не хотілося розлучатися із пташкою. Він поселив її в золотій клітці, яку повісив біля куща троянди, приносив їй найкращого зерна й чистої води. Але пташка не співала, сумна сиділа вона в клітці, пір'ячко її настовбурчилося і здавалося уже не срібним, а просто сірим.

Через кілька днів купець, бачачи, що пташка не їсть, не п'є і не співає, звернувся до неї:

— Ну, чого тобі не вистачає? Скажи, що ще тобі принести, щоб ти повеселіла і заспівала?

— Нічого мені не треба, — відповіла пташка — Там, на волі, в саду, високо на дереві у гнізді залишились мої пташенята. Вони ще малі й безпомічні і, напевно, вже загинули з голоду. А може, їх знайшов якийсь хижий птах, і нема кому їх захистити. Хіба ж можу я тепер співати?

Почувши це, купець дістав пташку з клітки і випустив у сад.

— Дякую тобі, — гукнула пташка і зникла в гущавині гілок.

А купець стояв біля вікна і думав: «Чи встигне пташка до своїх малят, чи може, вже пізно?»

— Ну, от і кінець казці, — сказала мама. — Добрих снів тобі, Оленко.

— Добраніч, мамочко, — відповіла дівчинка і ще довго лежала з відкритими очима, бо сон не приходив.

А вранці, як тільки зійшло сонечко, Оленка встала й запитала татка:

— Татусю, а ти зможеш знайти ту галявину в лісі, де ми знайшли їжачка?

— Звичайно, знайдемо, — посміхнувся татко. — Одягайся швиденько. Ти в нас розумниця, правильно вирішила.

— Це рішення мені підказала срібна пташка, — відповіла, посміхаючись, Оленка.

Для чого росте троянда

Як гарно влітку на бабусиному городі!

Оленка встає рано-ранесенько, коли ще сонечко тільки з-за вишні виглядає, і біжить обніжком поміж грядочками.

Чого тут тільки немає! Ось бабуся насадила бурячків, що рівенькими рядочками поблискують проти сонця смарагдовими листочками, а ось квасолька, тут — горох, а далі — грядка картоплі, що вже зацвіла біло-фіолетовими квіточками.

І як би рано не встала Оленка, а бабуся вже на городі порається.

— Бабусю, що ти робиш?

— Помідори прополоти треба, — розігнувшись, відповідає бабуся. — Бачиш, бур'яни їх забивають, допомогти треба помідорчикам, а вони потім віддячать нам смачними плодами.

Оленка встає поряд з бабусею, вириває бур'янинку молочаю, потім — колючі кущики осоту.

— Ну от і все, — за якийсь час каже бабуся, — удвох он як швидко впоралися!

Вони йдуть до хати стежкою між грядочками, і бабуся відповідає на нескінченні запитання онучки.

— А на цій грядочці що росте?

— Ця грядочка подарує нам смачні огірочки.

— А оці кучеряві листочки? Що це?

— Це морква. Ти ж любиш солодку моркву?

— Ой, бабуся, а оце величезне листя — що це? Мабуть, їжа для велетнів?

— Можна й так сказати, — сміється бабуся, — бо хто їсть гарбузову кашу, той виросте великим і сильним.

— А що нам подарує он та грядочка?

— А та грядочка подарує нам цибульку, часничок та ще петрушку.

Підходячи до хати, Оленка помічає кущ із темно-зеленими листочками і великими колючками на гілках.

— А цей кущик що нам подарує?

— Це троянда, — каже бабуся.

— А які в неї плоди?

— У неї нема плодів, тільки квіти.

— Ніяких плодів нема? — розчаровано перепитує Оленка. — Навіщо ж ти її посадила?

Бабуся посміхнулася:

— А ось вона розцвіте, й ти сама зрозумієш.

Минув тиждень-другий. Якось уранці бабуся розбудила Оленку раніше, ніж зазвичай.

— А ну, біжи у двір, онучко, подивись на троянду.

Вийшла Оленка на подвір'я, і спинилась вражена. На зеленому кущі троянди розквітла яскрава червона квітка. На кожній пелюсточці сяяли великі краплини роси, від чого здавалося, що квітка всипана коштовними діамантами. Тонке стебло, злегка схилившись під вагою квітки, погойдувалося, і Оленці здалося, що то троянда вітається з нею.

— Здрастуй, трояндочко, здрастуй, красунечко! — прошепотіла радісно Оленка, не в змозі відірвати очей від чудової квітки.

Вона торкнулася пальчиками тугих пелюсточок і відчула їх приємну прохолоду, вдихнула легкий тонкий аромат, і серце її наповнилося радістю й ніжністю.

— Бабусенько, я зрозуміла, що дарує нам троянда, — сказала Оленка бабусі, що стояла поряд і теж милувалася квіткою. — Вона дарує нам радість!

Портфель

Після зимових канікул до нашого класу прийшла нова учениця — Ніна Пилипченко.

Ніна була гарненькою дівчинкою: акуратно заплетені чорняві косички, чистеньке платтячко, начищені черевички. Правда, поводилася вона трішки дивно — ні з ким не намагалась подружитися, а коли на перерві до неї підходили дівчатка, щось розпитували чи розповідали, вона мовчки відходила, не відповідаючи.

Але найдивнішим було те, що вона не розлучалася зі своїм портфелем. Продзвенить дзвоник на перерву, всі діти з класу вибігають, а Ніна виходить, тримаючи в руці портфель. Дівчатка їй пояснюють, що це ж тільки перерва, потім ми знову до класу повернемось, навіщо ти за собою той портфель тягнеш? А вона тільки міцніше його тримає й мовчить.

Галина Петрівна якось затримала Ніну в класі, запитала, чому вона з портфелем не розлучається. Ніна спочатку мовчала, а потім призналася:

— Я боюся, що хтось його забере, як мене в класі не буде.

— Як це — забере? — здивувалася вчителька. — У нас діти чужих речей не чіпають.

Ніна промовчала, але портфель в класі все одно залишати не стала. Отак і ходила з ним скрізь — і в їдальню, і в актовий зал, навіть у туалет його з собою несла.

Діти спочатку дивувалися, а потім звикли і вже не звертали уваги на дивну поведінку однокласниці.

Та ось одного разу після великої перерви на уроці читання, коли вчителька сказала, щоб усі відкрили підручники й прочитали новий вірш, Ніна раптом підняла руку й голосно вигукнула:

— У мене портфель пропав!

Усі здивовано подивились на Ніну: як це — пропав? Та вона ж із ним не розлучалася, скрізь із собою носила!

— Згадай, куди ти з ним на перерві ходила, — Галина Петрівна намагалася заспокоїти Ніну, але та нічого не чула і вже плакала голосно, на весь клас.

Тоді вчителька попросила Сашка й Дмитрика пошукати портфель. Хлопці вибігли з класу, а діти намагалися втішити Ніну, яка плакала все голосніше.

За кілька хвилин Сашко з Дмитриком повернулися до класу, тримаючи в руках Нінин портфель.

— Ось він! Знайшовся! — радісно вигукнув Сашко.

— Де ж він був? Де ви його знайшли?! — наперебій запитували діти.

— В їдальні біля столика валявся, — поважно відповів Дмитрик, повертаючи портфель Ніні, — ти ж його після сніданку сама там залишила!

— І ніхто його не забрав? — схлипуючи спитала Ніна й міцніше притиснула до себе портфель.

— А кому він потрібен? Це ж твій портфель, хто ж його може забрати? — Дмитрик здивовано потиснув плечима й рушив на своє місце.

Нічого не відповіла Ніна. Але з того часу більше на перервах не носила за собою свій портфель.

Найкраща хатка

Павлусь із хлопцями домовилися в суботу після обіду йти до річки купатися. Але по обіді на небо нагнало хмар, сонце сховалося, а потім почався дрібний надокучливий дощик. Яке вже тут купання! Павлусь уместився біля вікна й довго спостерігав, як у калюжі біля стежки, що вела до курника, лопалися бульбашки. А це свідчило про те, що дощ не скоро скінчиться. Кури чомусь не ховалися від дощу, ходили по подвір'ю з мокрим настобурченим пір'ям, шукали чогось у піску...

Коли набридло дивитися у вікно, Павлусь увімкнув телевізор. Засмаглий чоловік у тільнящі захоплено розповідав про свою подорож до якоїсь екзотичної країни. На екрані з'являлися чудові золоті пляжі з високими готелями, вулиці величезного вечірнього міста, що сяяло ілюмінацією та яскравими вітринами супермаркетів, алеї парків з дивовижними рослинами, з чудовими квітами на великих різнобарвних клумбах. Юнаки й дівчата каталися на вітрильниках, мчали на роликівих ковзанах, їли якісь невідомі страви та весело сміялися.

Павлусь перевів погляд на вікно, за яким, як і раніше, мжичив сірий дощик, і тяжко зітхнув.

До кімнати зайшла бабуся. Скинула мокру хустку, присіла біля онука.

— Чому це ти засмучений такий? — спитала.— Дивись, який дощик тихий та спокійний. Теплий дощик — на добрий урожай.

— Бабусю, а ти все життя прожила отут, у селі? — запитав Павлусь. — Невже ніколи не хотіла поїхати звідси? У нас же нічого цікавого немає — ліс, поле, луг і річка та ще кури у дворі...

Павлусь знову зітхнув і продовжив:

— От я, коли виросту, нізащо не залишусь у селі. Поїду далеко-далеко, може, у велике місто, а може, кудись за кордон. Там так гарно, не те, що в нас. Он по телевізору показували, як там здорово!

Бабуся погладила онука по русявій голівці, дістала з кишени велике яблуко:

— На, покуштуй, це білий налив, з нашої яблуні. Уже достигають яблучка. Їж, а я тобі казку розкажу, я її в дитинстві читала, а ще й досі пам'ятаю. Отож, слухай.

Двоє малих зайченят, Вухань і Стрибань, жили в хатинці під солом'яною стріхою на лісовій галявині.

Хатка в них була старенька, але тепла й затишна. Щоранку їх будило сонечко, яке заглядало в єдине віконце. Навколо хатки росли зелені соковиті трави, а в кінці галявини під високою сосною дзюрчав потічок з прозорою кришталевою водою.

Зранку зайченята снідали смачною травичкою, а потім цілий день розважалися на галявинці. А в жаркі дні плескалися в прохолодному потічку.

Та якось набридло зайченятам жити у своїй хатинці.

— Яка в нас стара хатка! — сказав Вухань.— Віконце тільки одне, двері вже покосилися. Не хочеться мені тут жити!

— Еге ж,— підтримав його Стрибань.— Та ще й галявина вся травою поросла, бігати по ній незручно. І потічок холодний та ще й дзюрчить увесь час, спати вночі заважає.

— Ходімо іншої хатки шукати!

— Ходімо!

Швидко зібралися зайченята в дорогу. Поснідали травичкою, напилися води з потічка та й вирушили на пошуки нової хатки.

Довго йшли вони лісом і зайшли в таку гущавину, що й сонце туди не пробивалося. Бачать — під ялинкою хатка стоїть, двері відчинені. Зайшли вони в хатку, а там холодно, підлога вогка, а з віконця не видно нічого, крім ялинових гілок.

— Ні, тут я жити не хочу,— сказав Вухань.

— Ходімо далі,— відповів Стрибань,— може, ще щось знайдемо.

Перейшли вони ліс і вийшли на широке сонячне поле. Дивляться — аж серед поля хатинка невеличка. Зайшли вони в хатинку, а там так тісно, що й не повернутися, а жарко так, що аж дихати важко.

— Ні, тут я жити не хочу! — вигукнув Вухань.

— Я теж не хочу,— сказав Стрибань та й вискочив з хатки.

Коли вже сонечко схилилося до обрію, дійшли наші друзі до болота й побачили ще одну хатку. Заскочили в неї, а підлога під

зайченятами почала просідати (хатка ж на болоті стояла). Ледве встигли вони вискочити, мало не втопилися в болоті. Кинулися навтьоки звідти, а навздогін жабенята з болота регочуть:

— Ну що, знайшли собі кращої хатки?!

Бідні Вухань і Стрибань бігли, не розбираючи дороги, аж поки зовсім не стемніло. Добігли до лісу, а далі стежкою поміж дерев — куди очі дивляться. Десь у гушавині лісу завив вовк, потім подала голос з дерева страшна нічна сова.

Тремтячи від холоду і від страху, голодні і зморені, зайченята, нарешті, зупинилися, бо вже не мали сил бігти далі. Озиралися — стоїть якась хатинка. Вскочили вони в неї та й заснули.

Уранці збудив їх веселий сонячний промінець. Відкрили очі, виглянули у віконце — а там світла галявинка із соковитою зеленою травичкою, а далі під високою сосною — дзвінкий потічок, який усю ніч заколисував зайченят своєю пісенькою.

Озиралися зайченятка — і хатиночка гарнесенька. Хоч і старенька, але тепла і затишна, віконцем до сонця повернута. Двері трохи покосилися, але їх відремонтувати можна. І травички скільки навколо!

— Яка гарна хатка! — вигукнув Вухань.

— Отут ми й будемо жити! — зрадів Стрибань.— Це найкраща хатка в цілому світі!

— А ти, Павлусю, здогадався, чию хатку знайшли зайченята і чому вона була для них найкращою?

Павлусь посміхнувся бабусі та помітив, що за вікном розпогодилося, сонечко проглянуло між розірваних хмар, і радісно загомоніли горобці на яблуні.

«А чи є в тій далекій країні яблуня з такими смачними яблуками і така тиха замріяна річка, як у нашому селі? А чи буває там після дощу ось така, на все небо, веселка над лугом?» — думав Павлусь, поспішаючи знайомою стежкою до річки, де на нього вже чекали друзі...

Як Клен листочки загубив

Маленький Кленочок народився на лісовій галявинці в теплій пухкій земельці на початку квітня.

Озирнувшись навкруги, він побачив височезні дуби та липи, поважні клени, стрункі білорі берізки та ялинки в зелених трикутних сукенках. Навколо Кленочка синіли веселі проліски та зеленіла перша травичка. Кленочок і сам був завбільшки з пролісок, а йому так хотілося швидше вирости, щоб дотягтися вершечком до самого неба, Кленочок спинався навшпиньки, тягнув листочки-долоньки до сонця, пив життєдайні краплинки дощу й швидко ріс. До середини літа він уже мав кілька гілочок, на яких колихалися зелені листочки. Ті листочки — гордість Кленочка. Широкі та лапаті, вони кидали на землю густу тінь, в якій ховалися від літньої спеки маленькі лісові мешканці.

Усі, хто бачив Кленочка, милувалися ним:

— Яке гарне кучеряве деревце! Які ніжні смарагдові листочки, як гарно шумлять вони під теплим вітерцем!

Минало літо. Якось вересневого прохолодного ранку, прокинувшись, Кленочок побачив, що його зелені листочки вкрилися яскравою позолотою, вони блищали на сонці й нібито світилися наскрізь. Кленочок радів і не міг натішитися такою красою. От тільки незрозуміло було, чому завжди спокійні поважні клени і могутні дуби тривожно шуміли, ніби відчуваючи якусь небезпеку.

Кілька днів щасливий Кленочок плескав золотими долоньками, вітаючи зграйки птахів, що все частіше пролітали над ним, тужливо перегукуючись між собою.

Здавалося, природа тривожно чекає чогось. Чого? Кленочок цього не міг зрозуміти.

Та ось якось під вечір налетів холодний північний вітер і став безжалісно зривати з Кленочка його золоті листочки. Кленочок з усіх сил намагався утримати своє листячко, але сили були нерівні, і до ранку на ньому не залишилося жодного листочка.

Зіщулившись під безжалісним вітром, Кленочок заплакав, по його стовбурцеві покотилися холодні сльозинки осіннього дощу.

І тоді Берізка, що росла поруч, схилившись до Кленочка, прошепотіла:

— Не плач, маленький, скоро прийде зима й подарує тобі білу пухнасту ковдру, під якою буде тепло та затишно. А потім весна поверне тобі твоє зелене вбрання.

І коли невдовзі прийшла зима й закутала дерева в білі ковдри, Кленочок заснув тихим спокійним сном. Снилися йому проліски на теплій квітневій землі та смарагдові листочки, що тягнулися долоньками до Сонця.

Солодкі ягідки

Навесні тато приніс чотири саджанці вишень і разом з Оленкою пішов садити їх у кінці саду, біля паркану.

Три вишеньки тато посадив, а останній саджанець був зовсім малий і кволий, гілочки тоненькі, наче прутики, стовбур нерівний і зовсім слабенькі корінці.

Тато із жалем подивився на нього і відклав убік:

— Не прийметься це деревце, доведеться викинути.

— Тату, а можна я його посаджу? Може, все ж прийметься?

— Ну, спробуй. Тільки за ним догляд особливий потрібний.

Бачиш, який він слабенький.

Тато допоміг Оленці викопати ямку, а далі вже вона сама все зробила: принесла водички, поставила деревце в ямку з водою, засипала землею. Щоб вирівняти деревце, підв'язала його до кілочка.

Щодня прибігала Оленка в сад подивитися, чи прижилася вишенька. І от через кілька днів бруньки на гілочках почали набрякати, й одного разу вранці, коли Оленка прийшла привітатися з вишенькою, побачила на ній перші маленькі зелені листочки, а за день-другий з'явилося декілька запашних білих квіточок.

Оленка не могла натішитися своєю вишенькою. Щодня поливала її, слідкувала, щоб жодна травинка не виросла поблизу. І деревце, ніби дякуючи дівчинці, старалося рости, щоб догнати своїх вишеньок-сестричок.

Минула весна, замість квіточок на вишеньці з'явилися ягідки, їх було зовсім небагато, але дозрівати вони стали чомусь раніше, ніж на інших деревцях. І коли на старших вишнях ягоди ледь почервоніли, на Оленчиній вишеньці вони вже доспіли й світилися проти сонця темно-червоними намистинами.

Привела Оленка до вишеньки тата з мамою.

— Таки вижила твоя вишенька. Молодець, Оленко! — похвалив тато.

Оленка зірвала кілька ягідок, покуштувала та піднесла мамі й татові:

— Вони такі солодкі й соковиті! Ось покуштуйте! Правда ж, не такі, як на інших вишнях? І більші, і смачніші. Дякую тобі, вишенько, за врожай!

Вишенька тяглася до Оленки своїми долоньками-листочками, тихесенько шелестіла, щось відповідаючи їй. А дівчинка радісно й ніжно гладила тоненький стовбурець деревця.

Три верби

Є в степах Слобожанщини невеличке озерце. Вода в ньому чиста й прозора, неначе сльоза. На його березі стоять поряд, схиливши віти до самої води, три плакучі верби, ніби закриваючи озерце від гарячих вітрів. Вони шелестять розплетеними косами, про щось тихенько шепочуться між собою.

І якщо посидіти на березі озера тихо-тихесенько і послухати шелест листя, то можна почути казку, яку розповідають верби...

Давним-давно, багато століть тому у степах Слобожанщини жили красиві працьовиті люди. Їхнє поселення було розташоване на берегах великого озера, вода в ньому була такою чистою і прозорою, що в сонячний день видно було золотий пісок на дні озера й срібних рибок, що плавали в його хвилях.

З озера витікала повноводна річка, яка, протікаючи долиною, напувала водою навколишні поля й сади.

Люди того поселення багато працювали: обробляли землю, сіяли жито, ростили сади, на луках біля озера випасали худобу. Тому жили вони заможнo і щасливо.

Цілими днями люди працювали, а вечорами збиралися на березі озера та співали пісень. Приходив на берег озера і старий коваль зі своїми трьома дочками. Були вони, всі три, синьоокі, з довгими — нижче пояса — шовковими косами. А голоси мали такі дзвінкі та чисті, що всі, хто збирався на березі, врешті-решт замовкали, слухаючи їхні пісні: дзвінкі та привільні, як степи Слобожанщини. Співали вони про любов народу до своєї землі, до свого роду і про те, що найдорожче для людини — свобода та вільна праця на рідній землі.

Почув про ці чудові вільні землі Суховій — цар і повелитель усіх вітрів, ураганів та буревіїв. Захотілося йому завоювати цей край, а народ його забрати в полон.

Прилетів він на Слобожанщину на крилах Східного вітру й гукнув людям:

— Віднині ви будете моїми рабами! Якщо не згодитесь, я ви-сушу ваші родючі землі, вип'ю воду з озера, і ви загинете від голоду й спраги.

Десять днів і десять ночей гуляв Суховій над Слобожанщиною. У полі від посухи пожовтіли сходи жита, зів'яло листя в садах, знесилено схиляли свої голівки квіти. Усе рідше чувся в оселях дитячий сміх.

Усі чоловіки вийшли на боротьбу із Суховієм: носили воду з озера, поливали поля і сади. Але сили були нерівні. Стомлені люди падали на землю, а Суховій тільки сміявся та ще більше сушив землю і все, що на ній було живим.

В озері води майже не залишилося, річка пересохла, а саме озеро перетворилося на невеличку калюжу.

Врешті, знесилені люди готові були здатися.

І тоді прийшли до коваля три його дочки і сказали:

— Тату, ми підемо оберігати озеро від Суховію.

— Куди вам, ви такі юні й тендітні, не вистачить у вас сил, загинете, — відмовляв їх батько.

Та не злякалися ковалеві дочки Суховію і надвечір пішли до озера.

Усю ніч вартували сестри біля озера, взявшись за руки, підставляючи вітру свої тендітні дівочі плечі. Вітер розвівав їхні довгі коси, пригинав стрункі постаті до самої землі, засипав піском очі, з яких котилися рясні чисті сльози та падали в озеро.

Так пройшла ніч. А вранці, коли знесилені від спраги люди прийшли до озера, побачили вони над самою водою три вербички, що переплелись вітами, ніби заступивши собою від вітру озерце.

Вітер вщух, знітився перед нечуваною силою цих тендітних вербичок, а вони схиляли до озера свої віти-коси, і з кожного листочка текли у воду краплинки-сльозинки, наповнюючи озеро чистою водою.

Так і ростуть із того часу над озером три вербички-сестрички. А люди біля кожного озера, ставка чи річки висаджують верби як оберіг від усіяких лихоліть.

Казка про Мудрого Вчителя

В одній далекій країні жили розумні та працьовиті люди. Змалечку вони гарно вчилися, тому добре розбиралися в техніці. Винаходили багато корисних машин. На їхніх полях працювали трактори й комбайни, заводи були обладнані різними конвеєрами та автоматами. Скрізь були встановлені комп'ютери, які виконували за людей будь-яку складну роботу.

І тільки в школі старий Мудрий Вчитель учив дітей читати книги й самотужки розв'язувати складні задачі.

Країна процвітала, з кожним роком з'являлися нові машини й автомати, що працювали замість людей. У кожному домі був достаток та благополуччя. Із часом люди працювали все менше й менше. А навіщо працювати, коли за них усе можуть зробити машини? На хлібозаводі автоматичне обладнання випікало хліб, у лікарнях виконувало лазерні хірургічні операції, на кіностудіях знімало комп'ютерні фільми. Композиторів і тих замінили комп'ютери. І навіть поетів...

І тільки в школі, як і раніше, старий Мудрий Вчитель учив дітей читати книжки й самотужки розв'язувати складні задачі.

Люди все частіше замислювались: а чи треба дітям учити таблиці множення, якщо вони є в комп'ютері? Чи треба вміти грамотно писати, якщо це може зробити комп'ютер? Чи треба вчитися читати, якщо все можна побачити у тому ж комп'ютері? Вони прийшли до Вчителя й сказали, що їм вже не потрібна його допомога.

Нічого не відповів Вчитель. Мовчки зібрав свої книжки й пішов геть.

Радості дітей не було меж: робити нічого не треба, тільки натисни на клавіші, і перед тобою все, що заманеться.

Минув час. Підросло нове покоління людей.

І ось стали люди помічати: то одна, то інша машина починала виходити з ладу, то один, то інший комп'ютер «зависав», і скільки не натискуй на клавіші — результату жодного! Що ж робити?

Треба ремонтувати техніку, але люди не могли навіть прочитати інструкцію. Де вже братися до ремонту!

Життя в країні занепало. На полях зупинилися трактори, за-вмерли заводи, стихла музика. У домівках оселилися нужда та голод.

І тоді хтось згадав про Мудрого Вчителя. Довго шукали його, а коли знайшли, поклонилися низько, попросили повернутися й принести свої книжки.

...Сплили роки. Знову процвітала країна, повернувся в оселі добробут, заколосилися пшеничні ниви, загули заводи, зацвіли сади.

А в старенькій школі Мудрий Вчитель учив дітей читати книжки й самотужки розв'язувати складні задачі.

Чому в Зайця косі очі, а в Журавля довга шия

Навесні, коли тане під березами сніг і повертаються з вирію до рідних домівок птахи, на широкій галявині під ясенем відкривається лісова школа.

Як тільки прокинеться сонечко, збираються на листочках краплинки роси, падають на сині лісові дзвіночки, і чудовий дзвін скликає звірят з усього лісу:

— Дзень-дзелень! Прокидайтеся, до школи пора!

І поспішають на галявину під могутнім ясенем зайченята й лисенята, вовченята й барсучата. Весело стрибають білочки, пурхають з гілки на гілку гороб'ята. Ось уже й Ведмежатко зручненько вмостилося на останню парту. Мудра Сова розпочала урок.

— Тук-тук-тук, — рахує дятел.

— Цвірінь-цвірінь! — читають гороб'ята.

Цілий день ідуть заняття у лісовій школі.

Уже звірята навчилися горішки рахувати, гнізда будувати, від ворогів ховатися, грибочки шукати. Усім весело, усім цікаво.

Тільки Зайчикові Довгі Вушка набридло до школи ходити, слухати Мудру Сову, вчитися читати й писати.

Задзвенять уранці дзвіночки, а він спить собі під кущиком ліщини. Пробігає повз нього Лисеня:

— Ходімо, Довгі Вушка, до школи!

— Ще встигну, — відповідає Зайчик і на інший бочок повернеться — сні свої дивлятися.

А як сонечко почне припікати, встане та й пострибає до озера — погуляти, водички свіжої попиту. Там, на озері дружок у нього є — Журавлик, якому теж лінки до школи ходити. Цілий день він по бережку озера гуляє, жабенят лякає.

Отак вони із Зайчатком до вечора біля озера бавляться, а як сонце за сосни сховається, біжать додому, домовившись уже завтра обов'язково до школи піти.

А завтра знову цілий день біля озера прогуляють.

Отак незчулися, як і літо минуло.

— Треба все ж до школи піти, — сказав якимось Журавлик.

Прийшли вони на галявину, а там уже всі звірята за партами сидять. У них останній день занять — контрольна робота.

Сіло Зайченя поряд з Білочкою-відмінницею, а Журавлик на останню парту поряд із Ведмедиком примостився.

Мудра Сова оголосила завдання, звірята дружно заскрипіли ручками.

І тільки Зайченя та Журавлик не знали, про що писати.

Скосило Зайченя очі, заглядає непомітно в зошит до Білочки, а Журавлик з останньої парти шию витягує, щоб теж у Білоччин зошит заглянути.

Не знаю, вдалося чи ні їм списати, але з того часу очі Зайчика стали косі, а шия Журавлика — довга.

Як стати багатим

Невеличке Лисенятко разом із мамою і татком у лісі темному жило й невдоволене було, що у мами й у тата незручна маленька хата, ніде гратись, ніде сісти і не завжди є що їсти.

Он бобри живуть багато, мають греблі, гарні хати. Наче справжні королі; у воді — як на землі. Або взяти хоч крота, хата в нього не проста — там зручні підземні шахти, а у них добра багато. А погляньте-но на білку: скаче з гілочки на гілку, цілий день вона весела. А заглянь в її оселю — там гриби, смачні горішки, жолуді ще й ягід трішки. Добре й весело їм жити...

Мама й каже:

— Що ж робити? Може, з ними поживеш і багатим станеш теж?

— А й справді, — подумало Лисеня, спитаю поради у Крота чи у Бобра, може, розкажуть мені, як стати багатим.

От зібралось Лисеня та й пішло до Бобра.

— Дядьку Бобер, у вас такий гарний будинок, а гребля така, що ніхто в лісі такої не має. Я теж хочу мати таку. Як це зробити?

— Ну, що ж, — каже Бобер, — я спробую тебе навчити. Приходь завтра раненько, коли ще й сонце не встане, будеш учитися.

Наступного ранку прибігло Лисеня до річки, а Бобер уже греблю ремонтує. До пізнього вечора без перепочинку Лисеня з Бобром пиляли колоди, тягали їх до греблі, робили загати, розчищали дно річки, укріплювали береги.

Коли сонце сховалося за горизонтом, стомлене Лисеня прийшло додому й вирішило, що до Бобра більше не піде.

Другого дня прибігло Лисеня до Крота.

— Дядьку Кроте, у вас такі підземні палаци, стільки різних припасів у коморах! Навчіть і мене так жити.

Крїт погодився, запросив Лисеня у свої підземні хороми, і вони цілий день копали нові тунелі, вигрібали на поверхню землю, споруджували комори, носили до них зерно, різні корінці та плоди. І все це у повній темряві.

Коли вже в Лисеняти не було сил працювати, воно вибралося на поверхню й побачило, що вже давно настала ніч і небо всіяне дрібними зорями.

Ледве знайшовши дорогу додому, Лисеня лягло спати й подумало, що вже ніколи не піде до Крота вчитися жити.

Третього дня Лисеня дочекалося, коли повз нього пробігала Білочка, й звернулося до неї:

— Їють Білочко, у вас таке тепле м'якеньке гніздечко в дуплі, в ньому стільки різних припасів, а живете ви легко, цілими днями гуляєте, стрибаєте, розважаєтесь. Навчіть і мене так жити.

— А чому ж не навчити, — відповіла Білочка, — приєднуйся до мене, будемо разом розважатися.

Лисеня зраділо. Нарешті можна навчитися бути багатим і нічого не робити. Та все виявилось зовсім не так. То тільки здавалося, що Білочка розважається, стрибаючи по деревах. Від зорі до

смеркання Білочка, стрибаючи з гілки на гілку, шукала й носила до свого дупла горішки та жолуді, збирала гриби й розвішувала їх сушитися біля свого дупла.

Під вечір Лисеня так стомилося, що вже не хотіло ні розваг, ні багатства. Але тепер Лисеня знало вже напевно, що потрібно для того, щоб стати багатим.

Як приходять зима

На останньому уроці вчителька, загадково посміхнувшись, сказала:

— Хочете побачити прихід Зими?

— Хочемо, звичайно, хочемо! А як це зробити? — зашебетали діти.

— А от послушайте. Завтра — 1 грудня, а ви ж знаєте, що грудень — це вже зимовий місяць. І може, сніг ще й не випаде, але Зима обов'язково навідається до нас сьогодні вночі. Щоб її побачити, треба лягти спати раніше, і лежати із заплющеними очима тихо-тихо, щоб її не сполохати. А вранці ви намалюєте те, що побачили.

Увечері Оленка на подив матусі лягла спати раніше, ніж звичайно. Вмостилася зручненько в ліжку, заплющила очі й стала чекати.

За вікном шумів вітер, у шибку постукував дрібний осінній дощик. Як він уже набрид, як хотілося, щоб швидше прийшла зима! «Ось, може, сьогодні дочекаюсь», — думала Оленка. Вона уявляла, як земля вкриється снігом і вони з друзями побіжать до гірки кататися на санчатах. А потім будуть ліпити великого кумедного сніговика.

Щось стиха постукало в шибку. Оленка прислухалась. Ні, то просто гілка яблуні, що росте під вікном. Треба ще чекати. Невже й справді вона побачить, як прийде Зима? Тільки б не заснути! Оленка лежить, напружено вслухаючись у нічний шум вітру й дощу...

І раптом вона чує, що у вікно хтось тихо, але владно стукає тричі. Дівчинка відкриває очі, обережно підходить до вікна й зазирає, зачудована побаченим.

Під вікном, узявшись за руки, танцюють у хороводі маленькі дівчатка-сніжинки разом із смішними сніговичками. Сукні на дівчатках білі-білі, всіяні сяючими зірочками. А у сніговичків на головах чудернацькі капелюхи, і такі вони незграбні, але веселі і потішні, просто не можна на них дивитися без посмішки. Звідкілься згори лине чудова музика, і їй у такт у повітрі кружляє сніг, вкриваючи землю пухнастою білою ковдрою.

Та нараз музика стихає, все завмирає і під вікном з'являється чудова красуня у білому, розшитому сріблом кожущку, в кришталевих чобітках і з срібною діадемою на голові. Довгі білі коси її спадають до самої землі, а в кожній косі мерехтять яскраві срібні зорі.

— Так ось яка вона, Зима-красуня, — шепоче Оленка.

Зима легенько змахнула рукою — і знову задзвеніла музика, знову закружляли в хороводі сніжинки.

А Зима підійшла до вікна й запросила Оленку до таночка. Дівчинка розгублено оглянулася: як же вона вийде роздягнена? І раптом вона побачила, що на ній така ж сукня, як у сніжинок — біла і вся у зірочках. Дівчинка незчулася, як опинилася на вулиці й закружляла в хороводі сніжинок.

Усю ніч біля Оленчиного вікна дзвеніло зимове свято. Оленка ніби на крилах літала поміж сніжинками, не відчуваючи ні втоми, ні холоду.

А коли почало розвиднятися і над обрієм загорілася рожева зоря, Зима сказала Оленці теплим маминим голосом:

— Пора вставати, Оленочко. Щось ти розіспалася, весь вихідний проспип.

Дівчинка відкрила очі й озирнулася довкола. Мама, посміхаючись, стоїть біля її ліжка і поправляє ковдру.

— Таки заснула, — розчаровано думає Оленка.

І раптом згадує: ні, вона ж таки бачила Зиму, бачила її прихід. Чи, може, це їй тільки наснилося?

Оленка схоплюється з ліжка й босоніж біжить до вікна.

Ні, зима не прийшла, нема снігу. Правда, дощ перестав, а калюжі вкрилися тоненькою мережаною кригою.

— Та це ж Зима залишила сліди своїми кришталевими чобітками, — здогадалася Оленка. — Отже, вона і справді приходила!

А Зима легенько постукала у вікно яблуневою гілочкою і прошепотіла:

— Я скоро прийду! Чекай на мене, Оленко!

Паперові квіти

— Сьогодні на четвертому уроці ми підемо до весняного лісу, — сказала Галина Петрівна, — будемо спостерігати, які зміни відбуваються в лісі з приходом весни.

Усі страшенно зраділи і з нетерпінням чекали четвертого уроку.

Та ось нарешті пролунав довгожданий дзвінок, закликаючи школяриків до класів, а першокласники, наче галасливі шпаченята, висипали на шкільне подвір'я. Ліс зовсім недалечко від школи, — ген за спортивним майданчиком.

Учителька сказала, що у лісі треба поводитись тихо та чемно, як у гостях. Бо ми ж і справді йдемо в гості до мешканців лісу.

Але ж тихо поводитись у лісі ну просто неможливо!

Онде якась пташина пурхнула в гілках ліщини. Хто це? Як вона зветься?

А ось який чудовий жучок повзе по білому стовбуру берези, йдіть швидше, подивіться!

Ой, а це хто стукає так дрібно-дрібно? Та це ж дятел, справжній дятел! Швидше сюди, погляньте! Та он же він, угорі!... Ну от, полетів. Може, нас злякався?

— А он, дивіться, на кущику маленькі сірі пухнасті клубочки, наче манюсінькі кошенятка.

— Це верба цвіте, — пояснила Галина Петрівна, — люди її цвіт так і називають — котиками.

Вийшли на галявину, яка вже звільнилася від снігу, й замерли, вражені: вся галявина миготіла синіми іскорками, наче хтось порозкидав на ній шматочки весняного неба.

— Проліски розцвіли! — вигукнули радісно діти.

...Додому Марійка прийшла якась замріяна, із світлою посмішкою на вустах.

Увечері, вивчивши уроки, дівчинка дістала кольоровий папір, ножиці й довго вирізала сині пелюсточки, складаючи їх у квіти та наклеюючи на зелений аркуш.

— Що це в тебе? — спитав її Дмитрик, старший брат.

— Квіти роблю, мамі подарувати. Ми сьогодні в лісі такі бачили.

— Чому ж ти не нарвала справжніх? — здивувався Дмитрик.

— Шкода було нищити таку красу, — відповіла Марійка.

Як стати чарівником

На уроці вчителька читала казку про доброго чарівника, який усім допомагав. У морі тонує корабель, а чарівник махнув три рази своєю чарівною паличкою, і корабель легко піднявся над водою і перенісся до берега в тиху гавань. У жаркій пустелі гинули від спраги люди, чарівник махнув паличкою, — і перед змученими людьми з'явилося озеро з прохолодною водою...

Сергійко слухав казку, уявляв собі чарівника з його паличкою й тяжко зітхав. От би хоч раз у житті зустрітися з таким чарівником! Сергійко б у нього попросив... Що б він у нього попросив? Та скільки всього можна б було попросити! Але ж чарівники бувають тільки в казках, а в житті їх ніколи не зустрінеш...

Казка скінчилася. Діти захоплено обговорювали прочитане. Усім хотілося побачити живого чарівника.

І раптом вчителька сказала:

— Ну, може, зустріти справжнього чарівника в житті непросто, а от стати маленьким чарівником і зробити хоч одне чудо зможе кожен з вас, якщо дуже-дуже цього захоче.

— Як це — стати чарівником?! Кожен зможе?! Не може бути!

— А от подумайте добре, — продовжила свою думку вчителька, — озирніться навкруги і подумайте, що ви можете зробити для інших, щоб вони це сприйняли, як чудо. Пам'ятаєте, в казці чарівник допомагав тим, хто слабший, тим, хто потрапив у біду, і взагалі робив тільки добрі справи. От і спробуйте, а завтра в класі розкажете, кому це вдалося.

Після уроків Сергійко вийшов зі школи і рушив у бік свого дому. Після весняного дощичку на асфальті весело поблискували прозорі калюжі. В одній з них хлопчик побачив маленьку бджілку. Крильця в неї намокли, вона борсалася у калюжі, безуспішно намагаючись вибратись із води. Сергійко підставив прутика, бджілка вчепилася в нього, і хлопчик обережно переніс її на

якусь квіточку, що росла біля паркану. Бджілка почала заклопотано чистити лапками крильця.

Сергійко спостерігав за нею і думав: «Цікаво, що подумала бджілка, коли їй раптом хтось допоміг вибратися з калюжі? Може, подумала, що це чарівник?»

Удома, пообідавши, Сергійко вимив посуд, прибрав у кімнаті й, акуратно виконавши домашні завдання, склав до рюкзака підручники та зошити.

Прийшла мама з роботи, побачила, який скрізь порядок і, пригорнувши до себе сина, спитала:

— Який це чарівник побував у нас удома?

Сергійко зітхнув радісно:

— Виявляється, стати чарівником не так уже й важко. Буде про що розповісти завтра на уроці.

Перший день канікул

Нарешті настали літні канікули! Владик так чекав на них!

Зранку, наспіх поснідавши, побіг у двір, де його вже чекали друзі. Максимко виніс м'яча, і на спортивному майданчику почався футбольний матч. Коли футбол набрид, хлопці грали в піжмурки, потім у квача, а далі організували справжні велогонки.

Аж під вечір повернувся Владик додому, увімкнув телевізор і, лежачи на дивані, поринув у веселий світ мультяшних героїв.

Аж ось і мама з роботи повернулася.

— Владика, ти вдома? Візьми, будь ласка, сумку!

— Ой, мамочко, у мене так ніжки болять, не хочеться вставати!

Мама пройшла до кухні, і викладаючи із сумки продукти, сплеснула руками:

— Ну от, а хліба купити забула! Владика, — звернулася до сина, — збігай по хліб, бо скоро тато з роботи прийде, а хліба нема.

— Ну я ж сказав, ніжки в мене болять, — скривився Владик.

Мама зітхнула й вийшла з кімнати.

За вечерею тато весело поглянув на сина та запитав:

— Ну, як справи? Як пройшов перший день канікул?

— Добре, — відповів син, — набігався, нагулявся.

— Тільки от стомився він дуже, — додала мама, — ніжки в нього болять, ходити не може.

— Справді? Шкода, — зітхнув тато. — Завтра вихідний, я хотів вас до зоопарку запросити, ти ж, Владика, так хотів туди сходити. Ну, що ж, залишимося удома, хай відпочине синок, — уже звертаючись до мами, закінчив татко.

Владик відсунув склянку з недопитим чаєм, вийшов з-за столу і побрів до своєї кімнати.

А сумка ж була, мабуть, не така вже й важка, і хлібний кіоск зовсім же поряд, у дворі...

Казка про Півника

Сьогодні Вадик прийшов зі школи гордий і поважний, наче йому орден вручили.

Та і як не гордитися! Після уроків його клас грав у футбол з 2-А, і команда Вадика виграла з рахунком 5 : 3.

Учитель фізкультури похвалив усіх хлопців, а особливо Вадика, бо він забив аж два голи. Усі його вітали, навіть старшокласник Денис, який був суддею під час змагань, при всіх потис йому руку й сказав:

— Молодець, виручив команду!

Хлопці жваво обговорювали матч, а Вадик спочатку мовчав, а потім зневажливо сказав:

— Виграла б ви, коли б не я!

Удома тато запитав, як пройшла гра, і Вадик докладно розповів йому, як він робив паси, як бив пенальті, як обходив противника, як забивав голи.

Тато уважно слухав розповідь, а потім запитав:

— А що, синку, ти один був у своїй команді?

— Та ні, звичайно, не один, але вони так грали... Словом, коли б не я, то наш клас би не виграв.

— Он воно як, — задумливо сказав тато. — Але ж інші хлопці теж забивали голи?

— То просто їм випадково повезло, — відповів Вадик.

— А знаєш, ти мені сьогодні нагадуєш героя однієї казки.

— Розкажи мені, тату, ту казку, — попросив син, бо й справді почував себе героєм.

— Ну, слухай.

У якійсь далекій країні, може, в Китаї, а може, в Індії, у великому курнику жили собі кури, гуси та качки. І був між ними молоденький Півник, який тільки-но навчився кукурікати. Був він дуже гарненьким, з пишним хвостом і дзвінким голоском, тому мама Курка ніяк не могла натішитися синочком. Та й інші мешканці курника любили гарнесенького малюка.

— Яке в тебе гарне пір'ячко! — говорила Качка.— Так і переливається на сонці!

— Які в тебе гарні червоні чобітки! — милувалася Гуска.

— Який у тебе дзвінкий голосок! Навіть сонечко прокидається, коли ти ранком співаєш! — скрекотала Сорока, яка часто прилітала у двір поклювати проса.

Півник здивувався: невже справді сонечко прокидається, почувши мою пісню?

Наступного ранку прокинувся Півник удосвіта, злетів із сідала, вийшов з курника у двір і закукурікав голосно й дзвінко.

І раптом він помітив, що за курником, над полем почало підніматися сонечко.

— Отже, Сорока сказала правду, — здивовано подумав Півник. — Сонце й справді прокидається від моєї пісні.

Цілий день Півник ходив по подвір'ю гордий і всім розказував, що сонечко під його пісню прокидається і якби він не співав, то ранок би ніколи не настав.

Але ні кури, ні качки, ні навіть гуси не вірили Півникові, а до того ж ще й кепкували з нього: подумаєш, який герой, сонечко його слухає!

Тоді ображений Півник вирішив провчити своїх друзів. От наступного ранку він навмисне спатиме довго. Нехай вони побачать, що без його пісні не встане сонце, не прийде ранок і буде скрізь темрява. Нехай вони прийдуть і попросять Півника, щоб він пожалів їх і розбудив сонечко.

Отак думаючи, заснув Півник і проспав аж до полудня. А коли відкрив, нарешті, очі, то побачив, що в курнику нікого нема. Він вийшов на подвір'я та здивовано спинився: качки, гуси та кури спокійно гуляли, клювали зерно, скубли травичку й навіть не

згадували про Півника. А вгорі, високо в небі яскраво сяяло сонце, зігріваючи всіх своїми теплими променями.

І тоді Півникові стало соромно.

— Мені, синку, теж соромно за тебе, — закінчивши казку, сказав тато і вийшов з кімнати.

А Вадик довго сидів, задумавшись.

Дурненький Півник, горе-герой, і як він міг подумати, що може керувати сонцем?..

Подарунок для Зайчика

Домовилися якось звірі у великому лісі не ворогувати між собою і стати справжніми друзями. Зібралися на галявині та пообіцяли слабих не ображати, з усіма дружити і ходити в гості одне до одного.

Незабаром і нагода трапилася — іменини в Зайчика. Запросив він до себе в гості всіх лісових мешканців.

Зранку в лісі метушня — всі готуються в гості йти. Лисичка хвіст розпушила, Їжачок голки пригладив, Сорока пір'ячко розправила, а Кабан п'ятачок почистив.

Зайчик стіл накрив і став гостей чекати.

Першою прилетіла Сорока, вона завжди скрізь першою встигає. Привітала Зайчика і вручила йому великого блискучого гудзика. Відомо ж, сороки люблять усе блискуче. Зайчик чемно подякував, взяв подарунок і пішов зустрічати наступного гостя.

Прийшов Бобер, приніс чималу колоду зі своєї греблі. Зайчик і йому подякував, до столу запросив.

Потім прийшов Вовк, приніс велику обгризену кістку, прилетіла Сова, подарувала Зайчикові засушену ящірку. Приплигала Жабка, принесла кілька сухих комашок.

Гості все приходили й приходили, і в Зайчика вже була ціла гора подарунків. Дикий Кабан приніс жолудів, Лисичка — велику пір'їну з півнячого хвоста, ведмідь меду добув, Кріт — корінців і черв'ячків, а Чапля навіть рибку принесла. Та тільки чим більше подарунків одержував Зайчик, тим сумнішим він ставав.

Гості веселилися, а іменинникові чомусь було невесело.

Нарешті, останньою з'явилася Білочка і, вибачившись за спізнення, простягла Зайчикові свій подарунок — невелику червону морквинку із зеленим листячком.

Як зрадів Зайчик цьому подарунку! А звірі сиділи здивовані і не могли зрозуміти, чому Зайчик, маючи такі гарні дарунки, зрадів звичайній морквинці? Невже морквинка краща за їхні подарунки? Адже вони теж дарували їх щиро, від душі, чому ж тоді їхні дарунки не принесли іменинникові радості?

Крилата мрія

Максимко соромився своєї мами. У всіх хлопців мами як мами — красиво одягнені, з гарними зачісками.

У Сергійка мама — лікар, дітей від хвороб лікує. Максимко був у неї на прийомі — в кабінеті чисто, охайно. Мама Сергійкова в білому халаті, в білій шапочці... У Каті мама інженер, у Толика — вчителька, а у Полінки — в інституті, лекції студентам читає.

Повезло однокласникам з мамами. От тільки у нього, у Максимка, мама — двірничка. Ходить з мітлою по подвір'ю, сміття збирає... Руки у неї зашкарубли, працює в синьому робочому халаті, старенька хустка на голові... Яка вже там зачіска!

От і пиши твір на тему: «Професія моєї мами»! Хлопці ж за-сміють, як почують той твір.

Максимко дивиться у вікно на горобців, що б'ються під яблуною за скоринку, і сумно зітхає. Може, не виконувати домашнє завдання? Краще вже «двійка», ніж такий сором.

Двері тихесенько прочинилися, і до кімнати зайшла мама.

— Як справи, синку? Уроки поробив? — спитала лагідно.

— Ага, поробиш тут, — буркнув сердито Максимко.

— Що сталося, сину? — стурбовано запитала мама. — Може, із задачею проблеми? Почекай, я зараз переодягнуся і допоможу.

— Нічого ти не допоможеш! — вигукнув сердито син і, глянувши на маму, побачив її розгублений погляд. Трохи помовчавши, пояснив уже спокійніше:

— Твір задали, а що я можу написати?.. Мамо, чому ти двірничка? Чому?

Мама зітхнула і стомлено опустила на стілець.

— Он воно що,— промовила з гіркотою в голосі.— То ти соромишся своєї матері... Знаєш, синку, у мене з дитинства була мрія — я хотіла будувати літаки. Конструювати такі машини, в яких люди могли б швидко і комфортно літати, і щоб літаки були надійними, щоб пасажери не боялися за своє життя. Я розуміла, що це складна професія, тому старанно вчилася в школі, а після її закінчення вступила до авіаційного інституту, є такий у нашому місті.

— Справді? — здивувався Максимко.— Ти мені ніколи про це не говорила. А що було далі?

— Далі? Далі народився ти. Ти народився малесеньким, кволим, потребував особливого догляду. Довелося залишити інститут і піклуватися про тебе. Ти часто хворів, тому в дитсадочок я тебе не віддавала, думала, трохи підростеш і я знову повернусь до навчання. Але так сталося, що наш тато поїхав від нас, ми з тобою залишилися вдвох. Ти ще малий, треба ж комусь працювати. Отак і залишилася моя крилата мрія нездійсненою.

Максимко відчув, як сором заливає його обличчя гарячою хвилею. Так ось у чому річ! А він, дурний, соромився мами!

Хлопчик обняв маму, притулився до її грудей і сказав:

— Не сумуй, матусю! Усе в нас буде добре, бо ми ж разом, удвох, одна сім'я. Я буду добре вчитися, виросту і здійснию твою крилату мрію.

Домашній твір

На першому уроці після літніх канікул третьокласники жваво обговорювали свій відпочинок. Скільки вражень принесли вони до школи! Кожному хотілося швидше розповісти друзям про поїздку в село до бабусі, про екскурсію до столиці, про хвилі теплового моря...

Скільки учнів, стільки і вражень. Звичайно, Галина Петрівна не мала змоги вислухати всіх за один раз, тому запропонувала:

— Сьогодні у вас буде цікаве домашнє завдання: кожен із вас удома напише твір на тему: «Найкращий день моїх літніх канікул», а ми в класі будемо щодня читати по одному твору і цим трішечки продовжимо наше літо, познайомимося з пригодами одне одного та ніби побуваємо в тих місцях, де ніколи не були.

Ідея сподобалася всім.

Наступного дня на столі вчительки лежали тридцять акуратних аркушків зі спогадами про літо.

Мар'янка підійшла до вчительського столу останньою і якось невпевнено простягла вчительці свій аркуш. Текст на ньому був написаний рівненько, акуратно, а під ним — яскравий малюнок — синє-синє море з білими гребінцями на хвилях, блакитне небо з яскравим сонцем, берег із золотистим пісочком і чайки над білим вітрильником.

Галина Петрівна, глянувши на малюнок, радісно посміхнулася Мар'янці. Вона знала, що дівчинка живе з мамою та старенькою бабусею, сім'я ледве зводить кінці з кінцями, тому вчителька зраділа, що в Мар'янки з'явилась можливість побувати на морі.

Коли почався урок, Галина Петрівна взяла аркуш із твором Мар'янки і сказала, що першим прочитає саме цей твір.

Мар'янка густо почервоніла й опустила голову.

— Цього літа ми з мамою і бабусею їздили до моря,— почала читати вчителька. — Море було тепле і лагідне. Ми сиділи на піску і дивилися на білі вітрильники, які плавали далеко в морі. Над морем літали швидкокрилі чайки. Хвилі виблискували на сонці, наче золото. А ввечері, коли сховався місяць, ми бачили на морі срібну місячну доріжку. Це таке щастя — побачити справжнє море!

— Вам сподобався твір Мар'янки? — запитала вчителька.

— Так! — хором відповіли діти.

Несподівано Артем, який сидів поруч із Мар'янкою, підняв руку:

— А мені зовсім не сподобався,— сказав він.— Я точно знаю, що ні на якому морі вона не була, сиділа все літо вдома з хворою бабусею і з міста нікуди не виїжджала. Вона написала неправду. За що ж її хвалити?

Клас настоєжено завмер.

— Це правда? — спитала вчителька в Мар'янки.

— Так,— ледве чути відповіла дівчинка.

— Звідки ж ти знаєш, яке буває море?

— Дівчатка розповідали і в книжках читала. Та ще уявляла його таким, у мріях... — Майже пошепки промовила Мар'янка, глянувши на вчительку очима, повними сліз.

— Яка ж ти молодець, Мар'яно,— сказала Галина Петрівна.— Ти так гарно описала море, що нам здалося, ніби ми щойно самі там побували. Правда ж, діти?

— Так, звичайно!

— Не засмучуйся, дівчинко! Ти ще обов'язково поїдеш до моря! Будуть і в тебе білі вітрильники і чайки над ними, золотий берег і місячна доріжка. Тільки не загуби свою мрію, вір у неї, і вона обов'язково здійсниться.

— А за тебе, Артеме, мені дуже соромно,— додала вчителька.

«Чому? — дивувався Артем,— адже я сказав правду, а Мар'янка все вигадала. Чому ж вчителька похвалила її, а не мене?»

Невчасна хвороба

Після затяжних дощів у неділю із самого ранку яскраво засіяло сонечко, заблищало в калюжах, підсушило землю. А небо стало таке чисте й прозоре — дивився б і дивився в його блакить, не відводячи погляду.

Миколка, поснідавши, побіг на вулицю. Квітневий день був якимсь аж дзвінким від радісної пташиної метушні, від теплого південного вітерця, від радості, що, нарешті, прийшла справжня весна.

На вигоні за школою зібралася вже ціла футбольна команда, ганяють м'яча по ще вологій землі. Миколка швидко приєднався до гурту, бо яка ж гра без нього, головного форварда?

Увечері, вже в ліжку, хлопчик згадав, що не вивчив вірша, якого було задано ще минулого тижня.

— Нічого,— подумав, засинаючи,— завтра встану раніше та й вивчу.

Але вранці вставати так не хотілося!

— Щось придумую,— вирішив Миколка, солодко потягаючись у ліжку.

На уроці читання вчителька чомусь зразу ж викликала до дошки саме його.

Миколка підійшов до столу Галини Петрівни, тяжко зітхнув й тихо промовив:

- Я не вивчив вірша.
- Чому? — здивувалася вчителька.
- У мене вчора цілий день зуб болів, я навіть вночі не спав, — болісно скривився Миколка.
- Ну що ж, сідай, — сказала вчителька, — вивчиш на наступний урок.

Миколка повернувся на своє місце, ледве стримуючи посмішку. Виявляється, так легко можна все влаштувати! Двійку вчителька не поставила, мама сварити не буде, а до наступного уроку Галина Петрівна, може, й забуде про вірш.

На математиці учні писали самостійну роботу. Миколка почав розв'язувати задачу, але не міг зрозуміти умову. Він відсунув від себе зошита, поклав ручку і став дивитися у вікно. Там сяяло сонечко, по небу пливли білі хмаринки, а на тополі просто перед вікном про щось радісно цвірінькала галаслива зграйка горобців.

«Сиди тут, розв'язуй задачі, — тужливо думав Миколка. — Надворі весна, зараз би піти до лісу, що видніється ген за спортивним майданчиком. Там зараз, напевно, гарно, проліски цвітуть, пташки щебечуть...»

Задумався Миколка, забув про задачу.

— Чому ти не працюєш, Миколко? — підійшла до нього Галина Петрівна.

Хлопець скривився і промимрив:

- Голова в мене болить, я ж цілу ніч не спав.
- Ну що ж, збирай підручники, йди додому, відпочинь, поспи, — сказала вчителька і, вже звертаючись до класу, додала:
- А ви, діти, теж збирайтеся, на останньому уроці ми підемо на екскурсію до весняного лісу.

Учні радісно загомоніли, збираючи речі. Ще б пак! До лісу усім класом — це ж справжнє свято!

А Миколка, закинувши на плече рюкзачок із підручниками, повільно побрів додому, схиливши голову, щоб ніхто не помітив його сліз.

Клипоногий дятел

Чи знаєте ви нашого Андрійка? Не знаєте? Та його ж усі знають! Це веселий спритний хлопчик, який скрізь встигає: і у футбол пограти, і новий фільм подивитися, і на велосипеді поганяти. От тільки на уроки в нього не завжди часу вистачає.

Але й тут він знаходить вихід: на контрольній з математики в таблицю множення підгляне, під час диктанту до Марійки в зошит подивиться. Вірша не встигне вивчити — скаже вчительці, що голова боліла, або розкаже, як він учора цілий день допомагав мамі. Ну про який уже вірш можна після цього говорити?

А нещодавно на уроці рідної мови Галина Петрівна роздала дітям картки з текстами і сказала:

— Діти, ми з вами вивчили відмінки іменників. Сьогодні на уроці в нас буде цікава робота. Вам треба уважно прочитати тексти і вписати пропущені слова в потрібному відмінку. Згадайте, що ми вивчали на уроці природознавства про диких тварин, і виберіть з написаних на дошці слів назву тварини, про яку складено текст.

Діти почали зосереджено виконувати завдання.

Андрійко подивився в картку, прочитав перше речення: «Це — мешканець лісу». Поглянув на дошку, прочитав перше слово «Ведмідь». «Так навіщо ж читати весь текст? Адже ведмідь і є мешканець лісу», — зрадів Андрійко і, схопивши ручку, швиденько повписував у першу картку слово «ведмідь». Покінчивши з першою карткою, узявся до другої. Вона починалася словами: «Він живе в лісі». На дошці друге слово було написане «півень». «Ні, півень не підходить, — вирішив Андрійко, — він живе у курнику. А, ось воно, третє слово — дятел. Де ж йому ще жити, як не в лісі?!»

Швиденько, не читаючи тексту далі, Андрійко вписав слово «дятел» і підняв руку:

— Галино Петрівно, я вже виконав!

— Так швидко? — здивувалася вчителька. — Ну, давай послухаємо, прочитай нам.

Андрійко встав і почав голосно читати:

— Це мешканець лісу. Тіло ведмедя вкрите яскравим барвистим пір'ям, на голові — червона шапочка. Ведмідь має міцний дзьоб, яким він видовбує з-під кори дерев шкідливих комах. Гніздо своє ведмідь влаштовує в дуплі дерева високо над землею, там же він висиджує своїх малят.

Діти, які слухали Андрійка, затамувавши подих, вибухнули дружним сміхом.

— Ну, що ж, читай другий текст, — ледве стримуючись, щоб не засміятись, сказала вчителька.

— Він живе в лісі, — уже не так впевнено почав Андрійко. — Дятел любить мед і малину. Тіло дятла вкрите густою бурою шерстю. Дятел ходить по лісу, перевалюючись з ноги на ногу, тому його називають клишоногим і вайлуватим. Узимку дятел спить у барлозі і смочче лапу, — останні слова Андрійка потонули у гучному реготі однокласників.

Із того часу товариші, зустрівши Андрійка, запитують:

— Ну, як твій клишоногий дятел — смочче лапу чи їсть малину?

Або:

— Чи вже висидів твій ведмідь у дуплі своїх малят?

Андрійко тепер, перш ніж братися до роботи, згадує прислів'я: «Поспішиш — людей насмішиш».

Рожева ручка

Оля і Наталя — подружки. Разом у дитячий садочок ходили, разом до школи пішли. І живуть в одному під'їзді, Оля — на четвертому, а Наталя — на сьомому поверсі. У школі сидять за однією партою. Наталя вчиться краще, а тому частенько після уроків допомагає Олі то задачу розв'язати, то з прикладами розібратися, а потім вони разом граються. Не розлий вода, й годі.

У понеділок Наталя принесла до школи новеньку ручку. Що то була за ручка! Тоненька, рожевого кольору, а всередині — малюсінька срібна рибка плаває. Ніхто в класі такої ручки навіть не бачив. Усі захоплено розглядали ручку, по черзі пробували нею писати. Ручка писала рівненько, букви виходили чіткі та каліграфічні, як у прописах. Діти розпитували, де можна купити таку

ручку, але Наталя сказала, що тато був десь у відрядженні і звідти привіз їй такий чудовий подарунок.

Почався урок. Наталя писала новою ручкою і звичайно ж, у неї все виходило правильно й красиво. Та хіба ж такою ручкою можна було написати погано? Оля тяжко зітхнула: от би їй таку ручку! Наталя і так гарно пише, а в Олі в зошиті то помилки, то букви якісь криві та незграбні, ще й ручка брудно пише... Задумалася Оля, забула й про вправу, все на ручку дивиться.

А Наталя вже дописала, ручку на парту поклала.

— Можна, я твоєю ручкою попишу? — пошепки спитала Оля.

— Пиши, — Наталя посунула ручку ближче до подружки.

Оля дописала вправу і знову зітхнула, віддаючи ручку. Мабуть, якби в неї була така ручка, вона б зразу відмінницею стала.

На перерві Оля зайшла в клас взяти яблуко. Підійшла до парти, а там ручка Наталина лежить, виблискує на сонечку. Забула Оля про яблуко. Взяла в руки ручку, щоб ще раз на неї подивитись. Чому Наталя її залишила? Оля б з нею не розлучалася. Носила б її із собою.

Оглянулась Оля — в класі нікого немає, навіть чергові вийшли, клас провітрюють. Оля швиденько схвала ручку до кишені й вибігла з класу.

Після перерви, зайшовши до класу, Наталя не знайшла на парті ручки й почала шукати її в рюкзаку. Але й там ручки не було. Наталя нагнулась і заглянула під парту.

— Що ти шукаєш? — спитала Оля.

— Ручка десь загубилась.

— Може, ти її у рюкзачок поклала?

— Я вже там дивилась, немає, — відповіла Наталя, і на її очі набігли сльози.

— Дівчатка, що у вас скоїлось? — спитала Галина Петрівна. — Що ви там шукаєте?

— Ручку загубила, — мало не плачучи відповіла Наталя.

— Діти, у кого є зайва ручка? — спитала вчителька. — Дмитрику, поділись з Наталею, а на перерві разом її ручку пошукаємо.

Але на перерві ручку, звичайно, не знайшли, хоч усім класом шукали і під партою, і біля шафи, і біля дошки. Пропала ручка і край, наче крізь землю провалилась.

Як тільки закінчилися уроки, Оля, не чекаючи Наталі, побігла додому, хотілося швидше дістати ручку, добре її роздивитися, спробувати виконати нею домашню роботу.

Але вдома була мама, й Оля не стала діставати з кишені ручку — мама почне розпитувати, де взяла, а що їй відповісти?

Діждавшись вечора, Оля вирішила лягти раніше і в ліжку роздивитись ручку. Та зайшла до кімнати мама і, здивувавшись, що донечка так швидко вклалася спати, вимкнула світло. Оля дістала ручку з-під подушки, але в кімнаті було темно і роздивитися нічого не можна було, тільки рибка ледь-ледь світилася в темряві.

Уранці Оля знову поклала ручку до кишені й пішла до школи.

Наталя писала старою ручкою і була дуже зажурена. А Оля, намацавши в кишені ручку, раптом відчула, що вона гаряче обпекла руку. Чи може, їй це здалося?

Минуло два дні. Ні вдома, ні в школі Оля не могла скористатися ручкою. А вона лежала в кишені й щоразу обпікала руку, тільки-но Оля до неї торкалася.

Нарешті, в середу на перерві Оля підійшла до Наталі й мовчки подала їй ручку.

— Ой, моя ручка! — вигукнула радісно Наталя, — Олечко, де ж ти її знайшла?

— Отам біля шафи лежала, — тихо відказала Оля.

— Дивно, — почула розмову дівчаток учителька, — ми ж її там шукали, та й тігонька Віра підлогу щодня мила і не бачила ручки.

— Ну, я не знаю, може, вона закотилася під шафу, а тоді викотилася, — відповіла Оля й густо почервоніла.

— Спасибі, Олечко! Я завжди знала, що ти справжня подруга, — обнімаючи Олю, вигукнула Наталя. — Як я тобі вдячна, що ти її знайшла!

Наталя ще щось говорила, але її подяка чомусь не радувала Олю.

А й справді, чому?

Ведмежа послуга

На уроці математики другокласники писали самостійну роботу. Дмитрик швидко розв'язав задачу, акуратно записав її в зошит і взявся до прикладів. Вони теж були не складні, якщо добре знаєш таблицю множення.

Хлопчик уже дописував роботу, коли ненароком зазирнув у зошит до Каті, сусідки по парті. Вона сиділа перед чистим зошитом.

— Чому ти нічого не пишеш? — пошепки спитав Дмитрик. — Скоро ж дзвоник, не встигнеш.

— Задача не виходить, — теж пошепки відповіла Катя й тяжко зітхнула.

Каті завжди важко давалися задачі, а тут ще хворіла цілий тиждень...

Дмитрик посунув свого зошита на середину парті, і Катя швиденько почала переписувати задачу.

Наступного дня, роздаючи зошити з перевіреними роботами, Галина Петрівна сказала:

— Дмитрику, ти зробив Каті ведмежу послугу.

— Як це — ведмежу послугу? — здивувався Дмитрик.

— Це ж ти дав їй списати задачу? — спитала вчителька.

— Я хотів їй допомогти, — розгублено відповів Дмитрик.

— От я ж і кажу — ведмежа послуга, — повторила вчителька.

— А чому ведмежа? Як це розуміти? — очі другокласників зацікавлено звелися на вчительку.

— Дружили колись у лісі Ведмідь з Лисицею, — почала розповідь Галина Петрівна. — Лисичка була гарнесенька, але дуже лінива: в хатинці у неї було не прибрано, брудний посуд скрізь стояв: і на столі, і на ослінчиках, і навіть на підлозі.

Одного разу вирішив Ведмідь допомогти Лисичці прибрати в хатинці та помити посуд. Забрався він до лисиччиної хатки, а хатка ж у Лисички невеличка, тісно в ній Ведмедеві. Повернувся він туди-сюди, зачепив ослін — посипався з нього посуд. Ведмідь нагнувся той посуд позбирати, та тепер стола ненароком перевернув. Посипалися тарілки й кухлі йому під ноги. Ведмідь,

розгубившись, топтався на місці та й потоптав той посуд, що, падаючи, ще вцілів.

А все це бачила Сорока, то й рознесла по всьому лісі новину:

— Йдіть швидше до Лисиччиної хатки, подивіться, яку послугу Ведмідь зробив Лисичці!

Скоро весь ліс знав про ведмежу послугу. Сміялися звірі з Ведмедя, співчували Лисичці. А він же хотів допомогти...

Клас сидів мовчки, задумавшись. На перерві Дмитрик підійшов до Каті й сказав:

— Приходь сьогодні після уроків до мене, будемо разом розв'язувати задачі.

Задача

Василькові подобається ходити до школи. Подобається прокидатися раненько, снідати разом з батьком, чистити разом із ним і без того блискучі черевички й зовсім по-дорослому говорити мамі:

— Ну, нам пора!

Вони з татком разом виходять із дому, проходять через подвір'я, минають дитячий садочок із галасливою малечею, той самий, до якого ще минулої зими ходив Василько, а далі прощаються: таткові — на зупинку трамвая, а Василькові — до школи, яка он видніється між високими тополями.

На шкільному подвір'ї вже повнісінько дітей. Старшокласники йдуть спокійно, не поспішаючи. Звісно, чого їм поспішати, вони ж уже он скільки років до школи ходять!

А первачки — і Василько між ними — як гороб'ята, злітаються до шкільних дверей. Щоб прийти першим. І якщо пощастить, може, Галина Петрівна скаже:

— А полий-но, Васильку, квіти!

А може, загадає дошку витерти. Чи зошити на парти порозкладати. І тоді цілий день будеш ходити й поважно всім розказувати:

— А я сьогодні вчительці допомагав!

З учителькою Василькові повезло. Вона дуже багато знає, навіть дивно, як людина може про все знати? А як пояснює, то

відразу всім дітям стає зрозуміло, й дивуєшся, як же я сам до цього не додумався?

Сьогодні перший урок — математика. Галина Петрівна сказала:

— Діти, ви вже три місяці ходите до школи й багато чого навчилися. Ось, наприклад, задачі розв'язувати вмієте?

— Вміємо! — хором відповіли діти.

— Добре, — сказала вчителька, — а зараз пригадайте, із чого складається задача?

Першою, як завжди, підняла руку Полінка.

— Задача складається з умови та запитання, — голосно і чітко сказала Полінка.

— Молодець, — похвалила вчителька. — А зараз спробуйте самі придумати задачу. Не забудьте, що в ній повинні бути умова та запитання.

І знову Полінка першою підняла руку.

— Мама купила три яблука і дві груші. Скільки всього фруктів купила мама?

Діти старанно розв'язують задачу. Василько швиденько записав і підняв руку.

— А тепер свою задачу розкаже Василько, — сказала Галина Петрівна.

Василько підвівся, вийшов до дошки і голосно промовив:

— Мама купила три банки крему для взуття, а щітку купити забула. У задачі запитуються: а чим же вона буде чистити черевики?

Першокласники розгублено дивилися то на Василька, то на вчительку. Галина Петрівна посміхнулась, обняла Василька за плечі й сказала:

— Скільки ж нам з тобою, Васильку, ще треба вчитися, щоб розв'язати твою задачу!

Брудні сліди

Петрикова мама працює дояркою на фермі. Хлопчик частенько влітку буває в мами на роботі й добре знає, яка це важка праця — доглядати корів і як втомлюється мама. Тому він завжди

намагається допомагати мамі — то хліба купити, то до криниці по воду сходити.

Ось і сьогодні прийшла мама з роботи стомлена, але задоволена: син зустрів її на вулиці, узяв із рук сумку, розповів, як провів день.

— Піди, синку, нарви кролям травички в садку на межі, споришу та молочаю, можна й кульбабки, ти ж знаєш, як кролики люблять таку траву. А я швиденько підлогу помию, та будемо вечеряти.

Петрик узяв кошика й підстрибом побіг до саду. Після недавнього дощу трава в саду поблискувала під променями сонечка, що вже схилилося до обрію.

Нарвавши трави, перейшов городом через соняшники, а далі картоплею до курника, за яким стояли клітки з кролями.

Упоравшись роботою, Петрик побіг у хату. Мама вже помила підлогу і, стоячи біля столу, чистила картоплю.

Петрик підійшов до матусі:

— Я вже нагодував кроликів! Скоро вечеряти будемо?

Мама озирнулася на слова сина, але чомусь не посміхнулася, як завжди, лагідно, а дивилася з докором і ніби з образою.

Хлопчик розгублено подивився на маму, потім оглянувся — через усю кімнату за ним тяглися брудні сліди по вимитій підлозі.

— Вибач, матусю, — тихо сказав син, — зараз я витру ці брудні сліди.

Мама обняла Петрика за плечі:

— Добре, що сам усе зрозумів. Пам'ятай, синку, яку б роботу ти не робив, не залишай по собі брудних слідів, і не тільки на підлозі. Бо не всі брудні сліди можна стерти.

«Чому не всі брудні сліди можна стерти?» — задумався Петрик.

А й справді, чому?

Щоб мухи не летіли

Улітку Оленка відпочивала в селі у бабусі Тані. Бабуся дуже любить свою онучку. Та і як її не любити? Кирпатий носик, карі оченята, розумні та допитливі, смагляві щічки, мов два рум'яні

яблучка, тугенькі кіски, перевиті червоними стрічечками. А вже моторна яка! Скрізь встигає. Зранку з бабусею курчаток погодує, каченяткам водички налле. Потім вони з бабусею на городі огірочки поливають, бур'яни виривають, у квітничку працюють. Оленочці всього чотири рочки, а старанна та роботяща, не натішиться нею бабуся.

Як сонечко підніметься, жарко на городі стане, йдуть бабуся Таня з онучкою до хати, спочити та обід приготувати.

— Причиняй, Оленко, двері щільненько, — заходячи в хату, говорить бабуся онучці, що йде позаду.

— Навіщо, бабуся? — дивується Оленка.— Надворі ж тепло.

— А щоб мухи не летіли, — відказує бабуся,— бо вранці кусатимуть, спати не дадуть.

А під вечір бабуся з онукою посідають на призьбі. Бабуся плете вовняну шапочку для Оленки на зиму та казку розповідає, а дівчинка слухає та ляльку заколисує. І так хороше їм разом!

Проминуло літо. Повернулася Оленка додому. Стільки вражень від літнього відпочинку!

Цілий вечір мамі з татком розповідала і про курчаток, і про каченят, і як швидко огірочки ростуть, якщо їх вчасно полити.

Уранці мама повела Оленочку в дитячий садочок.

Хвіртка у двір садочка, як завжди, настіж відкрита, ніби запрошує Оленку:

— Проходь, будь ласка!

Зайшли вони з мамою у двір. Раптом Оленка повернулася і, сказавши:

— Почекай, мамочко,— побігла закривати хвіртку.

— Навіщо це ти закриваєш? — здивувалась мама.

— Щоб мухи не летіли,— поважно відповіла Оленка.

Муха і Бджола

Пригріло весняне сонечко, і Муха вилетіла в сад погрітись та помилуватись красою квітучих яблунь. Вона напилася солодкого нектару з яблуневої квітки та зручненько вмостилася на її пелюстках.

Муха раптом побачила Бджолу, яка збирала пилок на сусідній квіточці.

— Як мені тебе шкода! Цілий день працюєш без перепочинку, навіть на хвилинку не присядеш. Ось сядь хоч зараз поряд зі мною, поглянь, як гарно навкруги!

— Ніколи мені з тобою сидіти, — відповіла Бджола.

— Бідна Бджілка, — жалібно зітхнула Муха, — навіть такої краси не помічає.

Де вже було зрозуміти їй, яка ніколи не працювала, що справжню красу можна побачити тільки в праці.

Казка про горду квітку

Прийшла весна. На молодій яблуні в саду розцвіли ніжно-рожеві квіти. Яблунька, мов наречена, завітчалась ясным цвітом. Кожен, хто проходив повз неї, зупинявся, щоб помилуватись чарівною красою. Особливо вабила красою одна квітка. Вона була більша за інших і не рожева, а сліпучо-біла. Усі були захоплені нею. І біла квітка вирішила, що вона і, справді, найкраща, що красивішої за неї немає в цілому світі.

Вона загордилась, пишаючись своєю красою.

— Сонечку, не світи на мене, — крикнула вона, — не обпалюй моїх пелюсточок!

— Вітре Вітровійовичу, не обвівай мене, бо облетять мої білосніжні пелюстки!

— Бджоли, не сідайте на мене, не торкайтесь мене, не струшуйте мій пилок запашний!

Біла квітка накрилась широким зеленим листком від сонця, вітру й бджіл і гордо поглядала з-під нього на своїх сестер, веселих рожевих квіток.

Їх гріло весняне сонечко, пестив і голубив травневий вітерець, бджоли приносили їм пилок і нектар з інших квіток. І рожеві квіти радо розкривали свої пелюстки, тягнулися голівками до сонця, до життя. А біла квітка тільки презирливо спостерігала за ними.

Минуло кілька днів. Пелюстки білої квітки змарніли без сонця, пожовкли, їм було душно без весняного вітерця під листком, вони зів'яли, згорнулися.

Одного разу налетів сердитий вітер. Він не чув, як біла квітка пишалася своєю красою, не знав, що вона найкраща і що до неї не можна торкатися. Він повіяв на квітку, і вона, легко відірвав-

шись від гілочки, впала на землю, нікому не потрібна. А її сестри радісно ловили теплі сонячні промені, вмивалися цілющими літніми дощами, і скоро на їхньому місці з'явилися великі червонобокі яблука.

Люди раділи, збираючи багатий урожай яблук, і згадували, яким гарним рожевим цвітом квітла яблунька навесні. А про білу квітку не згадав ніхто. Вона зів'яла, так і не принісши нікому ні радості, ні користі.

Весняна казка

Як тільки пригріло сонечко, сніг почав осуватися, танути. Весело задзвеніли струмочки, сповіщаючи про близький прихід весни. На лісовій галявині сонце розтопило сніг найраніше.

Одного ранку недалеко від білокорої берізки з'явився з-під землі маленький зелений паросток. Наступного дня з нього розпустились два стрімких листочки, а з їх доленьок з'явилася маленька квіточка — Пролісок. Він розкрив свої пелюстки, подивився в блакитне бездонне небо. Від того й очі його, і пелюстки стали такими ж блакитними, як небо. Берізка шепотіла йому лісові чарівні казки, а вечорами наспівувала ніжні мелодії коліскової.

Одного ранку, коли галявина зовсім звільнилась від снігу, недалеко від проліска розквітла Фіалка. Вона озирнулася навкруги й зупинила свій погляд на Проліску, зачудована його красою. Скоро вони подружились, разом радіючи весняному теплу та пісням перших птахів.

Цілий день дивилась Фіалка у блакитні очі Проліска, милуючись його красою. Вона палко покохала його, і від тієї любові навкруги ставало тепліше, швидше танув сніг. Веселіше дзвеніли пташині пісні, і все голосніше лунав радісний голос весни.

Так було цілий день. А надвечір прийшли до лісу люди і зірвали Пролісок.

Фіалка була не такою яскравою, як Пролісок, її обминули, не зірвали, але навіщо їй тепер жити, коли поряд немає коханого, немає його блакитних очей? Краще було б загинути разом з ним!

Гірко плакала Фіалка. Сонце схилилося до обрію, ставало холодніше, на пелюстках Фіалки краплинками роси тремтіли сльози

та завмирили, перетворюючись у крижинки. Від суму й горя пелюстки Фіалки зів'яли та почорніли.

Мороз, який відступив від палкого кохання Фіалки, знову повернувся до лісу, покрити землю сивим інеєм, обпалив пелюстки перших квітів і молоді пагінці трави. Притихли птахи, ліс затих, разом із Фіалкою сумуючи за Проліском.

Ось чому у квітні після полуденного сонця й тепла іноді бувають нічні заморозки.

Казка про Суничку і Кульбабку

На городі, куди принесли й посадили маленький кущик Сунички, було затишно та просторо. Суничка щосили вчепилася корінцями за землю, намагаючись вкорінитися на новому місці.

— Гарний кущик,— сказала мама Настуні,— думаю, він прийметься і порадує нас своїми ягідками.

Мама ще раз полила Суничку і повела Настуню стежкою до хати.

Суничка із цікавістю поглянула навкруги. Поряд з нею росли такі ж кущики, як і вона. На деяких уже були маленькі білі квіточки, що, мов зірочки, світилися між зеленим листям. Неподалік грядки росла молода Вишенька, і коли вітер легенько тріпав її гілочки, вона похитувала ними, запрошуючи Суничку чи то до розмови, чи до гри.

Поряд із Суничкою ріс маленький Чорнобривець, що невідомо як потрапив сюди, на город. Він ріс так близько, що його оксамитові листочки ледь-ледь торкалися листочків Сунички, і від того Суничці було приємно, легко і радісно.

Щоранку вони з Чорнобривцем прокидалися вдосвіта і чекали, коли встане Сонечко, погладить промінчиками їхні листочки, питає, як їм мається-живеться, та й попливе собі далі по небу, бо справ же у Сонечка ой як багато.

Потім прийдуть мала Настуня з мамою, напоють їх водичкою та й підуть собі у справах, а Суничка з Чорнобривцем залишаться грітися на сонечку, слухати шепіт Вишеньки, спостерігатимуть метушню горобців і вестимуть між собою неспішні тихі розмови.

Минуло кілька днів, і у Сунички з'явився маленький тугий пуп'яночок, з якого за день чи два розквітла біла квіточка. Су-

ничка не могла навітшатися тією квіточкою. Підставляла її під сонячні промінчики, напувала вранішньою росюю.

А невдовзі у Сунички з'явилася нова сусідка. Вона стрімко розпустила своє узорчає листя, закриваючи ним Суничку, а потім вигнала пагін, на якому вранці розквітла квітка яскраво-жовтого кольору.

Прокинувшись уранці, Суничка завмерла від несподіванки: квітка у сусідки була велика, жовта, ніби саме Сонечко скотилося з неба на город. Де вже Суничці із своєю білою непомітною квіточкою до такої краси!

— Хто ти? — прошепотіла Суничка, зачудована тією красою.

— Хіба ти не знаєш? Я — Кульбабка, — гордо відповіла чудова квітка. — Я родичка самого Сонця. Бачиш, ми з ним одного кольору. Тому я тут, на городі, головна!

Квітка поважно розправила своє листя і ще дужче прикрила ним Суничку, нахилиючи її до землі.

Цілий день Суничка захоплено милувалася Кульбабкою, а коли звечоріло, красуня згорнула пелюстки й заснула.

Наступного дня Кульбабка знову розкрила пелюстки, а листям вже зовсім закрила Суничку. Вона почувалася королевою на городі, зібрала всю росу, не залишивши Суничці ні краплинки, і протягом усього дня не пропустила до неї жодного сонячного промінчика.

Зажурена Суничка попросила Кульбабку хоч трішки прибрати своє листя, щоб можна було привітатися із Сонечком, але горда квітка тільки хитнула своєю золотою голівкою:

— Досить тобі, що ти щодня дивишся на мене!

Так минуло кілька днів. Перед тією яскравою красою Суничка почувалася маленькою, нікчемною і нікому не потрібною. Вона не бачила Сонця, не бачила Вишеньки і горобчиків і ніби закам'яніла у тіні Кульбабки.

Та ось якось уранці, коли Сонечко знову заглянуло на город, Кульбабка не розкрила, як завжди, свої пелюстки. Квітка її зморщилася, потемніла, а до вечора замість квітки на її високому стебельці з'явилася дивовижна білява кулька, легка й прозора, наче хмаринка.

— Дивіться всі, якою я стала! Де ще ви зможете побачити таке диво! — вигукнула Кульбабка.

Суничка дивилася на Кульбабку, вражена дивовижним перетлінням.

Прилетів Вітерець, весело погрався гілочками Вишні, торкнувся білявої голівки Кульбабки.

І раптом... Що це? Чудова кулька розсипалася від легкого вітерця, а замість неї залишилося тільки голе стебельце...

Прийшли на город Настуня з мамою. Побачила мама кульбабку, сплеснула руками:

— І коли цей бур'ян встигає рости! Недавно ж полола! — вона нахилилася, вирвала з коренем кульбабу й викинула геть.

Суничка розправила свої прим'яті листочки, озирнулася навколо. Вона побачила лагідне сонечко, вишеньку, знову відчула дотик теплих листочків чорнобривця.

Настуня нагнулася до сунички й радісно вигукнула:

— Мамо, поглянь, на суничці ягідка. Уже ледь-ледь почервоніла! Скоро досягне!

Суничці стало так радісно, і тоді зрозуміла вона, що справжня краса не в яскравому вбранні, а в тому, щоб не закривати сонця іншим і дарувати тепло й радість тим, хто поряд.

Орієнтовні розробки занять

Відповідальність за свої вчинки. Оповідання «День народження»

Мета: формувати в учнів поняття про вчинок і наслідок; учини думати про наслідки своїх вчинків; розвивати в учнів співчуття до тих, хто страждає; виховувати любов до природи, бажання робити добро.

Хід заняття

Вступна бесіда.

Читання вчителем вірша Олени Пчілки «Зайчатко й хлоп'ятко».

Зайчик сірий плиг та скок
 З поля чистого в лісок.
 Через пень, рівчак, колоду;
 Ненароком якось в воду,
 Спотикнувшись, зайчик — бух!
 Де не взявся тут пастух:
 Невеличке те хлоп'ятко
 Пасло в лісі десь ягнятко.
 Отже, скинувши торбинку,
 Хлопчик кинувся в озерце,
 Як та пташка, в грудях б'ється!
 Та хлоп'я собі сміється!
 — А, попався, небораку!
 Ще не вмер ти з переляку? —
 Бідні сіренькі зайчата!
 Небезпечно їм гуляти!
 Хто що хоче з ними робить:
 Б'є з рушниці, псами гонить,
 А до того ще й глузує,

Бо ніхто не зна, не чує,
 Як ті зайчики вмирають,
 Скільки мук вони приймають!..
 Ухопив зайча за вуха,
 Хлопчик потім скільки духу
 З ним на берег випливає,
 Де зайча подіть шукає.
 Бідний зайчик, як билина,
 Весь тремтить — лиха година,
 Як на світ він народився,
 Краще б був він утопився!
 Тут замислилось хлоп'ятко:
 «Що, як був би я — зайчатко?
 Чи то я так всіх лякався,
 Доки в руки не попався?
 Та й з мене б так глузували?
 Вбили б, шкурку теж зідрали?..
 Як тужила б моя мати!»
 У хлоп'яти оченята
 Заблищали, мов рососою,
 Несподівано — сльозосою.
 — Ну, мій зайчику, на волю!
 В ліс біжи по чистім полю!
 Плигай знов собі та грайся,
 Од людей гаразд ховайся! —
 Крикнув хлопчик, а зайчина
 Плигнув з рук, як хуртовина,
 Що не зміг би й пес догнати —
 До своєї біг він хати.

Бесіда.

- Які думки й почуття викликав у вас прослуханий вірш?
- Як ви вважаєте, чому хлопчик відпустив зайчатко?

Людина — частина природи, її вінець. Саме від нас, людей, залежить, якою буде природа завтра, через рік, через десятиліття. Людина покликана робити добро, а любити й оберігати природу — це найвищий вияв доброти.

Поряд з нами живуть дерева й квіти, птахи, звірі, комашки. Ми отримуємо радість від спілкування з ними і не повинні заважати їм чи загрожувати їх життю.

Читання вірша вчителем.

Послухайте вірш Н. Красоткіної.
 Звірята загадкові
 Веселі, невгамовні,
 Усі такі чудові
 І дуже різні зовні.
 То сірі, то руденькі,
 То чорні і кудлаті.
 Великі і маленькі,
 Плямисті та строкаті,
 Але цікаві дуже.
 Я хочу вам сказати,
 Як серце небайдуже,
 Ви будете їх знати.

Читання оповідання «День народження».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Що подарували Михайликові на день народження?
- Куди прийшов Михайлик з новою іграшкою?
- Чому хлопчикові було не цікаво гратися з автомобільчиком?
- Хто став підспівувати Михайликові?
- Що знайшов хлопчик у траві біля лавочки?
- Що зробив Михайлик, знайшовши рогатку?
- Чи хотів хлопчик навмисне поцілити в пташку?
- Що сталося, коли Михайлик вистрілив угору?
- Як зреагував хлопчик, коли побачив поранену пташку?
- Що сказала мама, коли Михайлик приніс поранену пташку додому?
- Чому Михайликові здалося, що промінці сонця стали не такими лагідними й привітними?

— Як ви гадаєте, чи треба вважати Михайлика винним у тому, що сталося, адже він не навмисне поранив пташку, він не хотів заподіяти їй зло?

Підсумок відповідей дітей.

Людина має відповідати за свої вчинки. Коли щось робиш, обов'язково треба думати про наслідки свого вчинку. Іноді безтурботність, байдужість призводить до таких наслідків, які вже не можна виправити чи змінити. Пам'ятайте про це завжди. Одже, іноді від вашого необдуманого вчинку може залежати здоров'я чи навіть життя тих, хто поряд із вами.

«Гра в слова».

Учитель роздає учням картки, на яких надруковані букви алфавіту чорного й зеленого кольору. У кожного учня — по одній чи дві картці, залежно від кількості учнів у класі.

Учитель пояснює, що діти повинні відчутти «позитивні» та «негативні» слова. Після цього вчитель називає слова, а учні, у яких є букви, з яких складається назване слово, виходять до дошки і складають за допомогою карток це слово. Причому «позитивні» слова складають із букв зеленого кольору, а «негативні» — із букв чорного кольору. У грі можна використати такі слова: доброта, чесність, байдужість, любов, злість, співчуття, ласка, бездушність, чуйність, упертість, винахідливість, брехня, заздрість, справедливість, жорстокість, ніжність, турботливість, дружба.

Підсумок заняття.

Щоразу, коли збираєтесь щось зробити, думайте про наслідки свого вчинку. Чи не заподієте ви своїм вчинком шкоди тим, хто поряд з вами. Будьте уважними одне до одного, захищайте слабших за вас, незалежно від того, хто це — мала дитина, пташка чи комашка. Дружіть із природою, це принесе вам радість і задоволення. Живіть так, щоб не було соромно за свої вчинки.

Не хочу!

Метелика ловити я не хочу:

Він — квітка неба, хай живе собі!

Хай крильцями барвистими тріпоче,
 Щоб радісно було мені й тобі!
 І квітку лісову не стану рвати,
 Її додому я не понесу,
 Бо вдома їй джмеля не погойдати
 І не попити ранками росу!
 Ані стеблинку, гілку чи травинку
 Я не ображу: це — страшенний гріх!
 Бо в кожній з них живе тремка живинка,
 Що світиться довірою до всіх...

(А. Костецький)

Якщо залишиться час, учні намалюють у зошитах ілюстрацію до оповідання та запишуть свої побажання Михайликові.

У дружбі з природою.

Казки «Як Хмарка землю напувала», «Злива»

Мета: сприяти формуванню естетичних смаків; виховувати любов до природи; розвивати пізнавальні інтереси та допитливість; учити спостерігати за природою та насолоджуватися її красою.

Хід заняття

Прослуховування «Пісеньки про дощик» (муз. М. Минкова, сл. Ю. Ентіна) з телефільму «Незнайко з нашого двору».

Бесіда.

- Яка погода вам подобається найбільше?
- Чому люди люблять сонячну погоду?
- Чому вам не подобається дощ?
- Чи не краще було б, якби дощів узагалі не було?
- Чим корисний дощ?

Дощ не тільки напуває землю. Він іще приносить людям задоволення. Як приємно після жаркого задушливого дня відчутти на своєму обличчі перші краплинки теплого літнього дощику,

спостерігати, як срібні потоки літньої зливи умивають землю, а потім, якщо поталанить, помилуватися веселкою, яка міниться та переливається в небі.

Читання казок «Як Хмарка землю напувала», «Злива».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Що вам сподобалося в казках?
- Чи нагадали вам казки пригоди з вашого життя? Розкажіть про них.

Розповідь учителя про заклички.

Люди з давніх-давен любили дощ, наділяли його священними властивостями. Якщо довго не було дощу, люди виходили на подвір'я, співали заклички, вірячи в те, що дощ і справді почує їх та прийде напоїти поля, городи й сади.

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В полив'янім горщику!
Мені каша,
Тобі борщ,
Щоб нам весело жилось!

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В полив'янім горщику,
Цебром, відром, дійницею,
Над нашою пашницею.
Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику!

Дощику, дощику,
Припусти, припусти,
На дорідні капусти,
На бабине зіллячко,

На весняні квіти,
На маленькі діти,
Тут вони граються,
Тебе дожидаються,
На високе жито,
Щоб нас звеселити!

Красою літньої зливи милувалися художники, поети, композитори. Вони відтворили свої враження й почуття у власних творах. Давайте згадаємо, які пісні й вірші ви знаєте про дощ, про зливу, про веселку.

Читання вірша Л. Костенко «Дощ полив» (дод. 1, с. 168–169).

Робота із загадками.

З неба прийшов,
В землю пішов.
(*Дощ*)

Ждали, звали,
а прийшов — втікаємо.
(*Дощ*)

Вийшла звідкись гарна дівка,
На ній стрічка-семицвітка,
А де з річки воду брала,
Там коромисло зламала.
(*Веселка*)

Різнобарвне коромисло
Над річкою повисло.
(*Веселка*)

Крупно, дрібно зачастило,
Усю землю напоїло.
(*Злива*)

Один лє,
Другий п'є,
Третій зеленіє та росте.
(*Дощ, земля, трава*)

Сильніша сонця,
 Слабіша вітру,
 Ніг не має, а іде,
 Очей не має, а плаче.
 (Хмара)

Горя не має,
 А сльози проливає.
 (Хмара, дощ)

Робота з кросвордом.

Відповівши на запитання і вписавши відповіді в горизонтальні рядки, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику слово — назву явища природи.

1. Що потрібно рослинам для росту?
2. Що зігріває землю?
3. Що поливає землю?
4. Як називають сильний дощ?
5. Що з'являється в небі після дощу?

Ключове слово — *дощик*.

1	в	о	д	а			
2	с	о	н	ц	е		
3	д	о	щ				
4	з	л	и	в	а		
5	в	е	с	е	л	к	а

Підсумок заняття.

У природи немає поганої погоди, як співається у відомій пісні. І дощ, і сонячний день, і замряний осінній ранок, і похмурий зимовий вечір, і морозяна ніч — усе це наша природа, і все це чудово. Любіть свою землю, свою природу, спостерігайте за різними явищами природи, насолоджуйтесь їх красою. Пам'ятайте, що ви теж частина природи, частинка цього великого й такого прекрасного світу.

На закінчення послухайте веселий віршик про дощик.

Дощик налякав

Зачепилась хмарка
 За димар на хаті:
 Соняхи наділи
 Брилики крислаті,
 Равлик у домівці
 Зачинив квартиру,
 Цуценя сховалось
 В будці на задвірку.
 Перевальцем гуси
 Квапляться з рибалки,
 Жабки в очереті
 Встряли в перепалку.
 Дощик, як хлопчисько,
 Скинув черевички —
 Шукає босоніж
 Броду коло річки.
 (О. Богемський)

**Найрідніша людина — рідна матуся.
 Оповідання «Неправда»**

Мета: формувати почуття любові та вдячності до найріднішої людини — матері; розвивати почуття поваги до жінки-матері; спонукати до самовдосконалення, до бажання робити вчинки, які можуть порадувати близьких людей.

Хід заняття

Вступна бесіда.

- Про яке свято вам нагадала ця пісня?
- Які ще свята ви любите? Чому?
- Як їх святкують у вашій сім'ї?
- Які подарунки готують вам рідні на свята?
- А чим ви вітаєте своїх рідних?

Читання оповідання «Неправда».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Про яке свято йдеться в оповіданні?
- Яким був Сергійко?
- Кого мама порадила привітати?
- Які подарунки приготував Сергійко вчительці й однокласниці?
- Що розповіла своїй подрузі мама про Сергійка?
- Чому мама сказала тітці Наталі неправду?
- Чи сподобалася вам поведінка Сергійка?
- Як би ви повелися на його місці?

Мама — це найближча і найдорожча людина на світі. Ніхто не любить дитину більше, ніж мама. Це вона не спить ночами, коли дитина хворіє, це вона піклується, щоб дитина була здорова, нагодована, одягнена. Ніхто краще за маму не заспіває колискову, не розповість казочку. У мами — найніжніші руки, найласкавіший голос, найдобріше серце. Вона завжди поряд — у радості і в печалі, вона допоможе порадою, приголубить, коли боляче, порадіє разом з дитиною, коли вона одержує гарні оцінки, заслуговує на похвалу. Ми маємо пам'ятати про материнську доброту й турботу і бути вдячними мамі за її безмежну любов. Не ображайте маму грубими словами, неслухняністю, будьте чуйними, уважними до мами не тільки у свята, а щодня, щогодини. Намагайтеся порадувати свою матусю добрими справами, лагідними словами.

— Згадайте, якими лагідними словами ви називаєте свою маму? (*Мама, матуся, матінка, мамулечка, матусенька, мамця, не-не, ненецька.*)

Багато поетів написали про маму чудові вірші, а композитори склали пісні. Ви й самі не раз співали ці пісні, вчили вірші. Давайте пригадаємо їх і заспіваємо разом. (*Учні пригадують пісні про маму.*)

Читання учнями віршів про маму.

Учні заздалегідь вивчають відповідні вірші (дод. 1, с. 142–148).

Робота з прислів'ями.

— Поясніть значення прислів'їв:

Любов матері може багато.

Серце матері — бездонне джерело дива.

Мати — це доля дитини.

На сонці тепло, а біля матері добре.

До людей — по розум, до мами — по серце.

Нема того краму, щоб купити маму.

Робота з кросвордом «Матусенька».

										ч	е	м	н	і	с	т	ь		
		в	і	д	д	а	н	і	с	т	ь								
д	о	б	р	о	т	а													
				ч	у	й	н	і	с	т	ь								
м	у	д	р	і	с	т	ь												
с	п	р	а	в	е	д	л	и	в	і	с	т	ь						
			н	і	ж	н	і	с	т	ь									
в	і	р	н	і	с	т	ь												
				л	а	с	к	а											
			п	р	а	в	д	и	в	і	с	т	ь						

Щоб правильно вписати слова в кросворд, згадайте свою матусеньку. Ключове слово вже вписане у вертикальний стовпчик. За першими буквами й буквами ключового слова доберіть риси характеру матусі. (Якщо дітям важко добирати слова, можна дописати ще по одній-дві букви в кожному слові.)

Підсумок заняття.

Можна у світі чимало зробити:

Перетворити зиму на літо,

Можна пізнати стежки таємничі

Та підкорити далеч космічну.

Можна характер свій подолати,

Штурмом вершини науки узяти,

Можна пройти крізь пустелі і хащі...

Тільки без мами — не можна нізащо:
 Все найдорожче, що тільки з нами, —
 Все починається з нашої мами!

(А. Костецький)

Діти, пам'ятайте завжди те, про що ми сьогодні говорили. Любіть своїх мам, не завдавайте їм прикроців, намагайтеся порадувати їх своєю турботою та ласкою.

А зараз намалюйте в зошиті портрет своєї мами.

(Діти малюють під звуки пісні «Хай завжди буде сонце» (муз. А. Островського, сл. Л. Ошаніна)).

Поспішаймо робити добро! Оповідання «Ведмедик панда»

Мета: учити гуманізму, чуйності, доброзичливості; виховувати співчуття до ближніх, бажання робити їх щасливими.

Хід заняття

Читання оповідання «Ведмедик панда» вчителем.

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Кого хотів привітати із святом Дмитрик?
- Якою ви уявляєте Даринку?
- Чому Дмитрик хотів дружити саме з Даринкою?
- Який подарунок вибрав Дмитрик для Даринки?
- Що сталося, коли хлопчик ішов привітати із святом Даринку?
- Якою була Ніна? Згадайте її опис в оповіданні.
- Чому Дмитрик вирішив подарувати ведмедика Ніні?
- Про яку рису характеру хлопчика говорить цей вчинок?
- Як змінилася Ніна, коли одержала подарунок?
- Чому з нею сталися такі зміни?
- Чому стало радісно Дмитрикові?

— Що ж робить людей красивими? Згадайте слова Дмитрикової мами.

— Чи змогли б ви зробити такий вчинок, як Дмитрик?

— Чи робили для вас щось таке, від чого ви ставали щасливими? Розкажіть.

Узагальнення відповідей учнів.

Кожна людина потребує уваги й розуміння інших людей. Душе часто тихих, скромних людей не помічають. Діти намагаються заводити дружбу з приятелями, які мають яскраву зовнішність, сильний незалежний характер. І часто залишаються самотніми, хоча мають щире, добре серце, але непомітну зовнішність. Та варто звернути увагу на таку людину, сказати їй тепле слово, посміхнутися, подарувати букетик квітів, і людина розцвіте, засяє, мов коштовний камінь, і принесе вам у відповідь ще більше радості, ніж ви подарували їй. Отже, давайте будемо уважнішими одне до одного, будемо помічати сум в очах товаришів, бачити їх переживання й приходити на допомогу.

Поспішайте робити добрі справи! Це потрібно людям, які живуть поряд з вами. А ще більше потрібно вам самим, щоб відчувати себе Особистістю, справжньою Людиною.

Гра «Збери слова».

На дошці або набірному полотні виставлені картки з буквами. Треба переставити картки так, щоб вийшли слова, і пояснити їх.

Матеріал для гри:

н, ч, й, і, у, с, ь, т (*чуйність*)

м, у, а, н, і, м, г, з (*гуманізм*)

и, т, ь, щ, р, с, і (*щирість*)

д, о, і, з, и, ч, с, т, ь, л, и, б, р, в, о (*добррозичливість*)

Пояснення складених слів:

Чуйність — турботливе, уважне ставлення до людей.

Гуманізм — чуйне, добре ставлення до людей, любов до людей.

Щирість — відкритість душі, чесне ставлення до людей.

Добррозичливість — побажання людям добра, радості, готовність прийти на допомогу.

Підсумок заняття.

— Будьте уважними! Озирніться навколо, придивіться до рідних, близьких, до друзів. Можливо, саме зараз хтось потребує вашої підтримки, допомоги, просто співчуття, привітної посмішки чи щирого слова. Даруйте людям радість, і ваше життя теж буде радіснішим.

— Запишіть у зошити слова, які ми склали з окремих букв. Нехай вони завжди будуть у вашому житті.

Прослуховування пісні «Дорога Добра» (муз. Минкова, сл. Ю. Ентіна) з телефільму «Пригоди Маленького Мука».

Що таке щастя? «Казка про щастя»

Мета: спонукати до самовдосконалення; сприяти розширенню кругозору, розвитку логічного мислення; виховувати бажання робити добро іншим людям.

Хід заняття

Читання «Казки про щастя».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Кому допомогла Дівчинка?
- Чи правильно вона вчинила?
- Що Бабуся побажала Дівчинці?
- До кого зверталася Дівчинка за роз'ясненнями?
- Які відповіді вам запам'яталися?
- Чому всі, до кого зверталася Дівчинка, давали різні відповіді?
- Що сказала Дівчинці мама?
- Як ви розумієте слова Дівчинки: «Щастя у кожного своє: який ти, таке й твоє щастя»?

Узагальнення відповідей учнів.

З давніх-давен людину хвилюють питання: «Що таке щастя? Яку людину можна вважати щасливою? Що треба робити, аби завжди бути щасливим?» Однозначної відповіді на ці запитання немає.

Згадайте, які ви були щасливі, коли вам, нарешті, купили іграшку, про яку ви давно мріяли, або коли одержали відмінну оцінку за дуже складну контрольну роботу, чи коли вперше виступали на шкільній сцені й вам радісно аплодував увесь зал. А може, ви відчули справжнє щастя, коли вперше приїхали до моря? Чи коли вам купили комп'ютер? Звичайно, все це може зробити людину щасливою на деякий час. Але що треба зробити, щоб людина була щасливою не день, не тиждень, а завжди?

— Чи знаєте ви людей, яких вважають щасливими? Хто вони? Розкажіть про них.

Підсумок і узагальнення розповідей дітей.

Іноді ми відчуваємо себе нещасними, спостерігаючи, як добре іншим. Але це може виявитися тільки зовнішнім: ті люди, яких ми вважаємо щасливими, можуть зовсім не відчувати себе такими.

Часто саме ті, хто має усе — і гроші, і машину, і славу, — почувують себе нещасними, самотніми, нікому не потрібними. Виходить, щастя не в матеріальному достатку. Тоді в чому ж?

Робота з анкетою.

Прочитайте анкету, позначте ту відповідь, яку вважаєте правильною. Виберіть і підкресліть те визначення щастя, яке вам сподобається найбільше. Можна дописати своє визначення, якщо немає в переліку.

(Кожному учневі видається видрукована анкета.)

Анкета

1. Від чого залежить щастя?
 - а) Щастя залежить від нас самих.
 - б) Не залежить від нас, воно просто приходить саме.
 - в) У чомусь залежить від нас, а загалом — ні.

2. Щастя треба:
- а) робити самому;
 - б) шукати;
 - в) чекати.
3. Щастя — це:
- коли тебе розуміють;
 - коли нічого не треба робити, а є щось смачне їсти й пити;
 - коли ти комусь потрібний;
 - коли тебе не займають і ти робиш те, що хочеш;
 - мати якусь мрію, і щоб вона здійснилася;
 - мати багато друзів;
 - мати хороше здоров'я і прожити дуже довго;
 - бути першим у навчанні, а потім у роботі;
 - стати кінозіркою чи фотомоделлю;
 - вдало одружитися чи вийти заміж;
 - зробити щось недозволене й залишитися безкарним;
 - помститися тому, хто тебе колись образив;
 - щоб ніколи не було війни та голоду;
 - мати батьків, які тебе люблять і розуміють;
 - мати чисту совість;
 - бути задоволеним своїм життям і своїми успіхами.

Підсумок роботи з анкетною.

Підсумок заняття.

Російський поет Едуард Асадов написав колись такі рядки:

А щастя, на мій погляд, просто
 Буває різного зросту:
 Від пагорба і до Казбека —
 В залежності від чоловіка.

Шукаючи щастя, люди прийшли до висновку: чим більше ти намагаєшся зробити щасливими людей, тим щасливішим стаєш сам. Можливо, саме в цьому і є щастя — робити щасливими інших? Подумайте над цим. Може, саме такий висновок зробить вас щасливими?

Риси твого характеру. Наполегливість, сміливість. «Казка про двох мишенят»

Мета: формувати в дітей наполегливість; виховувати впевненість у своїх силах, бажання братися до роботи і не боятися труднощів.

Хід заняття

Заняття розпочинається прослуховуванням пісні «Не бійся бути відважним» (муз. Г. Гладкова, сл. Г. Остера).

Бесіда.

Які почуття викликала у вас пісня? Чи доводилося вам бути в такій ситуації: вам щось хочеться зробити, а ви боїтеся, що нічого не вийде, і навіть не починаєте робити? Напевно, так. Ви слухали, як мама читає казку, й думали: «Я так не зумію»,— чи дивилися, як тато ремонтує ваш велосипед, і теж думали: «А в мене так не вийде».

Зараз ми прочитаємо твір про хлопчика, який теж усього боявся, а ви подумайте, що допомогло йому змінитися.

Читання «Казки про двох мишенят».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Яким був Костик до того, як прийшов до школи?
- Чому він не починав писати в зошиті?
- Про кого розповіла казку вчителька?
- Що знайшли мишенята в коморі?
- Яке нещастя з ними сталося?
- Як реагувало на це перше мишеня?
- А що зробило друге мишеня, щоб урятуватися?
- Що допомогло другому мишеняті врятуватися?
- Подумайте, які риси характеру потрібні людині, щоб досягти своєї мети?

Узагальнення відповідей дітей.

У кожної людини з дитинства є заповітні мрії. Хтось мріє стати в майбутньому інженером, хтось — лікарем, а хтось — космонавтом. Але скільки б ви не мріяли, якщо не будете наполегливо працювати, мрія так і залишиться мрією.

Кожна людина може досягти успіху, якщо буде впевнено, наполегливо йти до своєї мети. Не бійтеся починати, сміливо беріться до справи, і ви все зможете. Вірте у свої сили!

Робота з кросвордом «Професії».

У горизонтальні рядки треба вписати назви професій. Тоді у виділеному вертикальному стовпчику ви прочитаєте слово, яке підкаже, що потрібно людині для досягнення успіху в житті й у своїй професії.

1	а	г	р	о	н	о	м												
2		л	і	к	а	р													
					3	п	е	к	а	р									
					4	д	о	я	р	к	а								
5		у	ч	и	т	е	л	ь											
6	б	і	б	л	і	о	т	е	к	а	р								
7		г	е	о	л	о	г												
					8	м	а	л	я	р									
					9	м	а	ш	и	н	і	с	т						
10	б	у	д	і	в	е	л	ь	н	и	к								
11		в	о	д	і	й													
					12	с	т	о	л	я	р								
13	л	и	с	т	о	н	о	ш	а										
					14	л	ь	о	т	ч	и	к							

1. Сільськогосподарська професія. Людина, яка доглядає за рослинами.
2. Лікує хворих людей.
3. Випікає хліб у пекарні.
4. Доглядає за коровами на фермі.

5. Навчає дітей у школі.
 6. Видає книжки в бібліотеці.
 7. Людина, яка шукає корисні копалини.
 8. Будівельна професія. Людина, яка фарбує стіни, підлогу, стелю й т. п.
 9. Людина, яка керує потягами.
 10. Людина, яка споруджує будинки.
 11. Людина, яка керує автомобілем.
 12. Людина, що виготовляє дерев'яні вікна, двері, меблі.
 13. Людина, що розносить газети, листи, телеграми.
 14. Людина, що керує літаком.
- Ключове слово — *наполегливість*.

Підсумок заняття.

Намалюйте ілюстрацію до прочитаного оповідання й запишіть, які риси характеру потрібні людині, щоб досягти своєї мети. (*Наполегливість, працьовитість, хоробрість, впевненість у своїх силах, старанність і т. п.*)

Справжні друзі. Оповідання «Новенька учениця»

Мета: розвивати вміння спілкуватися й підтримувати добрі стосунки з однокласниками; формувати уявлення учнів про дружбу та взаємодопомогу; виховувати бажання бути справжнім товаришем, робити добро.

Хід заняття

Вступна бесіда.

Сьогодні ми поговоримо про дружбу і про тих, кого ми можемо назвати справжнім другом.

На світі все буває:
І сніг, і дощ, і вітер,
Буває злива навіть
Тоді, як сонце світить.

Буває, втратять колір
 Всі квіти у саду..
 Лиш не бува ніколи,
 Щоб друг тебе забув.
 А як забуде раптом
 Тебе твій друг —
 То що ж:
 Ніякий він не справжній,
 А просто так —
 Ніщо!

(А. Костецький)

— І справді, хіба справжній друг може забути товариша?
 — Подумайте, кого можна назвати другом? Мабуть, тих, хто дарує нам свою любов, робить нас щасливими, хто допомагає в скрутну хвилину, з ким хочеться поділитися радістю й печалю, хто завжди вислухає і зрозуміє. Це — мама, тато, бабуся, сестра чи братик, це вчитель у школі, це однокласник чи однокласниця. Та й не тільки люди можуть бути друзями. Ми називаємо друзями своїх чотириногих улюбленців — собаку чи кошеня, або й хом'ячка чи білу мишку. Другом можна назвати вишеньку під вікном, яка дарує смачні солодкі ягідки й легеньку тінь у літню спеку. Другом ми називаємо море, яке так ласкаво колише нас на своїх теплих хвилях.

Але щоб мати справжніх друзів, не можна тільки одержувати задоволення від дружби, треба вміти і самому віддавати частинку своєї душі другові, робити його щасливим, приносити йому радість. Тільки тоді дружба буде справжньою, міцною і ніколи не завдасть неприємностей друзям. Отже, не забувайте сказати лагідне слово мамі, побавитись із малим братиком, погуляти з собачкою, погладити свою пухнасту кішечку, полити квіти на клумбі чи вишеньку під вікном.

Іноколи ми не помічаємо, що поряд люди, які б могли стати нашими справжніми друзями. Придивляйтесь уважніше до оточуючих, шукайте в них позитивні риси, намагайтесь їх зрозуміти, і ви побачите, що друзів у вас стане більше. Спробуйте робити більше хороших вчинків, і до вас будуть краще ставитися.

Читання оповідання «Новенька учениця».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- За що однокласники не любили Тимка?
- Чому Тимко сидів сам на останній парті?
- Як поводитися з Тимком новенька учениця?
- Чому Настуня не поскаржилася на Тимка вчительці, коли він заважав їй писати?
- Як ви думаєте, що вплинуло на поведінку Тимка? Чому він так змінився?
- Чи стануть Тимко з Настунею справжніми друзями?
- Чи були у вашому житті подібні випадки? Чи хтось із вас допоміг своїм приятелям стати кращими, змінити свою поведінку?

Читання й обговорення вірша.

А тепер послухайте вірш і подумайте, чи матиме Славко друзів, якщо й надалі так поводитиметься.

Утрюх

Славкові, що з квартири сорок,
 Велосипед купили вчора.
 Він зразу в двір його потяг,
 Прудкого та дзвінкого,
 Все хизувався ним та нас
 Не підпускав до нього.
 Просила Іра: — Славчик, дай,
 Проїду до паркану! —
 А він Ірині: — Не займай,
 Бо дам — так враз одстанеш!
 Просив Юрко: — Ну дай хоч раз,
 Проїду метрів двісті! —
 А він Юркові: — Ач який!
 Купи собі та й їзди.
 І я просив. Та він: — Моє! —
 І нам кататись не дає.
 Ну й що? Нехай!

А ми зате
 Утръох в кіно ходили,
 Утръох у нашому дворі
 Співали, скільки сили,
 А потім грали у квача,
 Аж поки вечір не почавсь.
 А що Славко?
 Він сам-один
 Сидів з велосипедом.
 І вже кататись не хотів...
 Отак йому і треба!
 Хай трохи нам позаздрить —
 Хай виправиться
 Завтра!

(А. Костецький)

- Чи сподобався вам Славко?
- Чи хотіли б ви мати такого друга?
- А зараз подумайте, від чого залежить дружба? На дошці записані слова. Виберіть із них ті, які вказують на те, від чого залежить дружба, та запишіть їх до свого зошита:

Чесність (+), довіра (+), одяг (–), доброзичливість (+), справедливість (+), вродливість (–), готовність прийти на допомогу (+), багатство (–), щедрість (+).

Робота з тестовим завданням.

Тест «Чи вмієш ти дружити?»

1. Друг розповів тобі свою таємницю. Ти:
 - а) розкажеш її іншим друзям — 1;
 - б) зберігатимеш, як свою власну — 5;
 - в) скажеш йому, що тебе не цікавлять чужі таємниці — 3.
2. Друг добре написав контрольну роботу, а ти зробив багато помилок. Ти:
 - а) порадуєшся за друга — 5;
 - б) позаздриш йому — 2;
 - в) образишся на нього за те, що в нього кращі результати — 1.

3. Під час відповіді біля дошки друг неправильно висловився, і всі засміялися. Ти:
- а) сміятимешся разом з іншими — 1;
 - б) підкажеш правильну відповідь — 3;
 - в) поясниш на перерві, як треба було правильно відповісти — 5.
4. Друг пообіцяв зустрітися з тобою в певний час і спізнився на зустріч. Ти:
- а) дочекаєшся його і з'ясуєш причину спізнання — 5;
 - б) не будеш гаяти часу і не чекатимеш його — 2;
 - в) образишся і перестанеш з ним розмовляти — 1.
5. Друг не виконав домашнє завдання й попросив у тебе зошит, щоб списати. Ти:
- а) дозволиш йому списати — 2;
 - б) поясниш завдання й допоможеш його виконати — 5;
 - в) скажеш, що кожен повинен виконувати домашні завдання самостійно — 1.
6. Друг подарував тобі на день народження зовсім непотрібну тобі річ. Ти:
- а) відверто виявиш невдоволення подарунком — 1;
 - б) відкладеш подарунок, навіть не роздивившись його — 2;
 - в) щиро подякуєш другові за турботу — 5.
7. Друг у твоїй присутності сказав неправду вчителєві. Ти:
- а) промовчиш — 2;
 - б) скажеш вчителєві, що друг сказав неправду — 1;
 - в) переконаєш друга, щоб він сам виправив становище — 5.
8. Ти зібрався з другом на ковзанку, а його вдома попросили виконати термінову роботу. Ти:
- а) підеш на ковзанку один — 1;
 - б) почекаєш, поки друг упорається з роботою — 2;
 - в) допоможеш йому виконати роботу, і потім підете на ковзанку разом — 5.

Підсумки тесту.

Якщо набрав:

35—40 балів — Ти справжній друг. У тебе завжди будуть друзі, які поважатимуть тебе за щирість, правдивість, справедливість. Ти — надійна людина, а це високо цінується в дружбі.

21–34 бали — Ти непоганий друг. Обережний, інколи нерішучий, але тобі треба уважніше ставитися до товаришів та їхніх проблем, інколи йти на компроміси.

8–20 балів — Тобі ще треба вчитися дружити. Ти думаєш тільки про себе. Мабуть, у тебе немає жодного друга, і в цьому винен ти сам. Постарайся змінити свої відносини з товаришами, якщо не хочеш бути самотнім. Пам'ятай, що в дружбі важливо не тільки брати, а й віддавати.

Підсумок заняття.

Запам'ятайте: з добрим товаришем легше в біді, веселіше в radoцях. Будьте завжди щирими у взаєминах з товаришами, допомагайте друзям, виручайте, коли це потрібно.

Хто друга в біді залишає,
Той сам у біді потрапляє.
(Грицько Бойко)

Риси твого характеру. Оповідання «Глобус»

Мета: формувати в учнів уявлення про культуру поведінки; учити бачити негативні прояви поведінки й корегувати її; співвідносити свої вчинки з діями інших людей; розвивати в учнів бажання робити добро; виховувати здатність протидіяти.

Хід заняття

Вступна бесіда.

Про друзів

Навчали нас матусі,
Як в радості рости.
За все миліші друзі —
Їх треба берегти.
Як вишеньки у цвіті,
Щасливі ми в гурті.

Ми добрі й працьовиті,
Мов бджілки золоті.
Із дому вирушаєм —
Нам сонечко сія.
До друзів поспішаєм
І ми, і ти, і я!
А без друзів жодна справа
Не цікава, не цікава,
І цукерка не смачна,
Навіть пісенька сумна.
(Н. Кир'ян)

— Кожна людина мріє мати справжнього друга. Друг не залишить у біді, допоможе в скрутну хвилину. Справжня дружба — це безцінний дар, яким треба дорожити. Кого називають справжнім другом?

— Як же відрізнити справжню дружбу від фальшивої?

Читання оповідання «Глобус».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

— Що сталося на перерві під час чергування в класі Сашка і Максимка?

— Про що попросив Сашко Максимка?

— Як відреагував Максимко на прохання друга?

— Чи правильно повівся Сашко, дозволивши Максимкові списувати домашнє завдання?

— Чому Сашко не сказав правду, коли Максим розбив шибку в чужому вікні?

— Чому Сашка не порадувало те, що тітонька йому повірила?

— Що запропонував другові Максимко, побачивши в однокласниці мобільний телефон?

— Чому Сашко не згодився на пропозицію Максима?

— Як ви думаєте, чи легко було Сашкові розказати вчительці правду?

— Які риси характеру допомогли Сашкові в цій складній ситуації?

- Чи можна вважати Сашка зрадником через те, що він так вчинив?
- Чи можна назвати справжнім другом Максима? Чому?
- Коли б вам довелося вибирати друга серед героїв оповідання, кого б ви вибрали — Сашка чи Максима? Чому?
- Які риси характеру, на вашу думку, повинен мати справжній друг?

Робота з кросвордом.

У кросворді подана перша і чотири останні букви слова. Відгадайте слова, які характеризують справжнього друга.

д	о	б	р	о	з	и	ч	л	и	в	і	с	т	ь					
	с	п	р	а	в	е	д	л	и	в	і	с	т	ь					
			п	р	а	в	д	и	в	і	с	т	ь						
				в	ч	і	ч	л	и	в	і	с	т	ь					
					с	м	і	л	и	в	і	с	т	ь					
						в	і	д	д	а	н	і	с	т	ь				
							х	о	р	о	б	р	і	с	т	ь			
									ч	е	с	н	і	с	т	ь			
										в	і	р	н	і	с	т	ь		
											щ	е	д	р	і	с	т	ь	
												ч	е	м	н	і	с	т	ь
													с	о	в	і	с	т	ь

Бесіда.

- Чи є у вас справжні друзі, подруги?
- Чому ви дружите саме з ними?
- Чим вам подобається ваш друг?
- Які риси характеру свого друга ви вважаєте найціннішими?
- Що б ви хотіли змінити у своєму характері, аби мати більше друзів?
- Чи можете ви чесно сказати другові, що вам не подобаються якісь його вчинки?

— Чи обов'язково сваритися з другом, якщо ви бачите, що друг поводиться неправильно?

Робота з прислів'ями.

— Поясніть значення прислів'їв:

Ненадійний друг гірше відвертого ворога.

Друг пізнається в біді.

Коня пізнаєш в біді, а людину в дружбі.

Якщо друзі в злагоді, то й робота йде на лад.

Найбільша з наук — дружба.

У дружби немає меж.

Сонце зігріває повітря, а друг — душу.

Друзі — дзеркало один для одного.

Хороший друг міцніший від кам'яного муру.

Читання учнями віршів про дружбу.

Учні заздалегідь вивчають відповідні вірші (дод. 1, с. 170–173).

Підсумок заняття.

Запишіть прислів'я про дружбу, яке вам сподобалося найбільше.

Запам'ятайте: щоб мати хорошого друга, треба самому навчитися бути справжнім другом.

Відповідальність за тих, хто поряд. Казка «Струмок і Річка»

Мета: спонукати дітей до самовдосконалення; виховувати почуття вдячності за добро і любов, почуття відповідальності за близьких; учити думати про наслідки своїх дій; виховувати любов до природи і до своїх рідних.

Хід заняття

Вступна бесіда.

— Чи знаєте ви, як утворюються великі повноводні річки, які гордо й впевнено котять свої хвилі до безмежних синіх морів? Кожна велика ріка починається з малих струмочків, які влива-

ють у величні річки свою чисту прозору воду. А струмочки починаються із джерельця.

Лісове джерельце

Лісове джерельце,
Добре в нього серце,
Всім дає водиці:
І звіратку, й птиці,
Дереву, травині,
Квітці і людині.
Тому й не міліє,
Дзюркотить, радіє
І з лісів дзвінкою
Витіка рікою.

(М. Чепурна)

— Зараз ви послухаєте казку «Струмок і Річка». Зверніть увагу на опис головних героїв.

Читання казки вчителем.

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Якою ви уявляєте Річку?
- Яким був Струмок?
- Що дарував Струмок Річці?
- Який із його подарунків був найдорожчим?
- Як приймала Річка дарунки Струмка?
- Чому струмок почав міліти і врешті загинув?
- Що сталося після цього з Річкою?
- Чи зрозуміла Річка, чому вона почала міліти?

Діти, ця казка написана не тільки про Струмок і Річку. Дуже часто бувають такі ситуації і між людьми. Інколи можна спостерігати, як мама, люблячи свою дитину, пестить її, доглядає, робить все, щоб та була щасливою. А дитина сприймає материнську любов без будь-якої вдячності, не думаючи, що й матері необхідна увага та піклування. Як часто діти приносять матерям прикрощі

своєю байдужістю, неслухняністю, навіть грубощами. І тоді в маминому волоссі з'являються срібні ниточки сивини, а на обличчі — ранні зморшки. Це — від неуваги й байдужості дітей, від недостачі любові.

Подумайте про це. Згадайте тих, хто живе поряд із вами, хто щоденно піклується про вас, хто готує вам сніданки, хто прасує ваші костюмчики, хто розповідає вам казки, хто вас вчить читати й писати, хто вас любить. Адже ці люди роблять усе для того, щоб ви були щасливими. І ваш святий обов'язок — пам'ятати про це, бути вдячними своїм близьким і рідним, своїм батькам і вчителям.

Навчіться робити добро, і ви відчуєте, що життя ваше стане щасливішим.

Робота з прислів'ями.

— Поясніть, як ви розумієте прислів'я:

На світі тому легко живеться, хто вмів добре подякувати і добре попросити.

Не слід говорити погано про людину, принаймні протягом кількох годин після з'їденого в неї обіду.

Серце матері — бездонне джерело дива.

Висновок. Якщо хочеш, щоб тебе поважали, цінували як особистість і любили, треба бути вдячним, відповідати добром на добро, ставитися доброзичливо і з повагою до людей, з якими спілкуєшся.

Читання учнями віршів про джерела, ріки та струмки.

Учні заздалегідь вивчають відповідні вірші (дод. 1, с. 163, 167).

Робота з кросвордом.

Вписавши в горизонтальні рядки правильні відповіді, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику назву дійової особи прочитаної казки.

1. Різнобарвне коромисло над річкою повисло.
2. Невелика штучна (створена людиною) водойма.
3. Дійова особа прочитаної казки, яка не вмів бути вдячною.
4. Прибережна земля біля річки чи озера з густою травою.

5. Велике водоймище із солоною водою.
6. Водоймище з прісною водою, значно менше за море.
7. Вона утворюється на землі після дощу і висихає, коли пригріє сонечко.

1	в	е	с	е	л	к	а
2	с	т	а	в	о	к	
3	р	і	ч	к	а		
4	л	у	г				
5	м	о	р	е			
6	о	з	е	р	о		
7	к	а	л	ю	ж	а	

Ключове слово — *струмок*.

Підсумок заняття.

- Що треба робити, щоб бути щасливим?

Відповідальність за тих, хто поряд. Оповідання «Срібна пташка»

Мета: формувати в учнів поняття про вчинок і наслідок; учити думати про наслідки своїх вчинків; співчувати оточуючим; виховувати любов до природи.

Хід заняття

Вступна бесіда.

- Що таке Червона книга?
- Навіщо в Червону книгу записують зникаючі види рослин і тварин?
- Як ви вважаєте, де дикій тварині краще живеться: в лісі чи в оселі людини? Чому? Адже людина її годує, доглядає за нею.
- Послухайте оповідання. Можливо, воно підкаже вам відповідь на поставлене запитання.

Читання оповідання «Срібна пташка».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Куди ходила Оленка з татом?
- Кого вони зустріли в лісі?
- Що вирішила зробити з їжачком Оленка?
- Чи зраділа такій знахідці мама?
- Як повівся їжачок удома в Оленки?
- Яку казку мама розказала дочці перед сном?
- Чому вона вибрала саме цю казку?
- Чому Оленка довго не могла заснути?
- Яке рішення прийняла дівчинка, прослухавши казку?
- Чи правильно повелася Оленка, випустивши їжачка на волю?
- А тепер зробимо висновок: де краще живеться диким тваринам?

— Людина, беручи додому з лісу дику тваринку, думає, що вона вчинила правильно, адже щиро бажає піклуватися про звірка, любити його, годувати. Але ніяке піклування не замінить дикій тварині своєї домівки, свободи. У тварини, яку ви хочете забрати з лісу, можуть бути малята, які загинуть без материнської турботи. Також не можна брати з лісу маленьких звірят. Бувають випадки, коли діти приносять додому пташенят, зайченят, білченят. Тваринок годують, і вони не вчаться самостійно добувати собі їжу. А коли підростуть, їх випускають до лісу. Така тваринка в лісі зовсім безпомічна: вона не знає, як добувати їжу, і найчастіше гине від голоду або потрапляє в лапи хижаків, бо її не навчили ховатися від ворогів, своєчасно відчувати небезпеку.

Тому, якщо в лісі ви зустріли якусь тваринку, не треба її ловити, не треба втручатися в життя лісових мешканців. Ми в лісі гості й поводитися маємо чемно.

Інша справа, якщо ви бачите, що тваринка потрапила в біду. Тоді треба їй допомогти, але зробити це грамотно, щоб не нашкодити ще більше.

А зараз згадайте, які вірші про лісових мешканців ви знаєте.

Читання дітьми віршів про тварин.

Учні заздалегідь вивчають відповідні вірші (дод. 1, с. 160, 164–166).

Робота із загадками.

Вік свій ходить
Із клунками,
Та ще сідають
На нього з мішками.
(Верблюд)

Сірий — та не вовк,
Довговухий — та не заєць,
З копитами — та не кінь.
(Осел)

Біла латка,
Чорна латка
По дереву скаче.
(Сорока)

Хто із води сухий виходить?
(Качка, гуска)

Не людина,
А живе у хатці.
(Шнак)

Які ноги, такий ніс,
По болоту ходить скрізь,
Хату на хаті має,
Жабам рахунок знає.
(Чапля)

Тварина рогата,
І рогів багато.
(Олень)

Швець — не швець,
Кравець — не кравець,
Тримає в роті цетинку,
А в руках ножиці.
(Рак)

Куди повзе,
За собою хату везе.
(Равлик)

Ходить по лісу мішок
Із голок і колючок.
(Їжак)

Повзун повзе,
Голки везе.
(Їжак)

Робота з кросвордом «Лісові мешканці».

Вписавши слова по горизонталі, ви прочитаєте у вертикальному виділеному стовпчику назву лісової тваринки, про яку йшлося в оповіданні «Срібна пташка».

1	с	о	л	о	в	'	ї												
							2	ж	а	б	а								
						3	з	а	є	ц	ь								
							4	ч	а	п	л	я							
							5	с	о	р	о	к	а						
						6	б	і	л	к	а								

1. Птахи, найкращі співуни українських лісів.
2. Земноводна тваринка зеленого кольору, яка влаштовує «концерти» у ставках та в очереті.
3. Полохливий, довговухий, всіх боїться.
4. Великий птах, який ходить на довгих ногах по болотах і ловить жаб.
5. Пташка з чорним хвостом і з білими боками, що вмє голосно скрекотати.
6. Невеличка тваринка з довгим пухнастим рудим хвостом, живе в дуплі, любить горішки та шишки.

Ключове слово — *їжачок*.

Підсумок заняття.

— Що б ви хотіли сказати Оленці, якби зустрілися з нею?

Запишіть свою думку в зошит. Намалюйте тваринку, яка вам подобається найбільше.

Радість спілкування з природою. Оповідання «Для чого росте троянда»

Мета: виховувати любов до природи; сприяти формуванню естетичних смаків; учити бачити красу навколо себе та насолоджуватися красою природи; сприяти розвитку бажанню берегти природу.

Хід заняття

Заняття починається з прослуховування запису пісні «Земля квітів» (муз. Є. Мартинова, сл. І. Шаферана). На дошці — виставка малюнків квітів. (Можна використати ілюстрації, репродукції картин художників, художні фотографії або підготувати виставку дитячих малюнків.)

Бесіда.

- Які почуття викликала у вас пісня?
- Діти, чи бували ви на городі своєї бабусі? Пригадайте, що там росте?
- А що бабуся саджає у квітнику?
- Які квіти ростуть у квітнику у вас на дачі чи у дворі?

Читання оповідання «Для чого росте троянда».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Де влітку відпочивала Оленка?
- Як Оленка допомагала бабусі на городі?
- Згадайте, про які овочі бабуся розповідала Оленці?
- Чому Оленка зневажливо поставилася до троянди?
- Що побачила Оленка якось уранці на кущі троянди?
- Якою була квітка?
- Які почуття викликала чудова квітка у дівчинки?
- Чи милувалися ви квітами троянди?
- Чим вони вам подобаються?

Квіти супроводжують людину все життя. Коли народжується дитина — тато дарує мамі квіти на знак подяки за те, що вона народила йому сина чи доньку. Ідучи першого вересня до шко-

ли, першокласник дарує квіти вчительці. Квіти дарують на день народження, на свята, на весілля. Життя людини неможливе без квітів. Уявіть, яким сірим воно стало б, якби з лиця Землі зникли всі квіти. А вони й справді поступово зникають, бо безжалісні руки їх зривають оберемками, а потім зів'ялі просто викидають. Подумайте про це, прийшовши до лісу чи до квітника. Помилуйтеся квітами й залишіть їх жити. Нехай інші люди теж мають змогу радіти їх красі.

– Розкажіть, як треба доглядати за квітами, які роботи проводяться у квітнику?

Змагання на кращого знавця квітів.

Учні діляться на команди. Кожна команда по черзі каже назву квітки. Виграє та команда, яка останньою назве квітку.

Матеріал для гри: троянда, мак, ромашка, барвінок, пролісок, фіалка, матіола, лілія, волошка, сокирка, настурція, космея, сонтрава, півонія, гладіолус, жоржина, хризантема, конвалія, ірис, чорнобривці, гвоздики, тюльпани.

Робота з кросвордом «Квітковий».

Вписавши в горизонтальні клітинки назви квітів, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику, що приносять людині квіти.

			1	т	р	о	я	н	д	а	
		2	ф	і	а	л	к	а			
3	г	в	о	з	д	и	к	а			
			4	л	і	л	і	я			
		5	і	р	и	с					
				6	т	ю	л	ь	п	а	н
		7	м	а	л	ь	в	а			

1. Квітка — «цариця квітника».
2. Ніжна лісова квіточка фіолетового кольору із запашним ароматом.
3. Червона, біла або рожева квітка на тонкому стеблі.

4. Біла ніжна садова квітка на високому стеблі з вузькими листочками. Квіти з такою самою назвою ростуть на воді річки чи озера.
5. Сині або жовті квіти, які цвітуть навесні. В Україні ще мають назву «півники».
6. Одна з найперших весняних квіток червоного або жовтого кольору.
7. Висока квітка здебільшого рожевого кольору, що здавна росте біля українських хат.

Ключове слово — *радість*.

Квітковий хоровод.

Бажано заздалегідь дати дітям завдання приготувати віночки з паперових квітів, комірці у вигляді пелюсток квітів чи шапочки у формі якоїсь квітки.

Діти водять хоровод, співаючи «Пісеньку квітів»:

Ми веселі квіти, квіти,
Всі ми сонця діти, діти,
Всі ми діти сонячного ранку,
Розцвітаєм з самого світанку.

Маки і троянди, і волошки,
Нумо, потанцюєм разом трошки,
Всі ми діти сонячного ранку,
Розцвітаєм з самого світанку.

Квіточку розквітлу не зривайте,
Краще з нами пісню заспівайте,
Всі ми діти сонячного ранку,
Розцвітаєм з самого світанку.

Квіточки червоні і блакитні,
Як дитячі усмішки привітні,
Всі ми діти сонячного ранку,
Розцвітаєм з самого світанку.

Хай над нами сонечко сіяє,
Хай земля, як квітка, розцвітає.

Всі ми діти сонячного ранку,
Розцвітаєм з самого світанку.

(Л. П. Бабаєва)

Стосунки з однокласниками. Оповідання «Портфель»

Мета: сприяти формуванню у дітей культури спілкування; виховувати почуття колективізму; розвивати бажання робити добро.

Хід заняття

Читання оповідання «Портфель» учителем.

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Якою була новенька учениця?
- Що здивувало учнів у її поведінці?
- Чому Ніна не розлучалася зі своїм портфелем?
- Який випадок стався з портфелем Ніни?
- Хто допоміг Ніні знайти портфель?
- Як змінилася поведінка Ніни після цього випадку?
- Чи сподобалася вам поведінка Ніни спочатку? Чому?

Недовіра до людей — це негативна риса характеру. Якщо ти нікому не довіряєш, то й тобі вірити не будуть. Звичайно, не можна довіряти усім підряд. Не можна залишати без нагляду свої речі в місцях, де є незнайомі люди, наприклад на вокзалі, в парку відпочинку, в магазині. Тут потрібні увага й обережність, бо люди трапляються різні. Але у своєму колективі недовіра може навіть викликати образу товаришів, адже кожен з однокласників може подумати, що не довіряють саме йому.

Справжні друзі мають довіряти одне одному.

Подумайте, чи в нашому класі однокласники — справжні друзі? Чи можна довіряти кожному? Якщо так, то наш клас, — справді, дружний колектив.

У народі з давніх-давен цінувалися дружба та довіра до людей. Згадайте приказки або прислів'я про дружбу.

Робота з прислів'ями.

- Без друзів жити — самому собі горе робити.*
- Без бід і друга не пізнаєш.*
- Друг пізнається у біді.*
- Вода у друга солодша за мед.*
- Вірний друг кращий сотні слуг.*
- Горе на двох — півгоря,*
- Радість на двох — дві радості.*
- Дерево живе корінням, а людина друзями.*
- Добре братство краще багатства.*
- Легше друга загубити, ніж знайти.*
- З ким поведешся, того й наберешся.*
- Людина без друзів — що дерево без коріння.*
- Сам пропадай, а товариша визволяй.*
- Нема друга — шукай, а знайшов — бережи.*

Робота з кросвордом «Шкільний».

Вписавши в горизонтальні рядки назви шкільного приладдя, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику назву предмета, необхідного кожному школяреві.

1	п	е	н	а	л						
2	о	л	і	в	е	ц	ь				
3	р	у	ч	к	а						
4	з	о	ш	и	т						
	5	ф	а	р	б	и					
	6	к	л	е	й						
	7	л	і	н	і	й	к	а			
8	ц	и	р	к	у	л	ь				

1. У ньому лежать олівці та ручки.
2. Ним малюють і креслять.
3. Нею пишуть.
4. У ньому виконують класні і домашні роботи.

5. Ними розфарбовують і малюють.
6. Ним склеюють.
7. За її допомогою креслять прямі лінії.
8. За його допомогою креслять коло, круг.

Ключове слово — *портфель*.

Підсумкова бесіда.

— Сьогодні ми говорили про шкільний колектив. Якою ж повинна бути людина, щоб їй було добре жити в колективі?

— Що б ви хотіли сказати Ніні, якби довелося з нею зустрітись? Запишіть свої побажання Ніні в зошит та намалюйте ілюстрацію до оповідання.

Учні виконують завдання під звуки будь-якої пісні про дружбу (дод. 5, с. 187).

Навіть дим в нашій хаті рідно пахне мені.

Казка «Найкраща хатка»

Мета: виховувати почуття любові до рідного краю, до місця, де народився і живеш; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, уяву.

Хід заняття

Вступне слово вчителя.

Кожній людині дороге те місце, де вона народилася і виросла, де вперше побачила мамину посмішку, де зробила перші кроки, де слухала мамину колискову пісню й бабусині казки.

Рідна хата, рідна вулиця, рідна стежка, що веде до школи, а далі — у великий незнаний світ...

Часто люди починають розуміти це тільки тоді, коли доля поведе їх далеко від батьківського порога. Тоді вони згадують рідний край і сумують за ним. Так народжуються чудові вірші, пісні, художні полотна, в яких оспівується найкраща земля, у кожного своя. Щовесни повертаються до рідних домівок перелітні птахи, бо хоч як гарно за морями, але на батьківщині все ж миліше.

Читання казки «Найкраща хатка».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Чому бабуся розповіла Павлусеві казку про зайченят?
- Де жили зайченята?
- Якою була їхня хатка?
- Як проводили зайченята свій день?
- Чому вони вирішили шукати нової хатки?
- Які хатки трапилися зайченятам у дорозі?
- Чому вони їм не сподобалися?
- До якої хатки врешті-решт вони повернулися?
- Чим їм сподобалася остання хатка?
- Який висновок можна зробити?
- Чи змінилися думки Павлуса? Чому?

Робота з прислів'ями.

Між групами учнів проводиться змагання, хто згадає більше прислів'їв про рідну хату, рідний край.

Всякий птах своє гніздо любить.

Кожному свій край найрідніший.

Де хто народився, там і пригодився.

Дурний той птах, якому своє гніздо не миле.

Дома і стіни допомагають.

Рідна земля і уві сні сниться.

На чужій стороні Батьківщина вдвоє краща.

І полин на своєму корені росте.

Своя земля і в пригоріні мила.

На чужбині і собака сумує.

На чужій стороні і весна не красна.

За морем тепліше, а у нас світліше.

Людина без Батьківщини — як соловей без пісні.

Чужий вогонь не гріє.

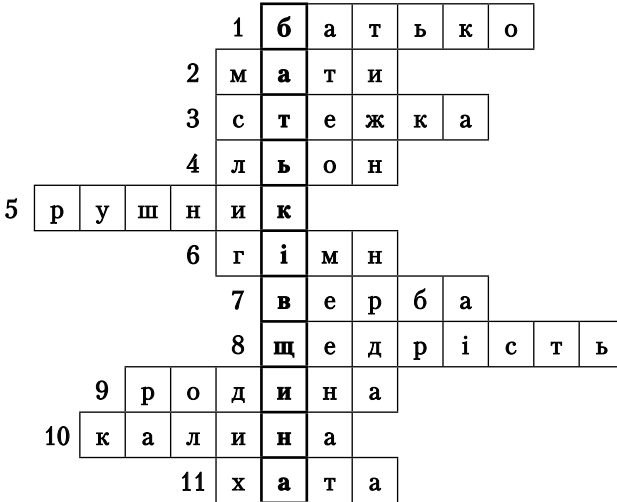
Чужа сторона не медом полита, а слюзами умита.

Конкурс на кращого декламатора вірша про Батьківщину, рідний край.

Учні заздалегідь вивчають відповідні вірші (дод. 1, с. 139–142).

Робота з кросвордом «Український».

— Вписавши правильно слова в горизонтальні рядки, у виділеному вертикальному стовпчику ви прочитаєте слово, дороге серцю кожної людини.

1. Голова у традиційній українській сім'ї.
2. Найрідніша, найдорожча людина для кожної дитини.
3. Доріжка, яка веде до рідної хати.
4. Технічна рослина, з якої здавна в Україні виготовляли полотно для пошиття сорочок та рушників.
5. Один із символів України, його дарують дівчата хлопцям, а матері — синам у дорогу.
6. Головна, урочиста пісня країни.
7. Дерево, що росте на берегах річок та озер, один із символів України.
8. Риса характеру українців, яка виявляється під час прийому гостей.
9. Група людей, що складається з батьків, дітей, онуків і близьких родичів.
10. Кущ з білими квітами і червоними ягодами, один з оберегів українців.
11. Сільський будинок.

Ключове слово — *Батьківщина*.

Підсумок заняття.

Наше заняття я хочу закінчити віршем І. Гнатюка «Наша хата» (див. дод. 1).

А тепер намалуйте ілюстрацію до прочитаної казки і запишіть у зошит прислів'я, яке вам найбільше сподобалося і запам'яталося.

Радість спілкування з природою. Казка «Як Клен листочки загубив»

Мета: учити відчувати радість і насолоду від спілкування з природою; прищеплювати любов до всього живого; виховувати спостережливість; сприяти вихованню естетичних смаків.

Обладнання: репродукція картини Левітана «Золота осінь» або інші твори художників із пейзажами осіннього та зимового лісу.

Хід заняття

Бажано, щоб перед заняттям учні побували в осінньому або зимовому лісі на екскурсії.

Заняття починається з прослуховування або хорового виконання пісні «Сплять над озером ялинки» (муз. К. М'яскова, сл. В. Скомаровського).

Сплять над озером ялинки,
Як сестрички, в сновитку,
Біла віхола хустинки
Їм зіткала нашвидку.

А берізка, мов лілея,
В платті з ніжних пелюсток.
Замість бантика у неї
З клена вирваний листок.

Де калина, де шипшина,
Де черешенька мала,
Все зима заपोрошила,
Запустила, замела.

Бесіда.

- Які враження викликала у вас почута пісня?
- Яким ви уявляли собі зимовий ліс?
- Згадайте, що ви бачили на екскурсії в зимовому (або осінньому) лісі?
- Зіставте свої враження від побаченого в лісі й від картин художників, які ви бачите на дошці.

Люди завжди захоплювалися красою та величністю лісу. Ліс прекрасний будь-якої пори року. Він радує людину весною, коли розпускаються перші листочки і з'являються перші проліски, фіалки та сон-трава, коли вся природа оживає, а птахи у верхів'ях дерев співають гімн приходу весни.

Чудовий ліс улітку, коли дарує людині прохолоду, коли так приємно спочити від спеки в мережаних затінках дерев. Але особливе враження викликає осінній ліс, коли вся природа затихає, одягає золоте вбрання і чекає приходу зими. Як їм живеться зимою під снігом — берізкам і ялинкам, кленам і соснам? Чи легко пережити холодні завірюхи й тріскучі морози?

Послухайте казку «Як клен листочки загубив».

Читання казки вчителем.

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Де народився Кленочок?
- Яким він був?
- Хто ріс поряд із Кленочком?
- Яким був Кленочок улітку?
- Які зміни сталися з Кленочком восени?
- Чому інші дерева не раділи разом із кленочком своєму золотому вбранню?
- Чому Кленочок заплакав?
- Як втішила його Берізка?
- Що снилося Кленочку, закутаному в білу снігову ковдру?
- Пригадайте, які твори про осінню та зимову природу ви читали.

Читання учнями віршів про осінь і зиму.

Бажано, щоб учні до читання віршів були підготовлені заздалегідь (дод. 1, с. 159–162). Особливу увагу слід звернути на різність читання.

Робота з кросвордом «Рослини лісу».

Правильно записавши слова в горизонтальних рядках, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику ім'я головного героя прочитаної казки.

			1	к	а	л	и	н	а
		2	я	л	и	н	а		
3	б	е	р	е	з	а			
4	с	о	с	н	а				
			5	о	с	и	к	а	
		6	а	к	а	ц	і	я	

1. Кущ із білими квітами і червоними ягодами, символ України.
2. «Новорічне» дерево.
3. Дерево з білою корою.
4. Хвойне дерево, але не ялинка.
5. Дерево, у якого від вітру листочки ніби тремтять.
6. Дерево, яке на початку літа цвіте запашними білими або рожевими кетягами.

Ключове слово — *кленок*.

Підсумок заняття.

Сподіваюся, що після сьогоднішньої розмови ви будете уважніше ставитися до природи, не заподієте шкоди жодному деревцю чи кущику, а навесні разом із батьками посадите біля свого будинку кленочок чи берізку, а може, кущ калини і будете доглядати за ними. А дерево чи кущ віддячить вам за доброту своїм буйним цвітом чи веселим зеленим вбранням навесні, прохолодою влітку і золотим сяйвом восени.

— А тепер намайуйте кленочок таким, яким ви його уявили, читаючи казку.

Без труда нема плода. Оповідання «Солодкі ягідки»

Мета: сприяти розвитку трудової активності та працьовитості учнів; виховувати любов до природи і бережне ставлення до неї; допомогти зрозуміти, що найкращі плоди — ті, які вирощені власними руками.

Хід заняття

Читання вірша вчителем.

Посади деревце

Щоб квітла Україна
Із сонцем, з вітерцем,
Кожнісінька родина
Саджає деревце.
Той вишеньку,
Той яблуньку,
Той дуб, а той горіх.
Для того, щоб прикрасити
Свій батьківський поріг.
У донечки, у сина
Калинонька росте.
Матуся Україна
Всім дякує за те.
За вишеньку,
За яблуньку,
За сосну, за дубок.
І за такий пахучий
Віночок із гілок.

(Н. Кир'ян)

Бесіда.

- Що вам найбільше сподобалося у вірші?
- Як ви думаєте, чи може бути гарною, квітучою земля, якщо ніхто не докладатиме для цього зусиль?

Читання оповідання «Солодкі ягідки».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Саджанці яких дерев садив тато?
- Чому він посадив не всі деревця?
- Чому Оленка захотіла посадити слабеньке деревце?
- Як дівчинка доглядала за вишенькою?
- Як вишенька віддячила дівчинці за турботу?
- Чому на Оленчиній вишеньці були такі солодкі ягідки? *(Тому, що дівчинка старанно доглядала за вишенькою.)*

— Але не тільки через це. Солодкими Оленці були ягідки ще й тому, що вирощені були власними руками. Пам'ятайте: те, що ви зробите своїми руками, до чого докладете своїх сил, вкладете свою душу, принесе вам більше радості, задоволення та смаку, ніж куплене в крамниці.

- Хто з вас допомагав своїм батькам в саду чи на городі?
- Які почуття викликала у вас така робота?
- Розкажіть, які дерева і кущі ростуть у вашому саду?
- Які овочі вирощують на вашому городі?
- Чи можуть вирости гарні фрукти та овочі, коли за ними не доглядати?
- Розкажіть, яку роботу треба проводити в саду?
- А яку роботу виконують на городі?

Робота з кросвордом «Садовий».

— Розгадуючи кросворд, вам треба буде пригадати, які дерева ростуть у саду. Якщо ви правильно впишете слова по горизонталі, то у виділеному вертикальному стовпчику прочитаєте назву дерева, яке посадила Оленка.

1. Плодове дерево із синіми овальними плодами.
2. Плодове дерево із солодкими жовтогарячими плодами.
3. Плодове дерево з великими жовтими солодкими плодами.
4. «Головне» дерево саду з великими червонобокими плодами.
5. «Сестра» вишні.

1	с	л	и	в	а				
2	а	б	р	и	к	о	с	а	
3		г	р	у	ш	а			
4	я	б	л	у	н	я			
5	ч	е	р	е	ш	н	я		

Ключове слово — *вишня*.

Підсумок заняття.

— Якою ви уявляєте собі дівчинку Оленку?
 — Що б ви хотіли сказати їй при зустрічі?
 — Запишіть у зошити слова, які б ви сказали Оленці, та намалюйте квіточку вишеньку або вишеньку з достиглими ягідками.

— Попросіть у батьків дозволу посадити в саду деревце, доглядajte за ним, а потім у класі розповісте, яким воно стало і які плоди на ньому вирости.

Батьківщина в нас одна. Казка «Три верби»

Мета: виховувати почуття патріотизму, гордості за свій народ; формувати почуття національної свідомості, любові до рідного краю, шанобливого ставлення до народних звичаїв та традицій; розвивати інтерес до історії, культури та побуту українського народу.

Хід заняття

На дошці — виставка ілюстрацій із зображенням українських пейзажів, серед яких обов'язково — ставок чи озеро з похиленими вербами над водою (репродукції з картин або художні фотографії). Звучить тиха лірична музика.

Читання вірша вчителем.

Солов'їна пісня

Одна Батьківщина
І двох не буває,
Місця, де родилися, —
Завжди святі.
Хто рідну оселю
Свою забуває,
Той долі не знає в житті.

У рідному краї
І серце співає,
Лелеки здалека
Нам весни несуть,
У рідному краї
І небо безкрає,
Потоки, потоки,
Мов струни, течуть.

Тут кожна травинка
І кожна билинка
Вигойдуть мрії
На тонких вітрах.
Під вікнами — мальви,
В саду — материнка,
Оспівані щедро в піснях.

(М. Бакає)

Бесіда.

- Про що прослуханий вами вірш?
- Як усе це можна назвати одним словом? (*Батьківщина.*)

Батьківщина — це земля, де ви народилися і зростаєте, де народилися і вирости ваші батьки, бабусі й дідусі. У кожної людини є своя маленька Батьківщина: будинок, вулиця, стежка до школи, ліс, річечка — у кожного своя; і є одна наша спільна Батьківщина — Україна. Україна — це безкраї поля Слобожанщини, тінисті

ліси Полісся, сади Криму, вугільні шахти Донбасу й квітучі вишні Полтавщини, це Дніпро-Славутич, який котить свої хвилі до теплого Чорного моря, це золотoverхі собори столиці нашої Батьківщини — Києва. З давніх-давен жили на землях України горді й роботящі люди. Вони завжди високо цінували свободу та боронили свою землю від поневолювачів.

Багато легенд, пісень і дум склав наш народ про свою Батьківщину і про її мужніх захисників.

Читання вчителем казки «Три верби».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

— Яким спочатку було озеро, біля якого жили працьовиті люди?

— Чому ці люди жили заможнo й щасливо?

— Як вони відпочивали після трудового дня?

— Якими були дочки старого коваля?

— Що вирішив зробити цар і повелитель усіх вітрів Суховій?

— Як люди боролися із Суховієм?

— Хто врешті пішов боронити озеро, коли всі люди були зовсім знеслені?

— Що побачили люди вранці?

— Що стало в українців оберегом від лихоліть?

— Які ще обереги нашого народу ви знаєте? (Калина, житні колоски, вишиті рушники і т. п.)

Робота з прислів'ями.

— Згадайте, які прислів'я про Батьківщину ви знаєте. Ми проведемо змагання знавців прислів'їв. Виграє той, хто останнім розкаже прислів'я.

У змаганнях можна використати такі прислів'я (учнів ознайомити з ними заздалегідь):

Людина без Батьківщини — що соловей без пісні.

Нема без кореня рослини, а нас, людей, без Батьківщини.

У рідній стороні і дим солодкий.

У нас такий край, що й під вишнею рай.
 Усяка пташка своє гніздо любить.
 Кожен кулик своє болото вихваляє.
 Дома і стіни допомагають.
 За морем хоч радість, так чужа, а вдома хоч і горе, так своє.
 Рідна земля і уві сні сниться.
 Рідна сторона — мати, а чужа — мачуха.
 За морем тепліше, а вдома світліше.
 На чужій землі і весна не в радість.
 Батьківщину, як і батьків, на чужбині не знайдеш.
 Хто за Батьківщину б'ється, тому подвійна сила дається.
 Краще смерть на полі, ніж жити в неволі.
 Нема оборони — заклюють і ворони.
 Батьківщина — мати, вмій за неї постояти.
 Хоробрість — сестра перемоги.

Зачитуючи прислів'я, діти намагаються пояснити їх значення (за допомогою вчителя). Прислів'я, яке сподобалося найбільше, записують у зошит (за вибором учнів).

Робота з кросвордом «Міста України».

Сьогодні ми попрацюємо з кросвордом «Міста України». Вписавши назви міст по горизонталі, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику назву нашої Батьківщини.

				1	С	У	м	и			
						2	К	а	н	і	в
				3	Х	а	р	к	і	в	
4	П	о	л	т	а	в	а				
				5	К	и	ї	в			
				6	Д	о	н	е	ц	ь	к
7	О	д	е	с	а						

1. Обласний центр на півночі Лівобережжя України.
2. Місто на березі Дніпра, де похований Т. Г. Шевченко.
3. Перша столиця України, обласний центр на Слобожанщині, друге за величиною місто України.

4. Обласний центр на Лівобережжі України, який славиться вишневиими садами.
 5. Місто-герой, столиця України.
 6. Місто на Донбасі.
 7. Місто-герой, обласний центр на березі Чорного моря.
- Ключове слово — *Україна*.

Хоровий спів.

Діти хором співають пісню про Батьківщину (дод. 5, с. 185).

Підсумок заняття.

— Сьогодні ми говорили про найдорожче, що є в кожній людині й у всіх людей разом, — про Батьківщину. Святий обов'язок кожного громадянина — любити й берегти свою Батьківщину, а якщо буде потрібно — то й захищати її від ворогів.

— Намалюйте ілюстрацію до казки «Три верби».

Учні малюють під звуки пісні «Де найкраще місце на землі» (муз. Ж. Колодуба, сл. Д. Павличка).

Без наук — як без рук. «Казка про Мудрого Вчителя»

Мета: сприяти розвитку пізнавальних інтересів і здібностей; виховувати повагу до вчителів і їх праці; формувати розуміння того, що школа — це основа знань, основа благополуччя всієї країни й окремої родини.

Хід заняття

Вступне слово вчителя.

Щоранку в усіх містах і селах діти, яким виповнилося шість років, поснідавши і взявши портфель з підручниками й зошитами, поспішають до школи. Біжать до школи жваві першокласники. Усі вони приходять до школи, щоб учитися, одержувати нові знання. А навіть дітям знання?

Узагальнення відповідей учнів.

Знання нам потрібні завжди. Скільки людина живе, стільки і вчиться. Без знань жодна людина не змогла б досягти своєї мети у виборі професії, не могла б прочитати цікаві книги...

— А ви коли-небудь задумувалися над тим, що б сталося, якби раптом зникли всі школи?

Читання «Казки про Мудрого Вчителя».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Якою була країна, де жили розумні і працьовиті люди?
- Чому життя у цій країні процвітало?
- Чому люди вирішили, що їм уже не потрібне навчання?
- Як сприйняли діти звістку про те, що вже не треба вчитися?
- Чому почало занепадати життя у процвітаючій раніше країні?
- Про кого в часи нужди та голоду згадали люди?
- Чим закінчується казка?
- Чи звернули ви увагу, що в казці одне речення повторюється кілька разів? Яке це речення?
- Чому автор кілька разів повторив саме це речення?

З давніх часів люди високо цінують працю вчителя. Про вчителя, про школу, про науку і про навчання написано безліч віршів і пісень, складено прислів'їв, знято багато фільмів. Дитина з нетерпінням чекає, коли їй виповниться шість років і щасливі батьки приведуть її до школи. Від того, як дитина буде навчатися, часто залежить її майбутнє. Послухайте, як чекають діти зустрічі зі школою.

Читання віршів про школу.

Учні заздалегідь вивчають відповідні вірші (дод. 1, с. 149–150).

Робота з кросвордом «Школа».

Ми розгадуємо кросворд «Школа». Якщо правильно запишемо всі слова по горизонталі, то у виділеному вертикальному стовпчику прочитаємо слово, дуже важливе для кожного учня.

1. У чому учні виконують письмові завдання?

1	з	о	ш	и	т	
		2	к	н	и	г а
		3	д	о	ш	к а
4	у	ч	и	т	е	л ь
		5	к	л	а	с

2. Що є найкращим помічником учня в навчанні?
 3. На чому пишуть крейдою?
 4. Хто навчає учнів у школі?
 5. Як називається кімната, в якій у школі проводять уроки?
- Ключове слово — *школа*.

Робота з прислів'ями.

Змагання між рядами або між командами: хто більше згадає прислів'їв про школу, про навчання, про науку.

Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.

Знання за плечима не носити.

Учиться в житті пригодиться.

Яке старання — таке й навчання.

Посмішиш — людей насмішиш.

За вченого трьох невчених дають, та й тих не беруть.

Вік живи — вік учиш.

Без муки немає науки.

Азбука — до мудрості сходинка.

Добре того вчити, хто слухає.

Не кажи, чого вчився, а кажи, що узнав.

Гарні знання ліпші всякого багатства.

Красний птах пір'ям, а людина знаннями.

Нерозумного вчити — що в бездонну бочку воду лити.

Не соромно не знати, соромно не вчитися.

Вчиш змолоду, під старість не будеш знати голоду.

Читання — найкраще навчання.

Поважай вчителя як своїх батьків.

Не кажи «не вмію», а кажи «навчусь».

Від науки міцніють і розум, і руки.

Підсумок заняття.

— Уявіть, що ви потрапили в країну, про яку слухали казку. Що б ви порадили її мешканцям? Запишіть свою пораду в зошиті. (*Варіант:* запишіть у зошит одне-два прислів'я, які найбільше сподобались.)

— Намалюйте ілюстрацію до казки. (*Варіант:* намалюйте свою школу, клас.)

Учні виконують завдання під звуки пісні про школу (дод. 5, с. 185–186).

**Лісова школа.
Казка «Чому в Зайця косі очі,
а в Журавля довга шия»**

Мета: формувати інтерес до навчання; виховувати любов до тварин; учити зіставляти вчинки героїв твору зі своєю власною поведінкою; розвивати почуття гумору.

Хід заняття

Вступна бесіда.

— Діти, як ви гадаєте, що потрібно для того, щоб успішно вчитися в школі?

(Відповіді учнів.)

Узагальнення відповідей учителем.

— Для успішного навчання потрібно щодня приходити до школи, уважно слухати пояснення вчителя, старанно виконувати всі завдання, вчити правила, багато читати.

А сьогодні ми заглянемо в незвичайну школу — лісову, а навчаються у ній різні звірята.

Читання казки «Чому в зайця косі очі, а в журавля довга шия».**Хвилинка осмислення прочитаного.****Обмін враженнями.**

— Чи сподобалася вам казка?

- Коли в лісовій школі починаються заняття?
- Хто навчається в лісовій школі?
- Чого навчає Мудра Сова своїх школяриків-звіряток?
- Чи були старанними учнями Зайчик – Довгі Вушка і Журавлик?
- Чим вони займалися, коли всі звірята навчалися?
- Як їм довелося писати контрольну роботу і що з того вийшло?
- Як ви думаєте, чого нас навчає ця казка?
- Давайте подумаємо, чи не зустрічаються серед нас такі «зайчики» і «журавлики»?

Конкурс на кращого читця.

До конкурсу діти готуються заздалегідь (дод. 1, с. 151–153).

– Про лісову школу написано багато казочок, віршів та баєчок. Зараз ми проведемо конкурс на кращого читця віршів на цю тему.

Робота з кросвордом «Лісова школа».

– Сьогодні ми працюємо з кросвордом «Лісова школа». Якщо правильно впишемо слова в горизонтальні рядки, то у виділеному вертикальному стовпчику прочитаємо, як називають учнів лісової школи.

					1	ш	к	о	л	а		
2	з	а	й	ч	и	к						
				3	с	о	в	а				
			4	б	і	л	о	ч	к	а		
				5	д	я	т	е	л			
			6	г	о	р	о	б	ч	и	к	и
				7	л	и	с	е	н	я		
8	в	е	д	м	е	ж	а	т	к	о		
	9	ж	у	р	а	в	л	и	к			

1. Як називається місце, де вчилися звірята?
2. Хто лінувався ходити до школи?

3. Хто навчав звірят у лісовій школі?
4. Хто був відмінницею в лісовій школі?
5. Хто в лісовій школі гарно рахував?
6. Хто гарно читав?
7. Хто запрошував: «Ходімо, зайчику, до школи»?
8. Хто сидів у лісовій школі на останній парті?
9. Хто разом із зайчиком гуляв біля озера і лякав жабенят?

Ключове слово — *школярки*.

Читання й обговорення вірша.

Добрий день, малята,
 Лісові звірята!
 Вчитель я — Лісовичок.
 Починаємо урок.
 В лісовому царстві,
 В нашім господарстві,
 Звірів є багато,
 Нічого й казати!
 Птиці і звірята
 Мають власні хати
 І порядки власні:
 І старі, й сучасні.
 Але, рідні звірі,
 Треба жити в мирі,
 Спокій зберігати,
 Стежку уступати.
 Біля водопою
 Бути не може бою.
 Будьте всі уважні,
 Чемні і поважні.

(*Н. Красоткіна*)

- Чого навчають у лісовій школі?
- Чи навчаємося ми того самого на наших заняттях?
- Подумайте, чого навчають нас твори, з якими ми сьогодні познайомилися.

Підсумок заняття.

- Якби ви розуміли мову звірят, що б порадили Зайчикові і Журавлику?
- Запишіть свою пораду в зошит і намалуйте ілюстрацію до казки.

**Без труда нема плода.
Казка «Як стати багатим»**

Мета: розвивати почуття поваги до людей праці; викликати прагнення сумлінно працювати; сприяти розвитку трудової активності; дати розуміння того, що тільки у праці можна досягти поставленої мети.

Хід заняття

Читання казки «Як стати багатим» учителем.**Хвилинка осмислення прочитаного.****Обмін враженнями.**

- Чи сподобалася вам казка?
- Чому Лисеня було невдоволене своєю хаткою?
- Кому заздрило Лисеня? Чому?
- Що порадила Лисеняткові мама?
- До кого спочатку пішло вчитися Лисенятко? Чим вони займалися з Бобром цілий день?
- Чого вчилося Лисеня в Крота?
- Чим займалася Білочка з Лисеням?
- Чому Лисеняті ні в кого не сподобалося?
- Що зрозуміло Лисеня?

Без праці не можна нічого досягти. Людина з дитинства повинна вчитися працювати, щоб досягти успіху в житті. Згадайте своїх батьків, які щодня працюють, щоб мати можливість купити для вас одяг, взуття, продукти харчування, іграшки тощо.

Бесіда про професії батьків.

Бажано заздалегідь підготувати виставку малюнків «Професії моїх батьків». Діти по черзі розказують усе, що вони знають про роботу тата чи мами.

Робота з прислів'ями.

(Прислів'я записані на дошці.)

*Земля хоч і годує,
Але й сама їсти просить.
Без діла жити —
Тільки небо коптити.
Хочеш їсти калачі —
Не сиди на печі.
Суди про дерево по плодах,
А про людину — по ділах.
Думай повільно, працюй швидко.
Коли гарно йде робота,
То і спати неохота.
Як є терпіння,
То буде і уміння.
За все братися —
Нічого не зробиш.
До чого душа лежить,
До того і руки прикладуться.
Який майстер, така й робота.*

— Прочитайте прислів'я, спробуйте пояснити їх значення. Найбільш цікаве, на ваш погляд, прислів'я запишіть у зошит.

Робота з кросвордом.

— Правильно відгадавши загадки кросворда і вписавши їх у клітинки, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику, що потрібне для того, щоб стати багатим.

1. Годинника не має, а час знає.
2. Стоїть хлопчик під пеньком,
Накрив голову брильком.

3. Не кущ, а з листочками,
Не сорочка, а зшита,
Не людина, а розмовляє.
4. В кожній господі
Я у великій пригоді,
А хто мене роздягає,
Той сльози проливає.
5. Його б'ють, а він не плаче,
Від удару тільки скаче.

			1	п	і	в	е	н	ь
		2	г	р	и	б			
3	к	н	и	г	а				
			4	ц	и	б	у	л	я
		5	м	'	я	ч			

Ключове слово — *праця*.

Підсумок заняття.

— Згадайте, про кого ми читали казку на початку заняття. Яку пораду ви дали б Лисеняткові, щоб воно могло стати багатим?

— Запишіть свою пораду в зошит і намалуйте ілюстрацію до прочитаної казки.

Давайте мріяти! Оповідання «Як приходять зима»

Мета: учити бачити прекрасне й святкове в повсякденному житті; виховувати любов до природи; сприяти формуванню естетичної культури; розвивати уяву.

Хід заняття

На початку заняття доцільно прослухати пісню «Сплять над озером ялинки» (муз. К. М'яскова, сл. В. Скомаровського). (Див. заняття «Радість спілкування з природою. Казка «Як Клен листочки загубив», с. 106–107.)

Вступна бесіда.

— Чи любите ви зиму? А за що ви її любите? Давайте згадаємо, чим нас радує зима.

Учитель узагальнює відповіді дітей, звертаючи особливу увагу на красу зимової пори.

— А чи замислювалися ви над тим, як приходять до нас зима? Іноді буває, лягаєш спати — на вулиці дощ, калюжі, низькі сірі хмари... А вранці прокинешся — подвір'я не впізнати: все біле, засніжене, іскриться та виблискує на сонечку, аж дивитися боляче, хочеться зажмуритись. Як же відбувається це дивне перетворення? Дізнатись про це нам, можливо, допоможе оповідання «Як приходять зима».

Читання вчителем оповідання.

(Бажано читати на фоні дуже тихої ліричної музики.)

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Про що розповіла вчителька на уроці?
- Як Оленка готувалася до зустрічі із Зимомою?
- Які дієства побачила Оленка за своїм вікном?
- Опишіть, якою побачила Оленка Зиму.
- Згадайте, яку сукню подарувала Зима Оленці.
- Що сталося, коли ніч закінчилася?
- Чи сподобався вам Оленчин сон?
- А ви коли-небудь бачили схожі сни?
- Учіться мріяти, вірити в диво, у справжнє чудо, і воно здійсниться. Треба тільки частіше спостерігати за природою, бо й сама природа — це найбільше диво, яке досі не розгадане людиною. Природа розкриває свої таємниці тільки спостережливим і добрим людям. Звичайно, Оленці просто приснився сон, але погодьтеся, як чудово бачити ось такі ніжні, чарівні сни!

Робота з кросвордом «Зимовий».

— Сьогодні ми розв'язуємо кросворд «Зимовий». Якщо ви його розв'яжете правильно, то у виділеному вертикальному стовпчику прочитаєте, хто танцював з Оленкою у хороводі.

					1	с	і	ч	е	н	ь	
2	г	р	у	д	е	н	ь					
			3	с	н	і	г	о	м			
			4	л	и	ж	а	х				
				5	з	и	м	а				
				6	с	а	н	ч	а	т	а	х
	7	я	л	и	н	к	а					
		8	л	ю	т	и	й					

1. Як називається перший місяць року?
2. Як називається перший місяць зими?
3. Чим вкривається взимку земля?
4. На чому діти люблять кататися взимку?
5. Як називається пора року, коли падає сніг?
6. На чому катаються діти з гірок?
7. Яке дерево взимку залишається зеленим?
8. Як називається останній місяць зими?

Ключове слово — *сніжинки*.

Конкурс на кращого декламатора вірша про зиму.

Діти готуються до конкурсу заздалегідь, вивчаючи вірші про зиму (дод. 1, с. 159, 161). Як варіант, можна, щоб вчитель сам прочитав учням вірші, попередивши, що слід звернути увагу на образність, на красу поетичного слова.

Підсумок заняття.

— Намалюйте ілюстрацію до прочитаного оповідання або прихід зими за власною уявою.

Буду я природі другом! Оповідання «Паперові квіти»

Мета: формувати естетичну та екологічну культуру; учити любити все живе на землі, берегти природу рідного краю, відчувати її красу; розвивати почуття прекрасного.

Хід заняття

Звучить пісня «Весняній настрій» (муз. В. Рубашевського, сл. М. Пляцковського).

Вступна бесіда.

- Які почуття викликала у вас, діти, ця пісня?
- Про що вона нам нагадала?
- Нарешті до нас прийшла весна — з теплими вітрами, дзвінками струмочками, з галасливими птахами, які повернулися з теплих країв до рідних домівок; з першими весняними квітами. Окрасою весни, звичайно ж, є квіти. Згадайте, які квіти навесні з'являються найпершими? (*Проліски.*)
- Проліски — це перші весняні посланці, які сповіщають про прихід весни. А потім розцвітають фіалки, конвалії, сон-трава.
- Ось як гарно пише про конвалії українська поетеса Марія Познанська у вірші «Конвалії» (дод. 1, с. 163–164).

Учитель читає вірш.

- У Марії Познанської є гарний вірш ще про одну квітку ромашку. Послухайте його. (*Учитель читає вірш «Ромашка» (дод. 1, с. 163)).*)
- Як ви думаєте, чому бджілка не дозволила зірвати ромашку?
- А тепер уявіть собі, що люди зірвали геть усі лісові квіти. Яким би став ліс? Чи захотілося б нам знову прийти до такого лісу?

Читання вчителем оповідання «Паперові квіти».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Куди ходили діти на останньому уроці?
- Про що вчителька попередила учнів?
- Що діти побачили в лісі?
- Що найбільше вразило дітей у весняному лісі?
- Чи бачили ви самі такі лісові галявини, які аж іскряться від розквітлих пролісків?
- З ким ви ходили до весняного лісу?

- Чи розповідали вам батьки, як треба поводитись у лісі?
- Чому Марійка вирізала ввечері квіти з паперу?

Читання вірша.

- А зараз послухайте вірш О. Пархоменка «Конвалії».

Весна лужок між липами
 Перлинами засипала,—
 Прибрала темнолистими
 Конваліями чистими.
 На липі зяблик ценькає,
 Тримаю квіти жменькою,
 Навіщо рвав — не відаю,
 Побавлюсь-бо й розкидаю!
 Лишив жмуток під липою,
 А сам ледь-ледь не хлипаю...
 Покривджені, зів'ялії,
 Простіть мене, конваліі!

- Які почуття викликав у вас цей вірш?
- Що, на ваш погляд, можна зробити, щоб милуватися квітами, не зриваючи їх?
- Звичайно, можна посадити конвалії, проліски та інші лісові квіти у себе в садку, біля під'їзду чи зробити клумбу на подвір'ї школи. Тоді не тільки ви, а й інші люди будуть милуватися квітами і згадувати добрим словом того, хто їх посадив.

Я посаджу берізоньку,
 Зелену та струнку,
 Нехай росте під сонечком
 У нашому гайку.
 Прийде весна теплесенька,
 Їй коси розплете —
 Нехай мала берізонька
 На радість всім росте!

(І. Волкуневич)

Бажано, щоб цей вірш прочитав напам'ять один з учнів.

Робота з афоризмами.

Великий російський письменник Лев Миколайович Толстой говорив: «Щастя — це бути з природою, бачити її, говорити з нею».

«Птахам дані крила, риbam — плавці, а людям, які живуть в Природі, — вивчення і пізнання Природи, ось їхні крила». (*Хосе Марті*)

(Афоризми можна замінити іншими (дод. 3, с. 175–177)).

Робота з кросвордом «Весняний».

— Сьогодні ми працюємо з кросвордом «Весняний». У горизонтальні рядочки треба вписати назви весняних квітів, тоді у виділеному вертикальному стовпчику ви прочитаєте назву пори року.

1	б	а	р	в	і	н	о	к											
				2	н	е	з	а	б	у	д	к	а						
		3	п	р	о	л	і	с	о	к									
4	т	ю	л	ь	п	а	н												
						5	ф	і	а	л	к	а							

1. Квітка, у якої стебла стеляться по землі, а квіти блакитного кольору.
2. Дрібненькі блакитні квіточки, які «просять, щоб їх не забували».
3. Перша квітка весни.
4. Квітка — окраса весняного саду, червоного або жовтого кольору.
5. Невеличкі весняні квіти фіолетового або бузкового кольору, які мають дуже приємний запашний аромат.

Ключове слово — *весна*.

Підсумок заняття.

— Чи сподобалася вам Марійка з прочитаного оповідання? Чому?

— Що б ви хотіли сказати їй при зустрічі?

— Запишіть у зошит свої побажання Марійці і намалюйте букет весняних квітів.

Діти виконують малюнок під музику П. Чайковського «Пори року. Весна». (*Варіант: «Вальс квітів» із балету П. Чайковського «Лускунчик».*)

Твори добро! **Оповідання «Як стати чарівником»**

Мета: розвивати в учнів бажання робити добро; виховувати почуття милосердя, любові й поваги до оточуючих; учити бачити й помічати тих, хто потребує допомоги.

Хід заняття

Читання вчителем оповідання «Як стати чарівником».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Про що вчителька читала казку?
- Які дива робив чарівник своєю чарівною паличкою?
- Про що мріяв Сергійко, слухаючи казку?
- Що порадила вчителька учням, щоб вони змогли зробити хоч маленьке диво?
- Кому допоміг хлопчик, коли повертався із школи додому?
- Чому мама, прийшовши ввечері з роботи, вирішила, що у квартирі побував чарівник?
- Подумайте, чи робили ви коли-небудь справи, за які вам дякували близькі люди, а може, й сторонні?
- Що ви відчували в цей час?
- Як ви думаєте, чому людина відчуває радість від того, що вона робить комусь добро?

Робота з прислів'ями.

На дошці написані прислів'я (дод. 2, с. 173–175).

- Прочитайте прислів'я, спробуйте пояснити їх значення. (*Учні по черзі читають прислів'я, пояснюють за допомогою вчителя значення кожного з них.*)

— Прислів'я, яке вам сподобалося найбільше, запишіть у зошит.

Робота з кросвордом «Тварини».

— Зараз ми розв'яжемо кросворд. Нам треба відгадати загадки про тварин, назви яких зашифровані у цьому кросворді. А вони підкажуть нам, що треба робити, щоб стати чарівником.

	1	д	я	т	е	л
2	с	о	в	а		
3	ж	а	б	а		
4	к	р	і	т		
5	к	о	з	а		

- Вірно людям я служу,
Їм дерева стережу,
Дзьоб міцний і довгий маю,
Шкідників ним добуваю.
 - Уночі гуляє,
А вдень спочиває,
Має круглі очі,
Бачить серед ночі.
 - У зеленому жакеті
Галасує в очереті,
Хоч і плавати мастак,
А не риба і не рак.
 - Маленький, горбатенький,
Все поле перерив.
 - З рогами, а не бик,
Доять, а не корова,
Кору здирає, а кошиків не плете.
- Ключове слово — *добро*.

Підсумок заняття.

— Так що ж треба в житті робити, щоб бути трішечки чарівником?

— Запишіть свій висновок у зошит і намалюйте ілюстрацію до прочитаного оповідання.

Як боротися з лінощами? Оповідання «Перший день канікул»

Мета: виховувати повагу до батьків, бажання їм допомагати; формувати вміння робити самоаналіз поведінки, вміння побачити негативні риси своєї поведінки і вчитися корегувати її.

Хід заняття

Читання оповідання «Перший день канікул» учителем.

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Як провів Владик перший день канікул?
- Про що його попросила ввечері мама?
- Як ви думаєте, чому Владик не виконав мамине прохання?

Виберіть правильну, на ваш погляд, відповідь:

- а) він дуже стомився за день;
- б) у нього боліли ніжки;
- в) він не любить свою маму;
- г) він просто ледар.

– Хто, на вашу думку, більше стомився — мама під час роботи чи Владик під час розваг на вулиці?

– Як тато запропонував провести вихідний день?

– Чому він змінив свої плани?

– Чому Владик вийшов з-за столу, не допивши чай?

– Як ви гадаєте, чи зміниться поведінка хлопчика після цього випадку?

Читання вірша вчителем.

Я їм про Хому, а вони про Ярему

Мама каже:

– Годі спати,

Вже давно пора вставати.

Всі, хто спали, повставали,

Тільки ми одні проспали.

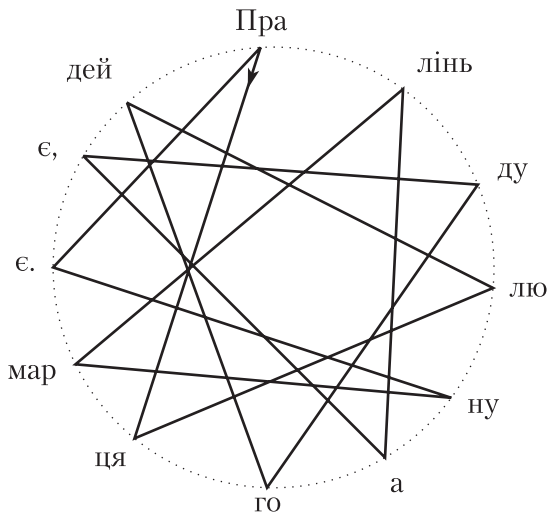
Сором! Сором! Мій синок
Запізнився в дитсадок.
Каже син:
— Ой, ой, матусю!
Я ще сплю і не проснуся,
Не будіть, я подивлюся
Дивний сон-мультиплікат,
Сон про зайця і вовка,
А в садочок, люба нене,
Ви сходіть самі, без мене.
— Ну й ледащо! Ну й нечема!
Що за сплюх! Невже Ярема?
— Не Ярема, а Хома.
А Хоми у нас нема,
В нас Ярема. А Ярема —
З найчемніших чемів чема.
Наш Ярема... Він такий у нас!
Та він!..
Про Ярему я окремо розповім.
Мама каже:
— Ой, не гайся,
Поскоріше одягайся.
Та не одягай, синочку,
Задом наперед сорочку,
Не виверни, не вдягни
Через голову штани.
Каже син їй:
— Ну, й смішні!
Напридумали штанів,
Та сорочок, та вдяганок...
Воловодься цілий ранок,
Одягайся, роздягайся,
Та взувайся, та не гайся.
І щодня, щодня те саме,
Все те саме до нестями,
Мов не може чоловік
Одягнутись раз на рік.
(І. Світличний)

- Кого вам нагадав герой цього вірша?
- Він ледачий чи роботящий? Доведіть свою думку.
- Чи траплялися з вами такі випадки?

– Якщо траплялося так, що ви не виконували прохання мами чи бабусі, то ще є час усе виправити. Пам'ятайте, що ваші батьки зранку до вечора працюють для того, щоб забезпечити ваше щасливе життя, щоб порадувати вас новою іграшкою чи якимсь подарунком.

Робіть і ви подарунки своїм рідним. Пам'ятайте, що для батьків найкращий подарунок – лагідні, слухняні, люблячі, роботящі діти. Учїться змалечку любити й поважати батьків, тоді і ваші діти в майбутньому будуть поважати вас.

Робота з прислів'ям.

- Знайдіть ключ до лабіринту і прочитайте прислів'я. (*Праця людей годує, а лїнь марнує.*)
- Як ви розумієте його значення?

Підсумок заняття.

- Запишіть у зошити пораду Владикові. Намалюйте, як ви допомагаєте вдома мамі чи бабусі.

Риси характеру людини. Зазнайство. «Казка про Півника»

Мета: формувати вміння робити самооцінку своїх вчинків; розвивати почуття колективізму; учити бачити негативні прояви поведінки і вчитися корегувати її; виховувати скромність.

Хід заняття

Читання вчителем «Казки про Півника».

Хвилинка осмислення прочитаного.

Обмін враженнями.

- Чим гордився Вадик?
- Як ви думаєте, чому тато вирішив розповісти синові саме «Казку про Півника»?
- Які спільні риси характеру ви помітили у Вадика і Півника?
- Чи зміг би Вадим перемогти у змаганні самотужки?
- Як ви гадаєте, чия насправді заслуга в перемозі?

Робота з прислів'ями.

(Прислів'я записані на дошці.)

— Прочитайте прислів'я і виберіть з них те, яке найбільше підходить до змісту прочитаного оповідання. Запишіть його в зошит.

Високо літати, та низько падати.

Хотіла синиця море запалити. Море не запалила, а шуму наробила.

Розумна голова, та дурневі дісталась.

Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця.

Не хвались сам, чекай, поки люди тебе похвалять.

Робота з кросвордом.

— Зараз ми розгадаємо кросворд, у якому зашифровані герої казок. А ці герої підкажуть нам, з якою рисою характеру повинна боротися кожна вихована людина.

1	к	о	з	а															
2	р	у	к	а	в	и	ч	к	а										
			з	з	а	є	ц	ь											
			4	с	н	і	г	у	р	о	н	ь	к	а					
			5	М	а	л	ь	в	і	н	а								
			6	д	ю	й	м	о	в	о	ч	к	а						
7	к	о	л	о	с	о	к												
			8	к	о	т	и	к											
						9	в	о	в	к									
10	к	о	л	о	б	о	к												

1. Хто скаржився діду на те, що її погано доглядають, не годують і не напувають? (*Коза, казка «Коза-дереза».*)
2. У якій казці жили дружно мишка-норушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик та кабан-іклан? (*Казка «Рукавичка».*)
3. Кого перехитрив Їжак у змаганнях із бігу? (*Зайця, казка «Заєць та Їжак».*)
4. Як звали героїню казки, яку взимку виліпили дід та баба, а навесні вона розтанула? (*Снігуронька, казка «Снігуронька».*)
5. Хто проводив уроки для Буратіно? (*Мальвіна, казка «Золотий ключик».*)
6. Як звали малесеньку дівчинку, яка потрапила в нірку до польової миші і врятувала від холоду ластівку? (*Дюймовочка, казка «Дюймовочка».*)
7. Що знайшов Півник із казки «Півник та двоє мишенят»? (*Колосок.*)
8. Хто врятував півника від лисиці, яка попросила його виглянути з віконця? (*Котик, казка «Котик та Півник».*)
9. Кого зустріла в лісі Червона Шапочка? (*Вовк, казка «Червона Шапочка».*)
10. Як звали героя казки, який вихвалявся, що він від усіх утік, а його з'їла лисичка? (*Колобок, казка «Колобок».*)

Ключове слово — *азнайство.*

Підсумок заняття.

- Про яку рису характеру ми сьогодні дізналися?
- Чому не можна поводитись так, як повівся Вадик?
- Згадайте, чи не було у вашому житті випадку, коли ви повелися так само?
- Як би ви тепер вчинили в тій ситуації?
- Що б ви могли порадити Вадика, якби з ним зустрілися?
- Запишіть свою пораду в зошит і намалюйте ілюстрацію до прочитаного оповідання.

Чи вміємо ми ходити в гості?

Казка «Подарунок для Зайчика»

Мета: сприяти формуванню культури спілкування; виховувати тактовність; ознайомити з основними правилами поведінки в гостях.

Хід заняття

Вступна бесіда.

- Які свята вам подобаються найбільше?
- Чому вам подобається святкувати дні народження?
- Згадайте, які подарунки вам дарували на день народження батьки, друзі, родичі?
- А які подарунки ви дарували на день народження близьким людям?
- Як ви вважаєте, яким має бути подарунок?

Читання казки «Подарунок для Зайчика».**Хвилинка осмислення прочитаного.****Обмін враженнями.**

- До кого звірі збиралися в гості?
- Пригадайте, які подарунки приготували звірі зайчикові?
- Як Зайчик приймав дарунки?
- Чому принесені подарунки не радували іменинника?

- Якому подарунку зрадів Зайчик? Чому?
 - Які ще подарунки можна було подарувати Зайчику?
 - Чи дарували вам подарунки, які вам не подобалися? Як ви при цьому поводитися?
 - Як треба вибирати подарунок, коли ви збираєтеся в гості?
- Що головне в подарунку?

Висновок.

Робота з «Правилами поведінки в гостях» (дод. 4, с. 179–185).

Робота з кросвордом.

– Вписавши правильно слова в горизонтальні рядки, ви прочитаєте у виділеному вертикальному стовпчику, якому подарунку зрадів Зайчик.

1	В	е	д	м	і	д	ь	
		2	Б	о	б	е	р	
			3	К	р	і	т	
4	В	о	в	к				
		5	С	о	в	а		
6	Л	и	с	и	ч	к	а	
7	К	а	б	а	н			
8	Б	і	л	о	ч	к	а	
			9	Ч	а	п	л	я

1. Хто приніс у подарунок Зайчикові меду?
2. Хто приніс велику колоду?
3. Хто приніс імениннику корінців і черв'ячків?
4. Хто подарував обгризену кістку?
5. Хто подарував засушену ящірку?
6. Хто приніс пір'їну з півнячого хвоста?
7. Хто пригостив Зайчика жолудями?
8. Хто приніс подарунок, який найбільше сподобався імениннику?
9. Хто подарував Зайчикові рибку?

Ключове слово – *морквинка*.

Підсумок заняття.

— Звірі, підбираючи імениннику подарунок, думали тільки про себе, про свої смаки, через це і подарунки їхні були недоречними, вони не принесли радості імениннику. Тільки Білочка пригадала, що любить Зайчик, тому вибрала гарний подарунок.

Пам'ятайте, подарунок повинен порадувати іменинника, а не вас. Якщо ви правильно виберете подарунок, то його дарування принесе втіху і вам, адже є таке прислів'я: «Подарунки приємно одержувати, а ще приємніше дарувати».

— А тепер намалуйте в зошиті той подарунок, який ви б хотіли одержати на свій день народження. І запишіть, які найцікавіші подарунки ви дарували своїм друзям.

Додатки

Додаток 1. Вірші

Батьківщина в нас одна

Солодка земля

Босоніж стежка побіжить
Левадою в городи...
Як любо тут, як славно жить —
Серед цієї вроди.

Кохаю край наш дорогий,
Що зветься Україна.
Вітчизні хочу я своїй
Зрости достойним сином.

Є в світі зваби немалі,
Цікава стежка кожна,
Але до рідної землі
Збайдужитись не можна.

Люби, шануй, піднось до зір
Її пісні і мову.
Нема солодшої, повір,
За неї, пречудову.

(В. Коломієць)

Батьківщина

Зацвітає калина,
Зеленіє ліщина,
Степом котиться
Диво-луна.

Це моя Україна,
Це моя Батьківщина,
Що, як мама і тато,
Одна!

(А. Камінчик)

Чом у тебе очі сині?

— Чом у тебе очі сині? —

Хтось мене питався.

— Я родивсь на Полтавщині,

В Ворсклі я купався!

— А чому ти білочубий? —

(Що мені робити?!)

— Я ж ходив із батьком влітку

Пшениці косити.

— А чому такий веселий?

— Та проста причина:

Я ж казав, що в нас плаксивих

Не було в родині.

(Б. Олійник)

Можна вибрати друга

І по духу брата,

Та не можна рідну

Матір вибирати.

За тобою завше

Будуть мандрувати

Очі материнські

І білява хата.

І якщо впадеш ти

На чужому полі,

Прийдуть з України

Верби і тополі,

Стануть над тобою,
Листям затріпочуть,
Тугою прощання
Душу залоскочуть.

Можна все на світі
Вибирати, сину,
Вибрати не можна
Тільки Батьківщину.

(В. Симоненко)

Я все люблю в своїм краю,
Криницю,
Звідки воду п'ю,
Та повні гомону ліси,
Та дзвони срібної роси.

Я все люблю
В своїм краю:
Ось під веселкою стою,
Ось дощ веселий напоїв
Тужавий колос житніх нив.

Я все люблю в своїм краю:
Найбільше —
Матінку свою
Ласкаву, радісну,
Єдину...
Люблю, як сонце,
Батьківщину.

(М. Сингаївський)

Наша хата

Я люблю свою хату,
І подвір'я, й садок,
Де і сонця багато,
І в жару холодок.

Тихо й затишно. Квіти
 Біля хати цвітуть,
 І невтомно все літо
 Бджоли в цвіті гудуть.
 Все для мене тут рідне:
 Стіни — білі, як сніг,
 І віконце привітне,
 І дубовий поріг.
 І ряденця строкаті,
 Й рушники на стіні,
 Навіть дим в нашій хаті
 Рідно пахне мені.

(І. Гнатюк)

Матуся, сім'я, родина

Я матусю дожидаю
 Поглядаю, поглядаю
 У вікно частенько,
 Дожидаю, дожидаю
 Із роботи неньку.
 І на кухні, і в світлиці
 Підмела, прибрала,
 І водиці із криниці
 Два відра набрала.
 І посуду перемила —
 Буде рада ненька.
 Прийде, скаже:
 — Ти втомилась,
 Відпочинь, рідненька!

(О. Пархоменко)

Любій мамі

Мамо, настала весна,
 квітне верба запашна,
 річка в долині синіє.

Мамо, настала весна,
пташечка в полі співає,
пісня її чарівна
сонечко вранці стрічає.

Мамо, настала весна,
квітів нарвали ми з татом
там, де поляна ясна,—
в тебе ж веснянее свято!

(Б. Грінчак)

Подарунок мамі

З Восьмим березня, мамо, із святом!
З любим святом весни і пісень!
Ми для тебе сьогодні із татом
Подарунок шукаєм весь день.

І ніяк ми не знайдем нічого,
І не можемо вибрати — який?
Ти ж бо гідна дарунку такого,
Що лиш в казці бува золотій!

Ми купили вже квітів багато
І шкатулку з намистом рясним...
Та усе нам здається із татом —
Не таким, не таким, не таким.

Мама й каже: — Я знаю, я знаю,
Що було вам не легко... А втім,
Я від вас подарунок вже маю
І цілком задоволена ним.

Ні, його не купити за гроші,
Не підлеглий він жодній ціні...
Що такі ви у мене хороші —
Це найкращий дарунок мені!

(В. Бичко)

Пісня про матір

Посіяла людям літа свої,
літечка житом,
прибрала планету,
послала стежкам споришу,
навчила дітей, як на світі
по совісті жити,
зітхнула полегко —
і тихо пішла за межу.
— Куди ж це ви, мамо? —
сполохано кинулись діти,
— Куди ви, бабусю? —
онуки біжать до воріт.
— Та я недалечко...
де сонце лягає спочити.
Пора мені, діти.
А ви вже без мене ростіть.
— Та як же без вас ми?
Та що ви намислили, мамо?
— А хто нас, бабусю, у сон
поведе по казках?
— А я вам лишаяю всі
райдуги із журавлями,
і срібло на травах,
і золото на колосках.
— Не треба нам райдуг,
не треба нам срібла і злота,
аби тільки ви нас чекали
завжди край воріт.
Та ми ж переробим
усю вашу вічну роботу,—
лишайтесь, матусю,
навіки лишайтесь. Не йдіть!
Вона посміхнулась,
красива і сива, як доля,
махнула рукою — злетіли

у вись рушники.
 — Лишайте щасливі! —
 і стала замисленим полем
 на цілу планету,
 на всі покоління й віки.

(Б. Олійник)

Дарунки для мами

Я мамі хмаринку
 Дістану із неба
 Щоб дощ — під рукою,
 Коли його треба.
 І вітру, що в кованій
 Схований скриньці,
 З ключем чарівним
 На шовковій шворинці.
 Хай пахощі вітер
 Несе по роздоллі,—
 Зрадіє матуся,
 Працюючи в полі.
 А на цукроварні очисні
 Збудую споруди,
 І риби у річці
 У нашій прибуде.
 За працю матуся
 Мені аж дві жмені
 Найкращих цукерок
 Насипле в кишені.

(В. Луцук)

Мати

Як добре нам жити і знати,
 І вірити, друзі, весь час,
 Що кращого слова, як мати,
 Немає у світі для нас.

Воно — ніби сонця усмішка,
 Неначе дитини привіт,
 Як перші санчата і книжка,
 З якої побачили світ.
 Те слово — утіха єдина,
 Мов сонця ясний промінець,
 Його промовляє дитина
 І в давнім поході боець.
 Із ним веселіше нам жити,
 Бо матір'ю в ріднім краю
 Усі — і дорослі, і діти
 Назвали Вітчизну свою.

(О. Жолдак)

Мати

Я прокидаюся рано —
 Й зразу, хоча не встаю,
 Тільки зпросоння погляну,
 Бачу матусю свою.

Мати — досвітня пташинка,
 З досвітку віч не зімкне,
 Ходить по хаті навшпиньки,
 Щоб не збудити мене.

Мати — то сонечко рідне,
 Сонечко ясне, земне,
 Слово її заповітне
 Гріє і живить мене.

(А. Костецький)

Все починається з мами

Можна у світі чимало зробити:
 Перетворити зиму на літо,
 Можна моря й океани здолати,
 Гору найвищу

Штурмом узяти,
Можна пройти
Крізь пустелі та хащі...
Тільки без мами
Не можна нізащо.
Бо найдорожче
Стоїть за словами:
«В світі усе
Починається з мами!»

(І. Гнатюк)

Любій матусі

Гарна ти, матусю,
Люба дуже, мила!
Ти мене ще змалку
Звичаю навчила.
І щодня навчаєш,
Як любить родину,
Мову нашу гарну,
Рідну Україну.
Буду українка,
Як і ти, матусю,
І за ту науку
Я тобі вклонюся.

(К. Перелісна)

Наша мати

Мати наша, мати,
як голубка сива,
Крильцями любові
усіх нас прикрила.
Мати наша мати,
як сонечко ясне,
Цілий день нам світить
і в нічку не гасне.

Мати наша, мати,
як сонечко з неба,
В день і в нічку знає,
чого дітям треба.

(М. Підгірянка)

Дідусеві рани

Знов на осінню непогоду
У дідуся щемить плече.
— Це пам'ять про дніпровську воду
І досі так мені пече.

Дідусь примружився й ласкаво
Мене до себе пригорнув.
— А тут, в коліні, з-під Варшави
Гарячий спомин про війну.

— А це? — питаю. І пустого
Торкаюсь рукава на мить.
— А це — рейхстаг... Та це нічого,
Давно мені вже не болять.

І він всміхається, веселий:
Зате тепер щасливі дні!
А рани, рани дідусеві
Болять сьогодні і мені.

(П. Бондарчук)

Затишно дітям в пазусі казок

Затишно дітям в пазусі казок.
Отак би й слухав про царя Салтана
Або про те, як весело козак
Обманював турецького султана.
Про карих коней з полуменем грив,
Про чаклуна, що все на світі може,
І хто б там що кому не говорив,
А згине зло і правда переможе!

Той у яги царівну відбере,
 Той кам'янисте поле переоре.
 Коцій безсмертний непремінно вмере,
 І всі безглуздя розум переборе.
 Лише борись, а щастя не втече.
 Не схаменешся — півжиття позаду.
 І день, і ніч, і тисячі ночей...
 Спасибі вам за цю Шехерезаду.

(Л. Костенко)

Вперше до школи

Скоро я піду до школи

Скоро я піду до школи,
 От зберуть врожай із поля,
 Повезуть на трудодні —
 Значить, в школу час мені.
 А сестричці ще не час,
 Бо вона маленька в нас —
 Не запишуть в перший клас.
 От і журиться сестричка,
 Що вона ще невеличка.
 Я кажу їй: «Не журись,
 Сам маленьким був колись».

(М. Стельмах)

День такий знаменний

Закінчилось літо,
 Покосили ниви,
 У садах допіли
 Яблука і сливи.
 Вересень малечу
 В класи зазива...
 День такий знаменний
 Раз в житті була!

Хлопчики й дівчатка
Дуже поспішають.
У просторих класах
Парти їх чекають.
Подивіться, друзі:
Форма в нас нова!
День такий знаменний
Раз в житті бува!
Перший день навчання
У містах і селах.
Світить нам привітно
Сонечко веселе.
Все навкруг сміється,
Все навкруг співа:
День такий знаменний
Раз в житті бува!

(Грицько Бойко)

Школа

Школо наша, школо,
Приголуб нас, мила,
Пригорни усіх нас,
Як голуб, під крила.
Ти нас всіх научиш,
Як у світі жити,
Як зло оминати,
А добро чинити.
Бджілоньки — на квіти,
Дігоньки — до школи,
Там збирають мудрість,
Як мед у полі бджоли.

(М. Підгірянка)

Лісова школа

Як зайчатко з їжаком гнались в лісі за жуком

Зайчата вранці йдуть до школи,
Несуть в портфелях букварі.
І не запізняться ніколи
Ці довговухі школярі.

Стрибайчик теж виходить з дому,
Як і усі малі зайці,
Він у костюмчику новому
І в чистім білім комірці.

Біжить зайча по лісу швидко,
Щоб не спізнитись на урок,
Коли це раптом хтозна-звідки
Іде назустріч їжачок.

Ніяких зошитів чи книжки
Чомусь немає в їжака.
Він на травинці, як на віжках,
Веде рогатого жука.

— Ого, який жучище в тебе!
А що ти хочеш з ним робить?
— Цього жука привчити треба,
Він буде возика возить!

— Держи, лови! — Книжки зайчачі
Розсипалися по землі.
Біжать, гукають нетерпляче,
Підстрибують приятелі.

Та жук, нарешті, скинув пута,
Помчав, мов куля, через яр...
І про книжки свої забуті
Аж тільки тут згадав школяр.

— Ой! — скрикнув він, —
Котра година?!

Ми запізнались на урок!
 — Та я ходжу на другу зміну! —
 Недбало каже їжачок.

Крутнувся він на одній ніжці,
 Не став на зайчика чекать,
 І геть подався по доріжці
 Нової забавки шукать.

Стрибайчик, весь брудний, подертий,
 З'явився на шкільнім дворі,
 Коли вже на урок четвертий
 Ішли з перерви школярі.

Ой, сором зайчику малому!
 Лунає сміх з усіх кутків,
 А вчитель каже: — Йди додому
 І не вертайся без батьків!..

Напевно, вам шкода зайчати?
 Але, по правді, як-не-як,
 Хто в цій пригоді винуватий?
 Авжеж, не жук і не їжак!

(Н. Забіла)

Джмелик учитесь читати

— Жу-жу-жу! Жу-жу-жу!
 Я слова всі розбуджу!
 — Хто це, хто
 Гуде отак,
 Мов заводиться літак?
 Може, в шапці-невидимці
 Хтось гасає по стежинці?
 — Ні! Це вчуся я читати! —
 Джміль говорить волохатий. —
 Бо ж казало шпаченя,
 Що солодкий мед — знання.
 Щира правда!

Як читаю —
 То немовби мед збираю!
 (В. Каменчук)

Солов'ятко вчиться співати

У гніздечку татко
 Вчить співати солов'ятко:
 — Нумо, синку, вдих —
 Тьох! —
 Потім каже мама:
 — Треба вивчить гаму. —
 Солов'я мале
 Вчиться залюбки:
 Тіу-тіу-тьох!
 Тато й мама сіли,
 Слухають удвох:
 Тіу-тіу-тіу-тіу,
 Тіу-тіу-тьох!

(М. Сулима)

Праця людину годує, а лінь марнує

Посадимо гай

Щоб красувався рідний край
 В зеленому гіллі,—
 Посадим на горбочку гай,
 Сосну й дубки малі!
 Високі стануть дерева,
 Підіймуться до хмар.
 У гаї житимуть сова,
 Зозуля і шинкар.
 Тут зйдуть проліски ясні,
 Фіалки і розмай.
 Розквітне ними навесні
 Увесь зелений гай.

Протопче лиска тут сліди
 Прискаче й зайчик сам...
 І люди, що прийдуть сюди,
 Спасибі скажуть нам.

(М. Познанська)

Зернятко

В землю я посівав
 Зернятко ласкаве,
 І нагріло землю
 Сонечко яскраве.
 Звідусіль постукали
 Радісні дощі:
 — Як живеш там, зернятко?
 Гей, виходь мерщій!
 Вийшов замість зернятка
 Колос молодий,
 Під дощем умився він
 І напивсь води...
 Дивиться-дивується
 Сонце з висоти:
 — Любе, миле зернятко,
 Та хіба ж це ти?

(С. Довженко)

Хліборобом буду я!

Літо, літо, літечко!
 Вже достигло житечко,
 І пшениця, і ячмінь,
 Золотіє далечінь.
 Я у поле вибігаю,
 Свого тата виглядаю.
 Поле, наче океан.
 Де мій тато? Де комбайн?
 Враз із балки виринає

Корабель степів безкраїх.
 Я радію, я сміюсь:
 За штурвалом — мій татусь.
 Здрастуй, тату!
 Здрастуй, поле!
 Як чудово тут навколо!
 Золотом дзвенить врожай,
 Буде добрий коровай!
 Я із гордістю дивлюся
 На зерно і на татуся.
 Бо ж, як він і вся сім'я,
 Хліборобом буду я.

(І. Чопей)

Одна-єдина диня

Скопав я грудку
 сам-один
 в городі біля тину.
 Хотів зростить
 багато динь —
 зросла ж одна-єдина!
 Та ласував
 я не один,
 а вся наша родина.
 І всі хвалили,
 як один,
 мою єдину диню!

(Н. Забіла)

Маленька господиня

Хоч на зріст
 Я ще маленька,
 В мене й кіска
 Ще тоненька,
 Та робити дещо вмю,—

Ось тарілочку помию.
Ось кімнату замітаю,
Вранці квіти поливаю.
Всього я сама навчусь,
Бо роботи не боюсь.
Я матері допомагаю:
Пил із меблів витираю.
А як звариться обід,
Підготую все як слід.
Принесу з комори мамі
Капустинку з бурячками.
А як прийде із заводу
Тато мій, поставлю воду,
Мило й щіточку подам,
Ну, а вмийтеся він сам.

(О. Журлива)

Помічниця

Є у мамі доня,
Гарна, білолиця.
Є у мамі доня —
Леся-помічниця.
Устає раненько,
Підмете чистенько,
Ще й до мамі каже:
— Відпочиньте, ненько!
Посуд я помию,
Гарно стіл накрию,
Тільки борщ зварити
Я ще не вмію.

(О. Стрілець)

Про мімозу

Хто це там заліз по вуха
Під велику ковдру з пуху?
Хто на подушках м'якеньких
В ліжку снідає завжди,
І насилу врешті вставши,
Щоб помити кінчик носа,
Просить теплої води.
...Хто ж такий це? І чому
Тягнуть валянки йому,
Ще й на хутрі рукавиці,
Щоб він часом не замерз,
Хоч і сонце стало гріти,
Хоч надворі тепле літо?
Чи він їде в край північний,
Де сніги та лід одвічний?
Ні!
Ви уважніш придивіться:
Це звичайний хлопчик Вітя,
Мамин Вітя, татів Вітя,
Із квартири номер шість.
А чому?
А все тому,
Що ледь він розплющить очі —
Ставлять градусник йому,
Одягають і взувають,
І чого він схоче — все
Кожен зразу принесе!
І не зможе він ніколи
Стати смілим моряком,
Трактор вивести у поле,
Керувати літаком.
Боячись дощу й морозу,
В тата й мами на виду,
Він росте, мов та мімоза
В ботанічному саду!

(С. Михалков)

Я майструю

У скриньці гвіздки спочивали,
 Під лавкою дощечки спали.
 Я вибрав рівненькі, гладенькі шматки,
 Забив молотком там, де треба, гвіздки,—
 І вийшов у мене маленький стілець.
 Бабуся всміхнулась мені:

— Молодець!
 Посидить рідненька
 На стільчику тому
 І скаже:
 — Твій стільчик
 Прогнав мою втому.
 І буде з ним гратися
 Меншенький братик.
 Похвалять за це
 Мене мама і тато.

(В. Багірова)

Білочка восени

На гіллячках, на тоненьких,
 Поки день ще не погас,
 Сироїжки та опеньки
 Білка сушить про запас
 Так нашпилює охайно,
 Так їх тулить на сосні
 І міркує: а нехай-но
 Ще побудуть тут мені!
 Поки дні іще хороші,
 Поки є іще тепло,
 А як випадуть пороші,
 Заберу їх у дупло.
 Буде холодно надворі,
 Сніг посиплеться з дубів,
 Буде в мене у коморі

Ціла в'язочка грибів.
 Але білочці не спиться.
 Дятел тукає тук-тук!
 Щоб не вкрала їх лисиця
 Або хитрий бурундук.

(Л. Костенко)

Про ввічливість і культуру

Сашко

В трамваї переповненім
 Сашко з м'ячем сидить,
 А біля нього згорблений
 Старий дідусь сидить.

Хтось до Сашка звертається:

— Чи вас у школі вчать,
 Як місце дати старшому,
 Як старших поважать?

— Та вчать,— Сашко відказує,—
 Але у дану мить
 Розпочались канікули
 І нас ніхто не вчить!

(Грицько Бойко)

Наш друг природа

Зима

Дорога біла стелиться,
 І краю їй нема.
 Сніжок мете. Метелиця.
 Прийшла до нас зима.

Льодком тоненьким скована
 Спинилася ріка.

Повита тихим сном вона,
Весняних днів чека.

І ліс дріма. Безлистою
Верхівкою поник.
Над ним пісні висвистує
Лиш вітер-сніговик.

(В. Бичко)

Журавлі летять

Журавлі летять, курличуть,
Шлють останнє «прощавай».
Літечко з собою кличуть,
Забирають в теплий край.

Ой, як жалко мені літа
І журавликів моїх!
Та не буду я тужити,
Бо весною стріну їх.

(М. Познанська)

Осінь

Коли вона загляне в сад —
Наллється соком виноград,
І різні яблука ренет
Солодкі стануть, наче мед.

Коли огляне баштани —
Надмуться гордо кавуни
І запишається в хустках
Товста капуста на грядках.

Як помандрує по гаях
З чарівним пензлем у руках —
Все розмалює на путі,
Берези стануть золоті!
І ми їй уклінно просим:

— Заходь у гості,
Щедра осінь!

(І. Кульська)

Перший сніг

Голуби злетілися біленькі,
Мабуть, хтось їм хліба накришив,—
То вночі пройшов сніжок легенький
І усе довкіл запорошив.

Не спурхне сніжок цей голубами,
Як весняне сонце припече,
Він струмком зів'ється між горбами
І в далеке море утече.

(ІІ. Воронько)

Віночок

Сніжний віночок спітає зима,
Такий, що не можна й наміряти.
Йду я тихенько, немов крадькома,—
Жалко віночок розвіяти.
Хай хоч погляну в люстерко: який?
Тільки ввійшла я до хати,
Став той віночок вологий, липкий,
З хустки почав опадати.
Глянула в люстро —
Віночка нема...
В хаті стою і сумую,
А у віконце сміється зима:
— Вийди, новий подарую!

(ІІ. Воронько)

Осінь

Ось я за сосною,
 Ось і листя в'яне...
 Осінь я... За мною
 Йдуть густі тумани.
 Осінь я. Осоння
 Листям засипаю.
 Осінь... Трави сонні
 Долу нагинаю.
 Ранками імлиста,
 Вдень — як позолота.
 Обриваю листя —
 Це моя робота.

(А. М'ястківський)

Осінь

Ніби притомилось
 Сонечко привітне,
 У траві пожовклій
 Молочай не квітне.
 Облетіло літо
 Листячком із клена,
 Лиш ялинка в лісі
 Сонячно-зелена.
 Журавлі курличуть:
 — Летимо у вирій.
 Пропливає осінь
 На хмарині сірій...

(Б. Чалий)

Жовтень

Тихо осінь ходить гаєм,
 Ліс довкола аж горить,
 Ясен листя обриває,

Дуб нахмурений стоїть.
 І берізка над потоком
 Стала, наче молода.
 Вітер, мовби ненароком,
 Їй косиці розпліта...

(Н. Приходько)

Джерело

В полі при долині,
 Як вийти за село,
 В живій криничці б'ється
 Прозоре джерело.

У спеку хлібороби
 Сюди частенько йдуть.
 І радісно криничці,
 Що з неї воду п'ють.

(М. Сингаївський)

Ромашка

На стрункій високій ніжці
 Біля річки на лужку
 У косинці-білосніжці
 Стрів я квітоньку таку.
 Ясним оком жовтуватим
 Усміхалася мені.
 Я хотів її зірвати,
 А бджола сказала: — Ні!

(М. Познанська)

Конвалії

Із зеленої сорочки,
 Що зіткнув весною гай,
 Білі дивляться дзвіночки,

Як зовуть їх — відгадай.
 Це конвалії у гаї
 На галявині цвітуть.
 І ніде, ніде немає
 Кращих квіточок, мабуть.

(*М. Познанська*)

Добрий мак

Ну й мак же красивий
 зацвів серед поля!
 Такий, що повз нього
 не пройдеш ніколи.
 Мурахи спинялись, і коники клякли
 од тої краси незвичайного маку.
 І навіть завжди заклопотані бджоли
 літали повільно над маком по колу.
 А макові — що? Ну вродився такий.
 Красою пишатись йому — не з руки.
 Та й він не пишався, а всім усміхався
 і з кожним привітно і чемно вітався.
 І кожний лиш кращого макові зичив,
 і всім веселіше ставало утричі!
 І все, що літало,— за мить заспівало!
 І все, що стрибало й повзло,—
 заспівало!
 Бо знали чудово, що добрій красі
 не заздрять, а тільки радіють усі.

Котики-воркотики

Котики-воркотики
 Всілися рядком.
 Поїть сонце котиків
 Теплим молоком.

Котики-воркотики
 В мене на вікні.

Котики-воркотики —
Гості весняні.

Не глядить на котиків
Лиш вусатий кіт.
Мабуть, зна, що котики —
Це вербовий цвіт.

(А. М'ястківський)

Підсніжник

У проміннях сонця ніжних
Край веселого струмка
Білий росяний підсніжник
Раптом зблиснув з-під листка...
Отакий малий, неначе
Ледь прокинувся від сну,
Тихий-тихий, а одначе
Він привів до нас весну!
От йому вже й друзів треба —
І гляди — під берестком,
Мов на землю впало небо —
Сині проліски кругом!..
То йому потрібні гості,—
І з далекої землі
Вже летять у високості
І шпаки, і журавлі!

(В. Бичко)

Їжачок-хитрячок

Їжачок-хитрячок
Із голок та шпичок
Пошив собі піджачок.
І у тому піджачку
Він гуляє по садку.
Натикає на голки

Груші, яблука, сливки
І до себе на обід
Він скликає цілий рід.

(П. Воронько)

Чому чапля стоїть на одній нозі

Чапля зшила черевички
І мерщій пішла до річки.
— Чапу-лапу, чапу-лапу,
В мене гарні черевички.—
Поки хвастала, ходила,
Черевичок загубила.
І стоїть вона в лозі
На одній своїй нозі.
Другу вгору підіймає —
Черевичка немає.

(П. Воронько)

Лелеки

По зелених маршрутах весни
Повернулись лелеки в негоду
І на крилах своїх принесли
Запах сонця і талого льоду.

Їм не завжди світив ясно день,
Та лелеки в путі не пристали,
Видно, вчилися вони у людей
Пам'ятати зелені причали.

Видно, це від людей у птахів:
Через відстані, бурі і втому
Повертатись до рідних дахів,
До знайомого отчого дому.

(П. Перебийніс)

Ще назва є, а річки вже немає

Ще назва є, а річки вже немає.
 Усохли верби, вижовкли рови,
 І дика качка тоскно обминає
 Рудиментарні залишки багви.
 І тільки степ, і тільки спека, спека,
 І озерявин проблиски скупі.
 І той у небі зморений лелека,
 І те гніздо лелече на стовпі.
 Куди ти ділась, річенько?
 Воскресни!
 У берегів потріскались уста.
 Барвистих лук не знають твої весни,
 І світить спека ребрами моста.
 Стоять мости над мертвими річками.
 Лелека зробить декілька кругів.
 Очерети із чорними свічками
 Ідуть уздовж колишніх берегів...

(Л. Костенко)

Цей ліс живий

Цей ліс живий.
 У нього добрі очі.
 Шумлять вітри у нього в голові.
 Старезні пні,
 Кошлаті поторочі,
 Літопис тиші пишуть у траві.
 Дубовий Нестор дивиться крізь пальці
 На білі вальси радісних беріз,
 І сонний гриб в смарагдовій куфайці
 Дощу напився і за день підріс.
 Багряне сонце сутінню лісною
 І просвіт хмар показує кіно,
 І десь на пні під сивою сосною
 Ведмеді забивають доміно.

Малі озерця блискають незлісно,
Колише хмара втомлені громи.
Поїдемо поговорити з лісом,
А вже тоді я зможу і з людьми.

(Л. Костенко)

Шипшина важко віддає плоди

Шипшина важко віддає плоди.
Вона людей хапає за рукави.
Вона кричить:
Людино, підожди!
О, підожди, людино, будь ласкава.
Не всі, не всі, хоч ягідку облиш!
Одна пташина так мене просила!
Я ж тут для всіх,
А не для тебе лиш
І просто осінь щоб була красива.

(Л. Костенко)

Мене ізмалку люблять всі дерева

Мене ізмалку люблять всі дерева,
І розуміє бузиновий Пан,
Чому верба, від крапель кришталева
Мені сказала «Здрастуй» крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову.
На щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю.
Я знаю їхню мову.
Я з ними теж мовчанням говорю.

(Л. Костенко)

Дощ полив

Дощ полив, і день такий полив'яний.
Все блищить, і люди як нові,

Лиш дідок старесенький, кропив'яний
 Блискавки визбирує в траві.
 Струшується сад, як парасолька,
 Мокрі ниви і порожній шлях...
 Ген корів розсипала квасолька,
 Доганяє хмари у полях.

(Л. Костенко)

Вербові сережки

Біля яру, біля стежки
 Одягла верба сережки.
 Головою хилитала,
 Потихесеньку питала:
 — Де ота біленька хатка,
 Що гарнесенькі дівчатка?
 Хай би вибігли до стежки,
 Подарую їм сережки.

(Л. Костенко)

Красива осінь вишиває клени

Красива осінь вишиває клени
 Червоним, жовтим, срібним, золотим.
 А листя просить:
 Виший нас зеленим!
 Ми ще побудем, ще не облетим.
 А листя просить:
 Дай нам тої втіхи!
 Сади прекрасні, роси — як вино.
 Ворони п'ють надкльовані горіхи.
 А що їм, чорним?
 Чорним все одно.

(Л. Костенко)

Сунички

Під маленькими яличками
 У смарагдовій траві
 Літо виросло суничками —
 То по одній, то по дві.
 Ой, сестриченько-яличко,
 Ти не дряпай моє личко,
 Я суничок назбираю
 Жменьку мамі і собі!
 (Л. Костенко)

Пр о д р у ж б у

Про друга

Твій друг тобі віддасть усе:
 і свій квиток на карусель,
 і цвях, і гудзик, і літак,
 та не за щось — а просто так.
 І збільшувальне скельце,
 найкраще у дворі,
 твій друг зі щирим серцем
 тобі віддасть — бери!
 І ти нічого не жалій —
 ніколи і нітрохи!
 І навіть м'яч футбольний свій
 віддай, як друг попросить.
 І посміхнеться друг тобі —
 аж схочеться співати.
 І ти подумаєш тоді:
 «Як гарно — дарувати!..»
 (А. Костецький)

Друзі

Сніг летить, і вітер віє,
Сонце світить, та не гріє,
Під дверима кіт сидить
І від холоду тремтить,
Та дарма, що в кожушку,
Лапки мерзнуть на сніжку.
— Ой, няв-няв! — пустіть, змерзаю.
Та ніхто не відкриває.
А у будці — пес кошлатий,
Там Рябкові, як у хаті,
Хай і вітер завиває,
А Рябко собі дрімає.
Раптом чує: няв-няв-няв!
Голос Мурчика пізнав.
Змерз, дрижить увесь Мурко,
Й пожалів його Рябко:
— Гав-гав, Мурку! Йди сюди,
Заховайся від біди!
І Рябка послухав кіт,
Бо в них дружба з давніх літ:
Змалку вкупі виростали,
Разом у дворі гуляли,
Влітку гралися обое
На траві, як діток двоє.
Кіт Мурко умить охоче
До Рябка у будку вскочив,
Там гарненько обтрусився,
І зігрівся, й обсушився,
Муркотів він у подяці
Тому другові-собаці.
Пес котячу пісню слухав
І лизав kota у вухо.
Не дарма вони дружили,
Дружба —
Це велика сила,

Друга пізнаєш тоді,
Як pomoже у біді!

(В. Юрченко)

Пісенька друзів

Ми ідем, ідем, ідем
В далекій краї!
Ми друзі та сусіди,
Немов в одній сім'ї.
Живеться нам чудово,
Ми пісню ведемо,
А в пісні йдеться мова
Про те, як живемо!
Тра-та-та! Тра-та-та!
Веземо чижа й кога,
Мавпу та собаку,
Півня-забіяку
І папугу кольорову —
От компанія чудова!
Ми кличемо до себе
Усіх дружків своїх.
Сваритись нам не треба,
Любити можна всіх.
Збираючись в дорогу,
Ти друзів не залиш:
Від них і допомога,
І з ними веселіш!
Тра-та-та! Тра-та-та!
Веземо чижа й кога,
Мавпу та собаку,
Півня-забіяку
І папугу кольорову —
От компанія чудова!
Ми їхали з піснями,
А потім, як змогли,
Ми друзів наших з нами

Додому привезли.
Нас сонце зогривало
І вітер обвівав.
В путі не сумували
І кожен з нас співав:
Тра-та-та! Тра-та-та!
Веземо чижа й kota,
Мавпу та собаку,
Півня-забіяку
І папугу кольорову —
От компанія чудова!
(С. Михалков)

Додаток 2. Прислів'я

Прислів'я про силу слова і тактовність

Слухай першим, говори останнім.

Хто говорить — сіє, хто слухає — жне.

Слухай сто разів, а говори раз.

Не все говорити, часом треба й помовчати.

Надмірне базікання, як і надмірне мовчання, до добра не приводить.

Раз промовчиш, де слід, — відвернеш сто бід.

Скажеш одне погане слово — почувеш десять.

Який голос, такий і відголос.

Коли дурень мовчить, він схожий на розумного.

Язик — немов двосічний ніж, він крає без розбору. Хто стежить за ним не звик, тому від нього горе.

Де багато слів, там мало мудрості.

Лагідне слово — ключ до серця.

На мед більше мух спіймаєш, ніж на гірчицю.

Від ласкавих слів утихає гнів.

Слово — не горобець, вилетить — не впіймаєш.

Слово без діла нічого не варте.

У закритий рот і муха не залетить.

Приємне слово — всім до любові, а мова гірка — кожен втіка.

Людина у гніві втрачає глузд.

Гнів заважає розуму бачити істину.
 Краще благанням, ніж кусанням.
 Як лихе слово казати, то краще помовчати.
 Сваритись не слід, бо від сварки не злічиш бід, вона не одного забрала, на погибель скарала.
 Хочеш у сварці гору взяти — скажеш, що ти винуватий.
 Вдарив шаблюю — заживе пізно чи рано, вдарив словом — вічно ятрить рана.
 Не заживають рани від лихих слів.
 Добрі слова лікують, погані — вбивають.
 Мудрий з півслова розуміє.
 Образи — це докази тих, хто неправий.
 Слідкуй, щоб твій язик не пхався попереду розуму.
 Перш ніж сказати — сім раз подумай.
 Рис розсипав — збереш, сказав слово — не вернеш.
 Чим менше балакаєш, тим більше чуєш.
 У людини один рот, але два вуха, щоб більше слухати і менше говорити.
 Де багато слів, там мало мудрості.
 Слово — срібло, а мовчання — золото.
 Є слова, які у тисячі разів тяжчі запотильників.

Прислів'я про риси характеру
 Краще десять хвилин сміятися, ніж усе життя плакати.
 В очі можна заглянути, тільки не в душу.
 Чим більше будеш дутися, тим більше людей від тебе відвернуть.
 На розірвану дружбу латку не покладеш.
 За гроші все купляють, крім розуму.
 Розум — річ, котрої всі собі бажають, та не у всіх вона є.
 На вершині високої гори одного тягне співати, а іншого — плювати вниз.
 Терпінням можна і джерело вичерпати.
 Злість робить мудреця дурнем.
 Не все те, що блищить, — золото.
 Зайвий шматок може зашкодити.
 Хліб у дорозі — то не тягар.

Батьки вчать дітей розмовляти, діти батьків — мовчати.
 Краще десять разів запитати, ніж один раз блукати.
 Не виливай брудну воду, поки не маєш чистої.
 Не треба бути високим, щоб бути великим.
 Коли горить у сусіда, ти теж у небезпеці.
 Візьми нахабу підвезти, він тебе з підводи скине.

Прислів'я про працю і лень
 Хто хоче збирати — мусить добре засівати.
 Весною не посієш — восени не збереш.
 Роботящі руки гори вернуть.
 Не взявшись за сокиру, не зробиш хати.
 Без діла псується сила.
 Сталь гартується у вогні, людина — в труді.
 Людина красна не словами, а своїми ділами.
 Аби зробити добру річ, треба не поспати день і ніч.
 Добрий початок — половина справи.
 Чесна праця добро приносить.
 Не порадившись із головою, не бери руками.
 Вчи лінивого не молотом, а голодом.
 Грім не гряне — ледачий не встане.
 Де ліниво працюється, там пожитку не чується.
 До роботи плачучи, а до танцю скачучи.
 Лежачий камінь мохом обростає.
 Лінивому все ніколи.
 Один із сошкою, а семеро з ложкою.
 У лінивої Хими свято щоднини.
 Цілий день косив сіно, а за вечір коза зїла.
 Хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти.
 Лежачий плуг скоро поржавіє, лежача людина скоро постаріє.

Додаток 3. Афоризми та висловлювання

Афоризми про природу

Навіть у найпрекрасніших своїх мріях людина не може уявити нічого прекраснішого від природи.

Ламартін

Природа на диво прекрасна, і людина — її найкраще творіння. Треба дорожити цим найкращим творінням. Адже людина, створена природою, сама збагачує природу.

М. Сар'ян

Чим більше знає людина, тим чіткіше, тим дужче вона бачить поезію там, де її ніколи не знайде людина, що має мізерні знання.

К. Паустовський

Людина потребує не трьох аршинів землі, не садиби, а всієї земної кулі, всієї природи, де на просторі вона могла б проявити всі свої якості й особливості свого вільного духу.

А. Чехов

Природа не може перечити людині, якщо людина не перечить її законам.

О. Герцен

Щастя — це бути з природою, бачити її, говорити з нею.

Л. Толстой

Птахам дані крила, риbam — плавці, а людям, які живуть у Природі, — вивчення і пізнання Природи, ось їхні крила.

Хосе Марті

Природа скоряється лише тому, хто сам скоряється їй.

Френсіс Бекон

Природа — вічний взірець мистецтва, а найвизначніший предмет у природі — людина.

В. Белінський

Природа є першопочаткова всьому причина і саморухова пружина.

Г. Сковорода

Любімо, шануймо, бережімо природу, вічне джерело нашого життя і нашої творчості! Вона нам стократ більше віддасть, ніж ми можемо їй дати!

М. Рильський

Людина пізнає світ зовсім не тим, що бере в нього, а тим, чим збагачує його.

Клодель

Блага природа так про все турбувалася, що всюди знаходиш, чого б навчитися.

Леонардо да Вінчі

Виростити кущ троянд, віддати квітку людині, пізнати щастя цієї миті — так само важливо для виховання нової людини, як і зорати ниву, виростити хліб, пізнати насолоду від праці.

В. Сухомлинський

Афоризми про моральність

Аби повірити в добро, слід почати робити його.

Л. Толстой

Мораль є вчення не про те, як ми повинні зробити себе щасливими, а про те, як ми повинні стати гідними щастя.

І. Кант

Моральність — це розум серця. Моральності передуює спонукання, пізніше вона стає звичаєм, ще пізніше — вільною покорою, і, нарешті, майже інстинктом — тоді вона, як і все звичне та природне, пов'язана із задоволенням і називається добродесністю.

Ф. Ніцше

Моральність — це досконале пізнання добра, досконале вміння й бажання творити добро.

І. Песталоцці

Людина — це загадка, і в основі людськості завжди лежить схилення перед цією загадкою.

Т. Манн

Думка без моралі — недомислення, мораль без думки — фанатизм.

В. Ключевський

Догоджати в ім'я добродесності прекрасно в будь-яких випадках.

Платон

Де всі винні, там ніхто не винен.

Російське прислів'я

Найкраще знає, що таке добро, той, хто зазнав зла.

Англійське прислів'я

Усезагальне джерело нашого нещастя в тому, що ми віримо, начебто речі справді є тим, чим ми їх вважаємо.

Г. Ліхтенберг

У щасті не возносись, у нещасті не принижуйся.

Клеобул

Несправедливість незчисленна: виправляючи одну, ризикуєш зробити другу.

Р. Роллан

Вільний той, хто не вміє брехати.

А. Камю

Уміння вибачати — властивість сильних. Слабкі ніколи не пробачають.

М. Ганді

Честь — це зовнішня совість, а совість — це внутрішня честь.

А. Шопенгауер

Немає нічого відважнішого, ніж перемога над самим собою.

Еразм Роттердамський

Життя не в тому, щоб жити, а в тому, щоб відчувати, що живеш.

В. Ключевський

Чим людина розумніша й добріша, тим більше вона помічає добра в людях.

Л. Толстой

Той, хто не має співчуття, жорстокий.

Б. Мандевіль

Якщо хочеш жити для себе, живи для інших.

Сенека

Варто лише вірити в людину більше, ніж це зазвичай буває, аби викликати назовні всі кращі сторони її характеру.

С. Смайлс

Брехня розбещує того, хто нею користується, набагато раніше, ніж губить того, проти кого вона спрямована.

Р. Роллан

Сила чесності настільки велика, що її ми цінимо навіть у ворога.

Античний афоризм

Виховання є вплив на серце тих, кого ми виховуємо.

Л. Толстой

Додаток 4. **Правила поведінки**

Правила поведінки на вулиці

Не виходьте на вулицю недбало одягненим.

Перед тим як вийти з будинку, подивіться в дзеркало: чи в порядку ваш одяг.

Не з'являйтеся на вулиці із включеним на всю гучність приймачем або магніфоном.

Обганяючи перехожого, не штовхайте його. Якщо ж випадково когось зачепили, треба відразу вибачитися.

Якщо вам необхідно з кимсь поговорити, не стійте на дорозі, відійдіть убік, щоб не заважати іншим людям.

При зустрічі вітається першим той, хто раніше побачив знайомого, якщо ж побачилися одночасно, то й вітаються одночасно.

Хлопчик першим вітає старшого за віком. Руку першою подає дівчинка або жінка. Чоловік, юнак, вітаючись, повинен зняти рукавичку, а дівчаткам і жінкам робити це не обов'язково.

Увічлива людина, здороваючись, піднімає капелюх, кашкет або кепку. Берет і зимову шапку знімати не прийнято.

Якщо, вітаючись, простягаєш руку одному, треба так само привітатися й з тими, хто стоїть поруч із ним.

Непристойно, вітаючись, подавати ліву руку.

Рукоштовпання не повинне бути занадто міцним, щоб не завдати болю.

Якщо призначено зустріч, треба приходити вчасно. Непристойно спізнюватися, змушувати інших вас чекати.

Якщо ви все-таки спізналися, відразу ж перепросіть й поясніть причину запізнення, інакше в людини, що вас чекала, залишиться негарний осад на душі, хоча вона, можливо, і не покаже вам цього.

Якщо ж спізнілого очікуєте ви, не нервуйте, не метушіться, очікуйте спокійно. Не дорікайте й не сваріть того, хто запізнився.

Виставляти свої почуття й емоції напоказ, голосно розмовляти або сміятися на вулиці — некультурно.

Правила поведінки в транспорті

У салон автобуса, тролейбуса, трамвая входять після того, як з нього вийшли інші пасажери.

При вході в громадський транспорт пропустіть уперед людей похилого віку, жінок з маленькими дітьми.

При виході із транспорту не забудьте подати руку жінці, дівчинці, людям похилого віку.

У салоні транспорту не можна смітити й завдавати незручностей іншим пасажерам.

Не можна влаштовувати гучні ігри у вагонах електричок і поїздів. Цим ви завдаєте незручностей іншим пасажерам.

Поважайте працю провідника у вагоні поїзда. Розмовляйте з ним чемно, не смітіть.

Правила поведінки в театрі

Не спізнюйтеся на спектакль! Заходити в зал після третього дзвінка не рекомендується.

Якщо ви все-таки спізналися, сідайте на перше ж вільне місце, а не пробирайтеся до свого, створюючи тим самим незручності іншим глядачам.

Ваш головний убір буде заважати тим, хто сидить позаду, тому його треба зняти.

Не можна під час спектаклю або концерту розмовляти, ділитися враженнями. Це заважає й артистам, і глядачам, що сидять поруч. Поговорити про побачене можна в антракті, й то неголосно. Вашу думку зовсім не обов'язково чути стороннім.

Не можна під час спектаклю шелестіти фантиками від цукерок, пити напої, їсти морозиво. Усі ці дії свідчать про низький рівень вашої культури.

Не можна виходити із залу до повного закінчення спектаклю. Цим ви проявляєте свою неповагу до артистів. До того ж, часто саме останні слова в спектаклі бувають найважливішими.

По закінченні спектаклю не можна занадто бурхливо проявляти свої емоції — голосно кричати, тупотіти ногами, підкидати догори шапку й т. п. Краще поаплодувати й піднести артистам квіти.

Якщо спектакль не сподобався, не варто бурхливо виражати своє невдоволення. Можливо, ви не змогли чогось зрозуміти.

Непристойно відразу по закінченні спектаклю з усіх ніг бігти в гардероб, розштовхуючи інших. Театр — не місце для змагань з бігу.

Правила поведінки в магазині

Перед тим як зайти в магазин, пропустіть тих, хто виходить: вони виходять із сумками, з вагами, та й у магазині буде більш просторо.

Якщо ви ввічливі, то обов'язково пропустіть уперед дівчинку, жінку, літню людину.

Не можна заводити із продавцем сторонніх розмов, відволікаючи його від роботи й створюючи незручності іншим покупцям.

У звертанні до продавця повинні бути чітко сформульовані ваші бажання: який товар і в якій кількості вам потрібний. Це полегшить роботу продавця і заощадить ваш час.

Будьте взаємноввічливі. Не забудьте подякувати продавцеві за якісне обслуговування.

Правила поведінки в гостях

Коли вас запрошують у гості, не примушуйте себе довго вмовляти. Треба прийняти запрошення або ввічливо відмовитись, якщо не можете прийти з якихось причин.

Приходити в гості слід чітко у визначений час. Неввічливо примушувати хазяїна та інших гостей чекати вас.

Якщо з якихось причин ви не можете прийти вчасно, обов'язково знайдіть можливість попередити того, хто вас запросив.

Культурна людина приходять в гості в абсолютно чистому одязі та взутті, з акуратною зачіскою.

У гості одягаються нарядно, святково. Одяг має бути пристойним і відповідним до віку та пори року. Іноді сліпе наслідування моди робить людину смішною й негарною.

Намагайтеся запрошувати гостей на день народження чи інше свято приблизно в один і той самий час, інакше той, кого запросили пізніше, може подумати, що його покликали тільки тому, що хтось інший не зміг прийти.

Господарі мають бути гостинними. Вони зустрічають гостей, допомагають зняти пальто чи куртку, проводять у кімнату, знайомлять з присутніми. Слід завчасно подумати, які заняття та розваги їм запропонувати, щоб усім було цікаво й весело. Гості мають бути привітними та веселими. Якщо ж у вас поганий настрій або хвороба, краще залишитися вдома, щоб не зіпсувати свята іншим.

Поводитися в гостях треба просто й невимушено. Не можна кричати, голосно сміятися, бігати.

Не слід розмовляти з кимось пошепки, це неввічливо щодо інших гостей. Також не слід сидіти надувшись, ні з ким не розмовляючи.

У гостях не можна говорити весь час про себе, про свої хвороби, невдачі чи успіхи.

Не варто говорити про людей, яких присутні не знають. Не можна погано говорити про відсутніх.

Не намагайтеся повністю заволодіти розмовою. Не перебивайте співрозмовника.

Не можна насміхатися над іншими гостями, ставлячи їх у незручне становище.

Не намагайтеся вступати в суперечки з присутніми.

Не треба відмовлятися заспівати чи щось розповісти, якщо вас про це попросять і якщо ви справді вмієте це робити.

Беріть участь у всіх розвагах та іграх, але поведіться культурно.

Не забувайте приділяти увагу літнім людям.

Не засиджуйтеся в гостях занадто довго. Учіться правильно визначати час, коли слід піти.

Якщо вам необхідно піти раніше, ніж почнуть розходитися гості, зробіть це непомітно для інших, вибачившись та попрощавшись із господарями.

Прощаючись з господарями, не забудьте подякувати їм за гостинність, смачні страви й цікаво проведений час та запросіть їх у гості до себе.

П о д а р у н о к

Не слід дарувати занадто дорогі речі. Це ставить у незручне становище господаря й тих, хто не має можливості подарувати такі речі.

Подарунок слід вибрати заздалегідь, обдумано, пам'ятаючи про інтереси, звички, смаки і вподобання того, кому робите подарунок.

Річ, зроблена своїми руками, цінується більше, ніж придбана в магазині.

Ні в якому разі не можна дарувати речі, вибрані вдома з тих, які вам самим не потрібні.

Гарним подарунком завжди вважаються квіти, особливо якщо букет зібраний з любов'ю. Можна подарувати й одну квітку. Букети вручають без упаковки.

Неприпустимо замовляти собі подарунок. Це свідчить про невихованість.

Приймати подарунок треба з цікавістю і задоволенням. Розгорніть пакунок, роздивіться подаровану річ, обов'язково подякуйте, навіть якщо подарунок не викликав у вас захоплення або подібна річ у вас уже є і вона вам не дуже цікава. Інакше ви образите людину, яка щиро хотіла вас порадувати.

Якщо вам подарували цукерки чи торт, треба відкрити коробку і пригостити всіх присутніх. Квіти не забудьте поставити у вазу.

Нічого страшного, якщо гість прийшов без подарунка. Це краще, ніж якби він бігав по магазинах у пошуках подарунка й спізнився, виявивши тим самим неввічливість.

Правила поведінки за столом

Не відкушуйте великих шматків.

Не можна розмовляти з повним ротом. Тільки прожувавши й проковтнувши їжу, можна розмовляти.

Навчіться їсти беззвучно, не чавкаючи.

М'ясо відрізають невеликими шматочками. Не прийнято нарізати відразу всю порцію.

Не треба їсти ложкою те, що можна їсти виделкою.

Птаха із загальної тарілки беруть виделкою, а потім можна акуратно взяти кісточку руками, щоб її обгризти.

Набираючи гарнір на виделку, можна допомагати собі скоринкою хліба.

Не можна класти на стіл лікті — тільки кисті рук.

Хліб, бутерброди берить руками, кладіть на тарілку або на серветку.

Виноград їдять по ягідці, яблука очищають від шкірки, розрізують на частини, видаляють серцевину.

Якщо ваш гість упустив щось, розбив або пролив на скатертину сік чи компот, не можна виражати своєї прикрасі, зробіть вигляд, що нічого не помітили.

Не можна класти на стіл сумочку, носові хустки або рукавички.

За столом потрібно сидіти прямо, не нагинатися низько над тарілкою, не бовтати ногами.

Уважається непристойним доїдати до останньої крихти, витирати тарілку хлібом, облизувати її.

Якщо вам пропонують страву, що вам не подобається, подякуйте й відмовтеся, не пояснюючи, чому відмовляєтеся.

Серветкою можна витирати губи, а не обличчя. Не заведено її бгати.

Не заведено пити гарячий чай, каву із блюдечка, треба почекати, поки напій охолоне.

Розмішавши ложечкою цукор у чашці, ложечку покладіть на блюдце, у чашці її не залишають.

У товаристві непристойно чхати, позіхати, ікати. У крайньому випадку постарайтеся зробити це непомітно, користуючись носовою хусткою, не звертаючи на себе уваги присутніх.

Якщо серед гостей є люди з фізичними вадами, не зупиняйте на них своєї уваги, це для них образливо.

Не набридайте людям розповідями про свої особисті справи й проблеми, не вихваліться своїми успіхами.

Старим людям недобре нагадувати про їхній вік.

Додаток 5. Список пісень за темами

Батьківщина в нас одна

1. Рідний край. Сл. В. Голубничого, муз. І. Кишка.
2. Крыша дома твоего. Сл. М. Пляцковського, муз. Ю. Антонова.
3. Де найкраще місце на землі. Сл. Д. Павличка, муз. Ж. Козодуб.
4. Творіть Україну! Сл. В. Матвієнка, муз. А. Білоусова.

Шкільні чудові роки

1. Наша школьная страна. Сл. К. Ібряєва, муз. Ю. Чичкова.
2. Раскрытая книга. Сл. К. Ібряєва, муз. И. Чичкова.
3. Чему учат в школе. Сл. М. Пляцковського, муз. В. Шаїнського.
4. Пісня допитливих. Сл. М. Сомы, муз. П. Майбороди.
5. Такое бывает? Сл. Ю. Ентіна, муз. Є. Крилатого.
6. Дві подружки-цокотушки. Сл. Грицька Бойка, муз. А. Кос-Анатольського.
7. Дзвоник-лікар. Сл. О. Маруни, муз. Г. Гембери.
8. Чому мені так весело? Сл. Л. Рєви, муз. Л. Левітової.
9. Не бойся быть отважным. Сл. Г. Остера, муз. Г. Гладкова.
10. Школьные товарищи. Сл. М. Пляцковського, муз. Н. Богословського.
11. Зачем? Сл. О. Гаджикасимова, муз. В. Шаїнського.
12. Утро школьное, здравствуй! Сл. К. Ібряєва, муз. Ю. Чичкова.
13. Дзвін життя. Сл. В. Матвієнка, муз. В. Іванцова.

На крилах нашого дитинства

1. Крылатые качели. Сл. Ю. Ентіна, муз. Є. Крилатова.
2. Куда уходит детство? Сл. Л. Дєрбіньова, муз. А. Зацепіна.

3. Красный конь. Сл. М. Пляцковського, муз. М. Фрадкіна.
4. Золушка. Сл. І. Резника, муз. І. Цветкова.
5. Голубой вагон. Сл. Е. Успенського, муз. В. Шаїнського.
6. Прекрасное далеко. Сл. Ю. Ентіна, муз. Є. Крилатого.
7. Все сбывается на свете. Сл. М. Пляцковського, муз. Е. Крилатова.
8. Музыкант-турист. Сл. І. Белякова, муз. Ю. Чичкова.
9. Если с песенкой дружить. Сл. М. Пляцковського, муз. Є. Адлера.
10. Лыжная прогулка. Сл. Б. Дворного, муз. Ю. Чичкова.
11. Дарите людям радость. Сл. М. Добронравова, муз. О. Пахмутової.
12. Где водятся волшебники? Сл. Ю. Ентіна, муз. М. Мінкова.
13. Песня о доброте. Сл. Н. Туманової, муз. І. Лученка.
14. Дорога Добра. Сл. Ю. Ентіна, муз. М. Мінкова.

Пісні для матусі

1. Берегиня. Сл. В. Герасимова, муз. А. Пашенка.
2. Мамины глаза. Сл. М. Пляцковського, муз. Є. Мартинова.
3. Малюнок на асфальті. Сл. В. Губарця, муз. В. Ільїна.
4. Пісню заспівали ми. Сл. С. Миронової, муз. Р. Рустамова.
5. Мамин вальс. Сл. Т. Мезенцевої, муз. В. Коваленко.
6. Мама. Сл. А. Шульгиної, муз. В. Гаврилїна.

Давайте дружити!

1. Улыбка. Сл. М. Пляцковського, муз. В. Шаїнського.
2. Когда мои друзья со мной. Сл. М. Пляцковського, муз. В. Шаїнського.
3. Корабель дружби. Сл. О. Вратарьова, муз. І. Шамо.
4. Давайте дружить! Сл. І. Мазніна, муз. І. Карабіця.
5. Вот тогда ты пожалеешь, Кулакова. Сл. Л. Лаубе, муз. Г. Струве.

Буду я природі другом

1. Земля цветів. Сл. І. Шаферана, муз. Є. Мартинова.
2. Весеннее настроєння. Сл. М. Пляцковського, муз. В. Рубашевського.
3. А вже красне сонечко. Сл. О. Олеся, муз. П. Козицького.
4. Струмок. Сл. Н. Забіли, муз. А. Штогаренка.
5. Сплять над озером ялинки. Сл. В. Скомаровського, муз. К. М'яскова.
6. Пропала собака. Сл. А. Ламм, муз. В. Шайнського.
7. Всем нужны друзья. Сл. І. Синявського, муз. В. Компанійця.
8. Лесная песня. Сл. О. Макарової, муз. М. Катричко.
9. Голубой родничок. Сл. В. Суслєва, муз. Я. Дубравіна.
10. Песенка про дождик. Сл. Ю. Ентіна, муз. М. Мінкова.
11. Луг-лужок. Сл. В. Суслєва, муз. Я. Дубравіна.
12. Разговор с волной. Сл. В. Суслєва, муз. Я. Дубравіна.
13. Плакала берізка. Сл. В. Матвієнка, муз. В. Волощука.
14. Лелєча пісня. Сл. В. Матвієнка, муз. В. Іванцова.
15. Нєрозгадані сні. Сл. В. Матвієнка, муз. О. Костіна.
16. Красная книга. Сл. Б. Дубровіна, муз. Д. Тухманова.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	3
------------------------	----------

ОПОВІДАННЯ ТА КАЗКИ

День народження.....	5
Як Хмарка землю напувала.....	6
Злива.....	7
Неправда.....	8
Ведмедик панда.....	9
Казка про щастя.....	12
Казка про двох мишенят.....	13
Новенька учениця.....	15
Глобус.....	17
Струмок і Річка.....	19
Срібна пташка.....	20
Для чого росте троянда.....	23
Портфель.....	25
Найкраща хатка.....	27
Як Клен листочки загубив.....	29
Солодкі ягідки.....	31
Три верби.....	32
Казка про Мудрого Вчителя.....	34
Чому в Зайця косі очі, а в Журавля довга шия.....	35
Як стати багатим.....	36
Як приходять зима.....	38
Паперові квіти.....	40
Як стати чарівником.....	41

Перший день канікул.....	42
Казка про Півника	43
Подарунок для Зайчика	45
Крилата мрія.....	46
Домашній твір	47
Невчасна хвороба	49
Клишоногий дятел	51
Рожева ручка	52
Ведмежа послуга.....	55
Задача	56
Брудні сліди	57
Щоб мухи не летіли.....	58
Муха і Бджола.....	59
Казка про горду квітку.....	60
Весняна казка.....	61
Казка про Суничку і Кульбабку	62

ОРІЄНТОВНІ РОЗРОБКИ ЗАНЯТЬ

Відповідальність за свої вчинки.	
Оповідання «День народження».....	65
У дружбі з природою. Казки «Як Хмарка землю напувала», «Злива».....	69
Найрідніша людина — рідна матуся.	
Оповідання «Неправда».....	73
Поспішаймо робити добро!	
Оповідання «Ведмедик панда»	76
Що таке щастя? «Казка про щастя»	78
Риси твого характеру. Наполегливість, сміливість.	
«Казка про двох мишенят»	81
Справжні друзі. Оповідання «Новенька учениця»	83
Риси твого характеру. Оповідання «Глобус»	88

Відповідальність за тих, хто поряд. Казка «Струмок і Річка»	91
Відповідальність за тих, хто поряд. Оповідання «Срібна пташка».....	94
Радість спілкування з природою. Оповідання «Для чого росте троянда».....	98
Стосунки з однокласниками. Оповідання «Портфель».....	101
Навіть дим в нашій хаті рідно пахне мені. Казка «Найкраща хатка»	103
Радість спілкування з природою. Казка «Як Клен листочки загубив».....	106
Без труда нема плода. Оповідання «Солодкі ягідки»...	109
Батьківщина в нас одна. Казка «Три верби»	111
Без наук — як без рук. «Казка про Мудрого Вчителя» .	115
Лісова школа. Казка «Чому в Зайця косі очі, а в Журавля довга шия».....	118
Без труда нема плода. Казка «Як стати багатим»	121
Давайте мріяти! Оповідання «Як приходиться зима»	123
Буду я природі другом! Оповідання «Паперові квіти» .	125
Твори добро! Оповідання «Як стати чарівником».....	129
Як боротися з лінощами? Оповідання «Перший день канікул»	131
Риси характеру людини. Зазнайство. «Казка про Півника»	134
Чи вміємо ми ходити в гості? Казка «Подарунок для Зайчика».....	136

ДОДАТКИ

Додаток 1. Вірші	139
Батьківщина в нас одна	139
Матуся, сім'я, родина.....	142
Вперше до школи	149

Лісова школа.....	151
Праця людину годує, а лінь марнує.....	153
Про ввічливість і культуру.....	159
Наш друг природа.....	159
Про дружбу.....	170
Додаток 2. Прислів'я.....	173
Прислів'я про силу слова і тактовність.....	173
Прислів'я про риси характеру.....	174
Прислів'я про працю і лінь.....	175
Додаток 3. Афоризми та висловлювання.....	175
Афоризми про природу.....	175
Афоризми про моральність.....	177
Додаток 4. Правила поведінки.....	179
Правила поведінки на вулиці.....	179
Правила поведінки в транспорті.....	180
Правила поведінки в театрі.....	180
Правила поведінки в магазині.....	181
Правила поведінки в гостях.....	181
Подарунок.....	183
Правила поведінки за столом.....	184
Додаток 5. Список пісень за темами.....	185
Батьківщина в нас одна.....	185
Шкільні чудові роки.....	185
На крилах нашого дитинства.....	186
Пісні для матусі.....	186
Давайте дружити!.....	186
Буду я природі другом.....	187

Посібник містить:

- авторські оповідання й казки на морально-етичні теми;
- розробки занять за поданими творами;
- тематичну добірку віршів;
- прислів'я та афоризми;
- правила поведінки в громадських місцях і в гостях;
- перелік рекомендованих пісень.

Посібник допоможе:

- організувати й провести позакласні виховні заходи;
- дібрати цікавий літературний матеріал;
- прищепити повагу до чужої праці, любов до ближніх і навколишнього світу;
- навчити досягати поставленої мети, бути чесними, наполегливими та уважними до оточуючих;
- виховати кожного школяра високоморальною особистістю.

I SBN 978-966-08-2554-3

9 789660 825543 >

www.ranok.com.ua